

Omrids af Kong Frederik den Fjerdes Kamp med Grev Magnus Stenbock og Baron Görtz i Aarene 1712, 13 og 14.

Historisk Tidsskrift, Bind 4. række, 6 (1877)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_4rk_0006-PDF/hto_4rk_0006_77065.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=77065>

pdf genereret den : 28/5-2008

Omrids af Kong Frederik den Fjerdes Kamp med Grev Magnus Stenbock og Baron Görtz i Aarene 1712, 13 og 14.

Af

C. Paludan-Müller.¹⁾

Første Afdeling.

1. — — Kong Frederik var skilt ikke meget tilfreds fra sine Allierede. Han havde i 1711 opgivet sin egen Plan for at føre Krigen efter deres, men havde slet Intet opnaaet for sig, medens Czaren havde trods sin uheldige Tyrkekrig fastholdt sine Erobringer fra Sverrig i Østersølandene, og August befæstet den polske Krone paa sit Hoved ved at beskjæftige den svenske Krigsmagt i Pommern. I det næste Aar vilde Kong Frederik dog ogsaa have sin Del af Byttet. Derfor aftaltes i April Krigsplanen saaledes, at Hovedstyrken af den danske Landmagt skulde kaste sig over Sverrigs vestligste Besiddelser i Tyskland, Hertugdømmet Bremen og Verden, medens den danske Sømagt understøttede Russernes og Sachsernes Angreb paa Pommern, hvori ogsaa de enkelte efterladte danske Regimenter

¹⁾ Denne Afhandling er et Stykke af Forelæsninger, holdte ved Københavns Universitet 1875.

skulde tage Del, og et tredie dansk Korps blokere Vismar. For at lette Transporten af det svære Beleirings-Artilleri, paatog Sachsen sig at sende det fornødne Skyts til Stades Beleiring ned ad Elben, til den danske Hær, medens Kong Frederik lod sit Artilleri føre fra Kjøbenhavn over Østersøen til Sachserne og Russerne, der vilde angribe Stralsund og Rygen. — Det drog langt ud paa Sommeren, inden Operationerne ret kom i Gang. Først i Mai begyndte de nye russiske Tropper under Menzikoffs Anførsel at ankomme til Pommern. Det skulde være en Hær paa 40000 Mand, men var vel, selv da Antallet var størst, ikke meget over Halvdelen. Det samme var Tilfældet med Sachserne, som under Grev Flemmings Anførsel forenede sig med Russerne og med dem søgte ved lange Cirkumvallationslinier at indelutte de to Hovedfæstninger Stralsund og Stettin. Men det gik meget langsomt og søvniigt med dette Angreb, vistnok fordi Czaren, som selv indfandt sig ved sin Hær, efter at han ogsaa i dette Aar havde været i Karlsbad, i Virkeligheden ikke vilde Andet end underholde sine Tropper paa Landets Bekostning og fastholde den svenske Krigsmagt saa langt fra sine Grænser¹⁾. Nær var det derfor kommet til en Spænding med Kong Frederik, der vilde vide sit Artilleri anvendt efter Aftalen til et alvorligt Angreb paa Stralsund og Rygen, og maaske havde Forbundet allerede her spaltet sig som det gjorde 4 Aar derefter, havde ikke Begivenhederne nødt de Allierede til at holde sammen.

Det var atter Viceadmiral Sehested, der fik den Op-gave at føre Artilleriet til de Allierede over Østersøen og at understøtte deres i Felttogsplanen bestemte Angreb paa Rygen. Han ankom den 28. Juli 1712 med en Eskadre

¹⁾ Hermann, Geschichte des russischen Reichs 5 p. 280.

af 8 mest fladbundede Skibe og Pramme udenfor Nydyb; men nu fandt han dette besat af en talrigere fjendtlig Eskadre under den svenske Kommandør Henck. Den bestod af 10 saakaldte stralsundske Fregatter, byggede netop for disse Farvande. Her kom det nu i de første Dage af August 1712 til en interessant Kamp, hvor Sehested ved en omgaaende Bevægelse gennem det østlige Løb endelig nødte sin Modstander til at trække sig tilbage til Palmerort paa Sydkysten af Rygen. Men heller ikke her lod Sehested ham i Ro. Kampen fornyedes den 17. August 1712 og endte med, at Henck maatte gaa tilbage til Stralsund, saa at de Allierede nu vare Herrer over hele Indrevandet¹⁾. Desuagtet kom det ikke til noget betydeligere Foretagende. Kun med Møie formaaede Czaren og K. August Kong Frederik til at lade sit Artilleri og sin Eskadre forblive ved Pommerns Kyster²⁾.

Imedens Russerne og Sachserne saaledes laa uvirk-somme i Pommern uden at udrette Andet end at ødelægge Landet og leve paa de ulykkelige Indbyggerses Bekostning — om det og var en Opdigtelse i de Klageskrifter, der fra svensk Side sendtes ud i Tyskland, at Kalmukerne i den russiske Hær aade Børn — havde Kong Frederik været ifærd med sin Del af den aftalte Plan. I Bremen befalede dengang som svensk General-Guvernør Grev Maurits Wellingk. Denne Mand, nu i en Alder af 61 Aar, havde vel i sin Ungdom været Militær, men har mest været brugt som Diplomat i mange Sendelser; det er som saadan han har vundet Betydning. Han havde Ord for at være en snu og fin, men tillige rænkefuld Diplomat, der

¹⁾ Garde p. 35 ff.

²⁾ Vaupell I p. 449.

ikke forglemte sin egen Fordel eller undlod at benytte de Leiligheder, der tilbøde sig til at tilfredsstille sin Hævn-gjerrighed paa dem, der havde været ham i Vejen. Efter længere Tids Tilsidesættelse havde han efter Ulykken ved Pultawa opnaaet en høi og indflydelsesrig Stilling derved, at han paa egen Haand¹⁾ havde givet Kong Karl i Tyrkiet en Fremstilling af Forholdene i Sverrig. Vi kjende nu ikke denne; men den var saaledes affattet, at Kongen fik store Tanker om Wellingks Brugbarhed, udnævnte ham til Generalguvernør i Bremen og lagde Ledelsen af Sverrigs udenrigske Anliggender i hans Haand. Kongen var misfornøiet med Raadet i Stokholms Indblanding i disse Sager, og selv kunde han fra sin Leir ved Bender ikke oversee Alt saa hurtigt som fornødent var. Dette gav Wellingk en stor, men ubestemt Myndighed; afgjøre Noget kunde han dog ikke. Efter hans eget Sigende har Kongen endog overdraget ham Overbefalingen over Armeen i Tydskland²⁾. Hvorledes det dermed egentlig forholdt sig, veed jeg ikke. Det kan ikke være saaledes at forstaa, at Grev Wellingk skulde kommandere Hæren; dette var overdraget andre Mænd; men vel betragtede han sig, og betragtedes af Andre, som et Slags øverste Leder af alle Sverrigs Krigs- og Statssager i Tydskland under Kong Karls egen Fraværelse. Denne mægtige, men uklare Stilling satte ham istand til at gribe ind, naar og hvor han vilde, og dog at gjøre det paa en saadan Maade, at han kunde unddrage sig Ansvar for hvad der ikke faldt ud efter hans Ønske. — Nærmest mod denne Mand var det Kong Frederik rettede sit Angreb i August 1712, idet han satte sin Hær fra

¹⁾ Marts 1710. Carlson, Fredsunderhandlingarne p. 10.

²⁾ Biogr. Lexicon, efter M. W.s Autobiografi, trykt i De-la-Gardieske Archivet XIV p. 40.

Holsten over Elben til Hertugdømmet Bremen og gik lige imod Stade, Landets Fæstning og Regeringens Sæde. Grev Wellingk havde kun en ubetydelig Krigsmagt til Hertugdømmets Forsvar; han havde forgjæves søgt at faa et kraftigt Landværn af Befolkningen organiseret. Han flygtede med Regeringspersonalet til Staden Bremen, der som en fri Rigsstad stod udenfor Krigen, og overlod Forsvaret af Fæstningen til Generalmajor Stackelberg. Ogsaa havde Wellingk vendt sig til den nedersachsiske Kreds, hvem det jo paalaa at overholde den indre Rolighed i Kredsen. Preussen og Hannover som Kredsens Direktører sendte nogle Hundrede Mand til Stade og formanede Kong Frederik til Ro. Men denne kjendte altfor vel Preussens og Hannovers egen Begjærlighed efter at faa Del i Byttet fra Sverrig, til at tage nogetsomhelst Hensyn dertil. Og da han gik rask løs paa Stade, trak Preusserne og Hannoveranerne sig tilbage. De havde mere skadet end gavnet Stackelbergs Forsvar. Da Kong Frederik havde modtaget Beleiringsartilleriet fra Sachsen, begyndte han et heftigt Bombardement, der lagde en Del af Byen Stade i Aske. Undsætning fra Sverrig var der ikke at tænke paa. Saaledes blev Stackelberg efter et hæderligt Forsvar tvungen til at kapitulere og overgive sig med Garnisonen som Krigsfanger den 6. September 1712. Dermed kom hele Hertugdømmet i de Danskes Magt.

Denne Erobring af Bremen var vel i og for sig ikke nogen stor Bedrift. Udfaldet kunde under de forhaandenværende Omstændigheder ikke være tvivlsomt, og paa Krigen i det Hele udøvede den i Øieblikket ingen anden Indflydelse end at frigjøre den danske Hær. Men for hele Krigens Gang og for den endelige Fred har Bremens Erobring været af meget stor Betydning og af stor Nytte for Danmark.

Saasnart Bremen var i Kong Frederiks Magt, førte han sin Hær til Omegnen af Hamborg, som han havde flere Grunde til at være fortørnet paa. Som Hertug af Holsten betragtede han Hamborgerne som sine Undersaatter, medens de vilde have deres Stad anseet for en fri Rigsstad. Der havde i flere Aar været Stridigheder af forskjellig Art, som det vilde være altfor vidtløftigt her at gaa ind paa; Hamborg havde ogsaa begunstiget Grev Wellingk paa flere Maader, og Wellingk, fnysende af Vrede over Stades Bombardement og Hertugdømmets Erobring, havde nu fra Bremen taget Ophold i Hamborg, hvorfra han vedblev at modarbejde Danmark, hvor han kunde. Kong Frederik lod derfor sin Hær lægge sig i Kvarter i Vierlandene og beslaglagde hamborgske Skibe i Norge. Hamborgerne opløstede et Ramaskrig, men Ingen hjalp dem, saa at de maatte give gode Ord, stille Kongen tilfreds med 246,000 Rdlr. og sende to Deputerede til Kjøbenhavn for at bede om Naade.

2. At Hjælp ikke kunde komme fra Sverrig til Bremen, var ikke fordi man jo der endnu havde baade Folk og Skibe, men fordi begge Dele havde en anden Bestemmelse. Kong Karl havde fra Bender paabudt nye Rustninger. I en Skrivelse til Raadet i Stockholm af 7. Marts 1712 — den ankom den 20. Maj, saaledes var nu Forretningsgangen under Kongens Fraværelse — paalagdes det Raadet paa det Stærkeste at foranstalte en hastig Expedition til Pommern for at undsætte Gen. Dücker i Stralsund og møde Kongen selv i Polen. Thi endnu havde Kong Karl ikke opgivet Haabet om at faa Tyrkerne til at gjenoptage Krigen mod Rusland. Han havde i det mindste een Mand i Sverrig, hvis prøvede Hengivenhed og Duelighed baade som Administrator og som Feltherre

han kunde lide paa: Grev Magnus Stenbock. Denne Mand havde gjort Krigen i Polen og Sachsen med under Kong Karl selv og var efter Freden i Altranstädt sendt tilbage til Sverrig som General-Guvernør i Skaane, hvor han havde indlagt sig store Fortjenester af Konge og Fædreland ved dette Landskabs Bestyrelse, og endnu større ved at føre den Hær, hvormed han den ^{10. Marts}_{28. Februar} 1710 vandt Seiren ved Helsingborg. Magnus Stenbock var derefter bleven Feltmareschal og Medlem af det Kongl. Raad, den øverste Regeringsmyndighed i Hjemmet. Ham var det nu Kong Karl overdrog Udførelsen af det paatænkte eventyrlige Krigstog. I to Skrivelser, af 23. Februar og 7. Marts (svensk Datering)¹⁾, havde han paalagt ham at overtage

¹⁾ «Svensk Datering»; thi Sverrig havde dengang en ganske særegen Datering, der ikke stemte overens med nogen anden Kalender. Man vilde i Sverrig gjøre Overgangen fra den gamle Datering til den nye paa samme Tid som Danmark og de evangeliske Stænder i det tyske Rige, men ikke paa samme Maade. Medens hine oversprang 11 Kalenderdage i Februar 1700, saa at de umiddelbart efter den 18. Februar skreve den 1. Marts 1700, udelod man i Sverrig kun Skuddagen i dette Aar og vilde dernæst udelade en hel Uge i November 1700, endelig udelade Skuddagene i Aarene 1704, 1708 og 1712, hvorved man i Alt vilde have udeladt 11 Kalenderdage. Om man nu dog har indseet, hvilke Vanskeligheder i Forhold til andre Landes Datering dette maatte forårsage, eller det svenske Folk og dets Regering har glemt eller forsømt det Vedtagne under de store Begivenheder, som netop i disse tolv Aar drog al Opmærksomhed til sig, kan jeg ikke sige; men vist er det, at kun Skuddagen i Februar 1700 udelodes, saa at den svenske Datering kom een Dag frem foran den julianske Kalender, men blev ti Dage bag efter den gregorianske. Deraf kommer det, at Russerne, efter gammel Stil, sætte Slaget ved Pultawa til den 27. Juni, de Svenske til den 28. Juni, alle de Folk, der bruge den forbedrede Kalender, til den 8. Juli 1709. Følgen blev, at de Svenske i Aaret 1712 maatte gjenindsætte den udeladte Skuddag. Dette Aars Februar fik saaledes 30 Dage og Sverrig gik derved tilbage til den julianske Kalenders Datering, som det beholdt indtil Aaret 1753.

Kommandoen over denne Expedition, men han havde tillige sat ham i et underordnet Forhold til den fordrevne polske Konge Stanislaus Lezinsky, der med Krassau's Hær var efter Pultawa kommen fra Polen til Pommern og derfra gaaet over til Sverrig. «Da H. Majestæt Kongen af Polen» — saaledes skriver Kong Karl til Stenbock — «uden Tvivl vil følge Armeen, har I at bevise ham al tilbørlig Hæder og Høiagtelse, og lydigen at efterkomme hvad han i en eller anden Sag kan have at befale, i Særdeleshed hvad Krigsoperationerne angaaer»¹⁾. Derved blev jo Stanislaus den egentlige Høistkommanderende, saaledes som Kong Christian den Femte eller Frederik den Fjerde, naar de fulgte med den danske Hær, der kommanderedes af Hert. af Pløen, eller General Arensdorff, eller Scholten. Forholdet kunde blevet vanskeligt nok for Stenbock, havde Kong Stanislaus ikke været en saa medgjørkelig Mand. Overhovedet var det Hverv, der nu overdroges Seirherren ved Helsingborg, en af de vanskeligste Opgaver, der kunne gives en Mand. Stenbock har til en vis Grad løst den paa en beundringsværdig Maade; men hans Fortjenester ere ogsaa satte i fuldt Lys af hans Fædrelands Historie-skrivere, i forrige Aarhundrede af Loenbom, som i fire Dele har givet os hans Levnetsbeskrivelse²⁾, og i den senere Tid af Oscar Fredrik i tre meget lærerige Afhandlinger, oplæste i det svenske Vitterhets og Historie-Akademi.

Hvad der nu især gjorde Stenbocks Opgave saa vanskelig, var den høist besynderlige Stilling, hvori

¹⁾ Oscar Fredrik, Några Bidrag till Sveriges Krigshistoria, åren 1711, 1712 och 1713, andra delen, i Vitterhets, Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar XXIV p. 181.

²⁾ Kongl. Rådets och Felt-Marskalkens Herr Grefve Magni Stenbocks Lefwerne. D. 1—4. Stockholm 1757—65 — 4.

Sverrigs Regering da befandt sig. Kongen var i Bender; derfra regerede han sit Land og styrede Krigen som absolut Enevoldsherre, hvem Ingen vovede at modsige. Men naar hans Ordre ankom sommetider to til tre Maaneder efter at de vare udstedte, vare Forholdene som oftest betydeligt forandrede fra hvad han havde forudsat. Det kongelige Raad i Stockholm skulde bringe dem i Udførelse; men mange Gange var det umuligt og næsten aldrig muligt paa den Maade, som Kongen vilde det. Dette laa i Sagens Natur; men hertil kom en indre Svaghed i Raadet, der lammede ethvert Skridt, hvor den største Energi havde været fornøden. Endnu var vel ikke den aabne Partistrid udbrudt; men to Retninger gjorde sig dog gjældende ved Raadets Deliberationer, saa at Tiden gik hen med Fremdragelse og Drøftelse af alle Vanskeligheder og Beslutningerne i de vigtigste Sager ofte bleve Mellembestemmelser, der svækkede al kraftig Handling. Paa Overfladen var Alt i Raadets Forhandlinger Lydighed og Underdanighed imod Kongen; men der gik en Understrøm af Misfornøielse og Vrangvillighed, som holdt tilbage, hvor det gjaldt at komme fremad. I Karlskrona manglede Alt til at faa Flaaden i Søen. Raadet mente ikke at kunne skaffe Midler til mere end 12 Skibes Udrustning. Admiralerne vilde ikke gaa ud med mindre end den hele Flaade, for ikke at falde værgelest i den danske Flaades Hænder. Der skulde skaffes Krigs- og Mundforraad, Vaaben og Klæder og hundrede andre Ting, og Transportskibe til at overføre Tropperne; men Penge manglede, og Raadsherrerne saa ingen Udvej til at opdrive dem. Hvad de kunde skaffe tilveie af deres private Midler eller ved personlig Kredit forslog naturligvis ikke. Da kom Stenbock op fra Skaane. Han var jo selv Medlem af Raadet, han var Kongen ubetinget hengiven,

han vilde virkelig af hele Sjæl og Sind efterkomme hans Villie, — og han viste sig nu som den overlegne Administrator, der finder Udvei, hvor ingen Anden kan see den, og som den veltalende Folkeleder, der forstaaer at sætte Masserne i Bevægelse ved henrivende Forestillinger om de store Ting, der skulde udrettes. Han tilveiebragte virkelig Midlerne til at samle og forsyne Tropperne og til at udruste baade Krigsflaaden i Karlskrona og Transportflaaden i Karlshamn, rigtignok kun ved at optage Skatterne for næste Aar. Men han fik det dog drevet dertil, at 24 Linieskibe under den gamle General-Admiral Hans Wachtmeister kunde afgaa først i September for at ledsage og beskytte den første Transport af Tropper og Forraad; thi Stenbock og Wachtmeister havde bestemt modsat sig Raadets Mening, at Tropperne skulde overføres paa Krigsskibene, da disse maatte være beredte paa at kæmpe med den danske Flaade.

Gyldenløve havde med en Styrke af 16 Linieskibe i August Maaned været ved Rygen for at understøtte de Allieredes forventede Angreb paa Øen, som dog ikke kom til Udførelse. Ved den Lejlighed var Czar Peter selv ombord paa den danske Flaade. Da der Intet var at udrette ved Rygen, stod Gyldenløve over mod Bornholm for at iagttage den svenske Flaade. Wachtmeisters og Stenbocks Plan gik ud paa, at Orlogsflaaden skulde slaa eller fordrive den danske Flaade, saa at Transportflaaden fik Østersøen fri til sin Fart. Planen lykkedes halvt, men ogsaa kun halvt. Den svenske Orlogsflaade kom med en Østenvind den danske i Sigte den 4. September 1712. Wachtmeister med sine 24 Linieskibe havde ikke alene Vinden, men Overmagten over Gyldenløves 16 Skibe. Gyldenløve vilde derfor ikke optage Kampen. Han veg tilbage til Sundet

og lagde sig ind i Drogden. Wachtmeister fulgte efter, men vovede ikke at angribe ham her; han gik tilbage ud i Østerseen. Imidlertid var den svenske Transportflaade gaaet ud fra Karlshamn og lykkelig naaet til Wittow paa Rygens Nordside den 24. September 1712. Tropperne landsattes og Forraadene begyndte at udskibes. Da viste den danske Flaade sig. Gyldenløve var bleven forstærket med den Eskadre, som hidtil havde været stationeret i Nordseen imod den svenske Flaadeafdeling i Gothenborg, men som nu kunde undværes der; thi de svenske Skibe i Gothenborg maatte oplægges, for at Mandskabet kunde gjøre Tjeneste paa Storflaaden i Karlskrona. Kun derved var denne sat i Stand til at gaa i Seen. Med 23 Linieskibe, 6 Fregatter og flere mindre Skibe holdt Gyldenløve med en gunstig Nordvest ned imod Wachtmeister. Han var nu dennes Ligemand, om ikke just i Skibenes og Kanonernes Antal, saa ganske vist i Flaadens Dygtighed; og han havde Vinden. Desuagtet kom det ikke til Slag. Flaaderne manøvrerede imod hinanden i 3 Dage. Gyldenløve havde dog sin Konges Befaling til at slaa. Hvad der holdt ham tilbage er ikke ganske klart. Vice-Admiral Barfod, som førte Avantgarden, fik af Søkrigsprokurøren og Gyldenløve selv Skylden for, at det ikke kom til et almindeligt Sammenstød mellem begge Hovedflaader, hvorfor han ogsaa mistede sin Kommando; men naar man overskuer Gyldenløves hele Kommando som General-Admiral, saa kan man ikke give Oscar Fredrik Uret i at dadle hans Tilbageholdenhed som en overdreven Forsigtighed¹⁾. Den danske Flaade var visselig ikke i fuldkommen god Stand; men dog altid i vel saa god som den svenske. Havde

¹⁾ Oscar Fredrik II anf. St. p. 120.

Niels Juel kommanderet, kunde vi have regnet paa en herlig Seir. — Dog opnaaede Gyldenløve en Fordel, der blev af stor Betydning for de følgende Begivenheder. Da Vinden den 29. September 1712 om Morgenen gik om til Sydvest, lykkedes det ham at komme imellem den svenske Orlogsflaade og Transportflaaden ved Rügens Kyst. Han afsendte da fire af sine Fregatter — blandt dem Løvendals Galai paa 20 Kanoner, ført af Lieutenant Peter Wessel — tilligemed nogle mindre Fartøier. Disse brugte sig saa vel, at en betydelig Del af Transportflaaden blev tagen eller ødelagt. Hvor mange disse vare, er ikke ganske afgjort. Oscar Fredrik har en Liste grundet paa danske Archivalier¹⁾, hvorefter 42 dels tomme, dels ladede Skibe ere brændte, 14 tagne. Men han tilføier²⁾, at Øienvidner og danske Skibsjournaler angive, at de Svenske mistede henved 80, — »ja ikke langt fra hundrede Skibe». Men Skibene og Søfolkene vare for Krigsførelsen kun af ringere Betydning; Hovedsagen var, at de med saa stor Moie samlede Forraad til Hærens Ophold i alt Væsentligt gik tabt. Begge Hovedflaader gik derefter tilbage, Wachtmeister til Karlskrona for at besørge den anden Transport af Tropper, mest Rytteri, der ikke kunde medtages første Gang, sendt over til Stenbock. Denne anden Transport skulde føres af Admiral Wattrang, da Wachtmeister var bleven syg; men man mærkede snart, at Stenbock ikke selv var nærværende. Vanskeligheder af alle Arter sinkede Transportens Afgang; den forsøgte flere Gange at gaa ud, men kastedes tilbage af Vinden og Søen. I Aarets sidste Dage kom den dog saa vidt, at den fik Tysklands Kyster

¹⁾ Oscar Fredrik anf. St. p. 217.

²⁾ Sammesteds p. 123.

i Sigte; men saa blev den overfalden af Uveir og maatte vende om. Denne anden Transport kom aldrig over. Den danske Flaade var da i December oplagt i sin Havn.

Disse Uheld med Transporterne kunne vel i sig selv ikke sammenlignes med Nederlaget ved Pultawa, men vel med Kampen ved Ljesna, der berøvede den svenske Hovedhær i Rusland de Forraad, den havde ventet. Den første Transports Tab, den andens Udeblivelse fik en ligesaa for-
dærlig Indflydelse paa den anden svenske Hærs endelige Skjæbne, som Lewenhaupts Uheld paa den førstes.

3. Thi nu stod Stenbock i Begyndelsen af Oktober 1712 i Stralsund med en Hær paa omtrent 17,000 Mand¹⁾. Den havde han kun Føde til i nogle Dage. Han maatte bryde frem fra Stralsund. Men hvorhen vende sig? Kong Karls Ordre lød paa at gaa til Polen for at møde Kongen selv. Det kunde maaske ladet sig udføre, havde Hæren staaet marchfærdig i Maj eller Juni, i Stedet for i Oktober og November; thi nu var en betydelig Styrke af Russere og Sachser samlet i Pommern. Alene imod Stralsund stod 20,000 Mand²⁾ bag opkastede Forskandsninger. Om Svenskerne havde slaaet dem, saa maatte de endda med Vaaben i Haand have banet sig Veien igjennem Kongen af Preussens Lande. Thi Preussen havde nu nærmet sig de Allierede og erklæret, at det vilde modsætte sig en svensk Hærs Gjennemmarch. Og naar alt dette var lykkedes, vilde Hæren betydelig formindsket være ligesom fortabt i Polens uendelige Sletter, hvor den kun vilde finde en fortvivlet Kamp med de langt overlegne Russere og Sachser. — Kong Stanislaus, som var fulgt med til Stralsund, gyste

¹⁾ Oscar Fredrik anf. St. III, Vitterh. Ak. II. XXV p. 11.

²⁾ Oscar Fredrik anf. St. III p. 9.

tilbage ved Tanken om, at Sverrigs sidste Hær gik den visse Undergang imøde for hans Skyld. Han erklærede Stenbock, at han vilde selv gaa til Bender for at faa Karls Samtykke til Nedlæggelse af den polske Krone og saaledes muliggjøre Fred med August. Stenbock søgte vel at tale den ulykkelige Konge denne Plan af Hovedet; han kunde ikke nære mindste Tvivl om, at Karl aldrig gav sit Samtykke til anden Fred med August, end til Fornyelse af Altranstädter-Freden. Men Stanislaus blev ubevægelig, og han var jo den Høistkommanderende. Da nu Nøden dog tvang den svenske Hær til at bryde ud af Stralsund, besluttedes at gaa imod Vest ind i Meklenborg, som var forholdsviis mindst medtaget af Krigen. Der kunde man saa underhandle om en Vaabenstilstand og tillige i Vismar eller anden Havn modtage den saa længselsfuldt ventede anden Transport.

Den allierede Hær stod i sine befæstede Linier bag Rekenitz Floden fra Tribsees til Ribenitz, hvor Floden udløber. Rekenitz danner Grænsen mellem Pommern og Meklenborg. Ved Damgarten paa Sachsernes yderste venstre Fløi brød den svenske Hær igjennem deres Poster den 2. November, næsten uden at møde Modstand, og kom saa ind i Meklenborg, hvor Rostok snart kom i de Svenskes Magt. Det danske Blokadekorps for Vismar trak sig tilbage til Holsten. Men da man nu begyndte at overveie i det svenske Hovedkvarter, om man skulde vende sig mod Syd for dog ifølge Kong Karls Ordre at naa ind i Polen, modsatte Stanislaus sig bestemt og erklærede, at dette vilde være den visse Undergang. Man burde søge at opnaa en Stilstand paa tre Maaneder, i hvilken Tid han vilde opsøge Kong Karl i Bender og bane Veien til en Fred. Stenbock havde ikke nogen bestemt Plan, og fandt

naturligvis ingen i de hyppige Krigsraad, han holdt. Han gav da efter for Kong Stanislaus. De Allierede under Flemming og Menzikoff vare strax brudte op efter Stenbock og stode nu ikke langt bag ham i Egnen af Güstrow. Her kom det til et Møde, hvor man vel enedes om, at Stanislaus fik fri Haand til at udføre sin Plan, men hvor de Allierede dog kun vilde indrømme en Vaabenstilstand paa fjorten Dage, fra den 1. til den 14. December. Det var uden Tvivl en Feil af Stenbock, at han tog imod saa kort en Stilstand, der ikke kunde forandre hele Situationen, men vel give de Allierede Tid til at samle deres endnu spredte Kræfter og sætte sig i Forbindelse med den danske Hær, som efter Felttoget i Bremen laa i Kantonnementer i Holsten og Slesvig. Men Stenbock haabede, at han imidlertid vilde modtage den anden Transport fra Sverrig, der vilde komplettere hans Hær og sætte ham istand til et Vinterfelttog. Transporten udeblev imidlertid, og den danske Hær samlede sig. Da Vaabenstilstanden var udløben, stod den ved Gadebusch beredt til at spærre Stenbock Veien til Holsten, om han vilde vende sig derhen. Man har ment, at Kong Frederik havde gjort rigtigere i at indtage en Forsvarsstilling i det sydlige Holsten, end at gaa Stenbock imøde. Men uden Tvivl har Kongen ikke stolet paa, at hans Allierede vilde angribe Stenbock, naar den danske Hær blev staaende i sit eget Land. Hvad der hidtil var skeet i Pommern, kunde vistnok vække stærke Tvivl hos ham om, at Russere og Sachsere vilde vove Noget for hans Skyld, naar han ikke ligefrem trak dem ud af deres Uvirksomhed.

Den danske Hær stod altsaa ved Gadebusch, da Vaabenstilstanden udløb. Den var nu allerede i Berøring med de Allierede, og Flemming lovede at komme til Hjælp

i Tilfælde af Angreb. Den danske Hær ved Gadebusch under General Iobst v. Scholten talte henved 12000 Mand.

Den 15. December, efter Stilstandens Udløb, brød Stenbock op imod Vest, lige mod Gadebusch, men gjorde saa en Vending mod Syd som for at omgaa de Danske. Disse brøde derfor Tirsdag Morgen den 20. December op fra deres Leir ved Gadebusch og indtog en ny Stilling i og omkring Landsbyen Wackenstedt omtrent $\frac{3}{4}$ Mil sydfor Gadebusch, dækket som de mente af Skov og Morads paa Fleiene, og foran af Radegast-Aaen. Denne er dog her i sit øvre Løb endnu kun en svag Hindring imod en fremrykkende Fjende; men Aaen er omgivet af Enge imellem noget høiere Land paa begge Sider. Over disse Enge maatte den svenske Hær passere og saa stige op paa det høiere Land, hvor den danske Hær var opstillet — eller rettere: hvor den var i Færd med at opstille sig. Thi vel havde den betimelig indtaget sin fordelagtige Stilling; men da 30 sachsiske Eskadroner under Flemming ankom tidligt paa Formiddagen¹⁾, bevirkede hans Kritik af Opstillingen, at denne efter Kongens Befaling, imod Scholtens Mening, ændredes i det sidste Øieblik, og noget tumultuarisk, da Alt maatte ske i Fjendens Paasyn. Dette blev en Hovedårsag til Slagets Tab; thi da Stenbock bemærkede den urolige Bevægelse hos de Danske, fremskyndede han Angrebet, der begyndte Kl. 11 $\frac{1}{2}$ om Formiddagen. Den svenske Hær gik frem med stor Ro og Fasthed. Alle Hovedbevægelser vare ordnede i Forveien; enhver af de Befalende kjendte sin Opgave, Stenbock vogtede sig vel for den danske Overkommando's Feil,

¹⁾ Flemming kom selv Kl. 10 Formd. til Kongen, der holdt paa venstre Fløj. Vitt. Hist. Antiq. Handl. XXV p. 179.

at ændre Opstillingen og Planen i det sidste Øieblik. Det er denne rolige, klare, bevidste Villie, der skaffede ham Seiren over en Modstander, som ikke selv ret vidste hvad han vilde, og hvor Ingen vidste, hvem der egentlig kommanderede: Kongen, Scholten eller Flemming, saa at der allerede af denne Grund manglede Enhed i Slaget¹⁾. Først kastede Svenskerne sig over den danske venstre Fløi, der snart veg og uagtet navnlig nogle sachsiske Eskadroners tappre Modstand opløste sig i vild Flugt. Haardere var Kampen i Midten, hvor Fodfolket mødtes; og længst holdt den høire Fløi sig, støttet til Skoven. Her blev Angrebet flere Gange kastet tilbage; men da Slaget var tabt paa andre Punkter, maatte ogsaa denne Del af den danske Hær vige. Fjenden fortsatte kun Forfølgelsen en halv Mils Vei. De slagne Korps samledes ved Roggendorff, en Milsvei vestfor Wackenstedt, men Forvirringen var for stor til at der kunde tænkes paa strax at forny Kampen. Tilbage-toget fortsattes gennem det Lauenborgske ind i Holsten.

Den danske Hærs Tab i Slaget var meget stort. Ifølge den moderateste Angivelse havde den 2500 Døde og Saa-rede, medens 3000 Fanger faldt i Fjendens Hænder. Der tabtes altsaa i det mindste en Trediedel af den forenede dansk-sachsiske Styrke, som deltog i Kampen. Især var Tabet af Officerer stort. Foruden General-Major Gregers Daa, sidste Mand af denne gamle Adelsslægt, tilsatte 39 Officerer af forskellige Grader Livet paa Pladsen; 17 saaredes. Tilfange toges General-Major Mørner og 70 andre Officerer, de fleste saarede. Major Glassau, Bataillons-kommandør ved Garden, faldt i Enekamp med Oberst-

¹⁾ Scholtens Rapport, Oscar Fredrik III. Vitt. Hist. Ant. Akademiens Handl. XXV p. 185. Danske Samlinger, 2. Række, I, p. 270 ff.

lieutenant Fuchs ved Dal-Regimentet. — Kong Frederik, der i Begyndelsen holdt paa venstre Fløj, og efter dennes Nederlag begav sig til den højre, som holdt længst Stand, viste stor Standhaftighed og gav først efter for sine Omgivelser indtrængende Forestillinger om at forlade Valpladsen, da Kampens Udfald var afgjort.

Dersom Nogen af mine ærede Tilhørere ønsker at gjøre sig nærmere bekendt med Enkelthederne af denne Kamp — det sidste Slag i aaben Mark imellem en dansk og en svensk Hær — anbefaler jeg de to yngste Fremstillinger, Oscar Fredriks af 1867 og Oberst Vaupells fra 1872. Der er Afvigelser i Enkelthederne, men i Hovedtrækkene stemme disse Forfattere ret godt overens.

Mærkeligt er det at iagttage begge de Kæmpendes Forhold strax efter Slaget. Den svenske Hær blev staaende paa Valpladsen om Natten, men i Stedet for at forfølge den slagne danske Hær rask, trak Stenbock sig ned mod Vismar og lagde sine Tropper i Kantonnement mellem denne Stad og Lübeck. Den danske Hær fik derved Tid til at besinde sig efter Nederlaget. Da der ikke kunde være Tale om, nu strax at møde Fjenden i aaben Mark, besluttedes at sende 30 Eskadroner af Rytteriet, som endnu var i fuldkommen kampdygtig Stand, tilbage ind i Meklenborg for at forene sig med Sachserne og Russerne og drage dem med sig imod Stenbock. Thi det var ingenlunde saa ganske afgjort, at de vilde gaa angrebsvis frem imod Seirherren ved Gadebusch. Ved den første Efterretning om Slagets Udfald vare Russere vegne tilbagne paa den anden Side af Warnowfloden i Forventning om, at Stenbock nu vilde falde over dem. Men efter at det danske Rytteri ved en dristig March tilbage over Valpladsen var ved Krivitz sydost for Schwerin stødt til Sachserne, bestemte Czaren

sig dog til at gaa fremad, ihvorvel i Begyndelsen med stor Forsigtighed. — Nogle tillægge Geheimeraad Johan Georg Holstein Æren for dette forstandige Raad¹⁾, Andre Gen. Dewitz²⁾; men hvem den saa tilkommer, er det utvivlsomt, at denne Bevægelse viste, at Kongen af Danmark ikke var afvæbnet. Hertil kom, at Kong Frederik ved Dewitz eller Scholten³⁾ gav Czaren at forstaa, at om han ikke nu kraftigt understøttede Danmark, vilde dette se sig nødsaget til at slutte en Fred med Sverrig som det kunde faa den, altsaa forlade de nordiske Magters Forbund. Dette bestemte saa Czaren til at gaa fremad. Det danske Fodfolk og Artilleri, der havde lidt mest i Slaget, blev trukket tilbage ind i Hertugdømmerne og høiere op for at rekruteres og sættes i kampdygtig Stand igjen. Tillige kaldtes nogle Regimenter ned fra Norge.

4. Imidlertid havde Stenbock staaet stille i flere Dage efter Slaget. Ligesaa bestemt og klar hans Villie havde været imellem Vaabenstilstandens Ophør og Slaget, ligesaa uvis og tvivlraadig blev han efter Seiren. Trods denne var hans Stilling dog yderst farlig; thi han havde paa sin venstre Flanke en russisk-dansk-sachsisk Hær, som han anslog til over 30,000 Mand, medens han selv efter Slaget ikke vil have havt over 10,000 Mand Kampdygtige under sin Kommando⁴⁾. Som Følge af Hærens store Anstrengelser og Savn i den værste Aarstid, og af en blodig Slagdag, var Vismar opfyldt med hans Syge og Saarede. Og Stenbock

¹⁾ A. Hojer: K. Friedr. IV glørw. Leben. I, 234.

²⁾ Vaupell I, 471.

³⁾ Danske Samlinger, 2. Række, I, p. 281 ff. — Torm i Suhms Nye Samlinger 2 p. 22.

⁴⁾ Relation succincte, dat. de Toenningen du 21. Fevrier 1713, i Mémoires concernant le comte Stenbock, Franf. s. l. M. 1745 p. 122.

vovede ikke at tage det hele Ansvar paa sig alene. Han havde Ordre til at overlægge Alt med Grev Wellingk, Lederen af Sverrigs Politik; det hedder udtrykkelig, at Stenbock og Wellingk skulde handle *communicatis consiliis*¹⁾, efter fælles Overveielse. Dette var jo ogsaa naturligt, da Wellingk maatte kunne overse hele Situationen bedre end nogen Anden; og Stenbock maatte saa meget mere føle sig opfordret til at høre og følge Wellingks Raad, som denne da endnu nød Kong Karls fulde Tillid og Stenbock unægtelig trængte til at støttes af Nogen, der havde Kongens Øre. Han havde jo lige siden Udmarschen fra Stralsund været nødt til at handle imod Kongens bestemte Befaling om at vende sig til Polen, og var nu i en Stilling, hvor der ikke syntes at kunne være Tale derom. I denne pinefulde Uvished henvendte Stenbock sig derfor til Wellingk, hvem han desuden betragtede som gammel Krigskammerat. Han sendte sin General-Adjutant Oberst Løvenstjerna til Grev Wellingk i Hamborg, fra hvem Obersten kom tilbage til Vismar den 27. December²⁾. Løvenstjerna medbragte intet skriftligt Svar; men han gav til Protokollen, at Wellingk havde svaret, at han fandt det raadeligt, at Hæren uden Opsættelse faldt ind i Holsten, snarest muligt opbrændte Altona og derpaa sendte en General-Adjutant til Kongen af Danmark for at lade ham vide, at Altona var bleven brændt til Gjengjæld fordi de Danske havde brændt Stade. Kongen burde derhos opfordres til at rømme Hertugdømmet Bremen; vilde han ikke, skulde alle Stæder i Holsten

¹⁾ Mémoires concereants M. le comte de Stenbock par Mr. N(emeitz) Frankfurt s. l. Mayn 1745 p. 19 Anm.

²⁾ Oscar Fredrik a. St. III, p. 66.

brændes ligesom Altona¹⁾. I Holsten burde Stenbock indkræve Skatter og Afgifter til Gjengjæld for dem, Kongen havde hævet baade i Pommern og Bremen. Derved kunde den svenske Hær sættes i god Stand. Ligeledes burde Vierlandene og Hamborg brandskattes og tvinges til at erlægge ligesaa Meget, som Staden havde maattet erlægge til de Danske.

Wellingk har efter den svenske Hærs Ulykke fragaaet, at han har givet et saadant Raad; men der kan ikke være Tvivl om, at han virkelig har gjort det, ihvorvel han var forsigtig nok til ikke at give det Sort paa Hvidt. Hans Bevæggrund dertil er udlagt forskjelligt, eftersom Skribenterne ere mere eller mindre gunstigt stemte imod ham eller Stenbock. Den sandsynligste Grund til at drage Stenbock ind i Holsten er den, Andreas Højer angiver²⁾, at han vilde hævne sig for Tabet af sit General-Guvernement Bremen og for Stades Bombardement, og saa udføre den gamle Plan, at tilintetgjøre Kongen af Danmarks Modstandskraft ved at ødelægge hans bedste Provindser, i det Haab, at Sverrig da kunde faa en god Fred med Danmark ved fransk eller engelsk Mægling. Om Højer har Ret i at tilføie, at Wellingk desuden ved Stenbocks Nærværelse vilde tvinge det Gottorpske Hof til at sætte den gamle Wedderkop paa fri Fod³⁾, fordi han havde modtaget

¹⁾ Oscar Fredrik III p. 66 efter Arkivalia, danske og svenske. Jfr. Stenbocks Relation af 1716 (Testamentet) i Lønboms Anekdoter, II, 3. Styk. p. 194. Lønbom, Stenbocks Lefverne IV p. 3.

²⁾ Højer an. St. I, 243.

³⁾ Magnus Wedderkop var siden 1702 Geheimeraadspræsident og første Minister i Regeringen paa Gottorp. Han og J. L. v. Pincier, adlet som Baron af Königstein, ledede den mod Danmark saa fjendske holsten-gottorpske Politik i Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede under Hertug Frederik IV og

store Penge derfor af Wedderkops Frue, skal jeg lade være usagt. Hvad der siden skete, gjør det ikke utroeligt; men paa den anden Side er det maaske netop dette, der har fremkaldt Rygtet derom.

Stenbock sammenkaldte sine Generaler. De tilraadte at følge Wellings Mening. Saa brød Stenbock op, slog den 30. December en Bro over Traven ved Herrenfähre, omtrent midtveis imellem Lybek og Travemynde og brød saaledes den 31. December 1712 ind i Holsten. Her indtog han først en Stilling nordfor Traven, der dækkedes af denne Flod og støttede sig til Østersøen. Endnu havde han ikke opgivet Haabet om at modtage Resten af sine Tropper og Forraad fra Sverrig, og saa længe han blev ved Østersøen, kunde han i det mindste modtage den anden Transport. Det var ogsaa i de første Dage hans Hensigt at hævde denne Stilling. I en Samtale med en af sine Generaler udbød han: »Anseer I mig for et Barn eller

hans Søn Karl Frederik, der i sin Barndom var hos sin Moder, Kong Karl XII's Søster Hedvig Sophie, i Stockholm, medens hans Farbroder Christian August som Administrator førte Regeringen i hans Hertugdømme. Men fra 1700 fik Georg Heinrich Baron von Schlitz genannt von Görtz, af frankisk Adel, Indflydelse hos Administratoren, steg høiere og høiere i hans Gunst, blev Rente-kammerpræsident, Overhofmarschal og Medlem af Geheimeraadet. I denne Stilling kom han i heftig Strid med den gamle Wedderkop, der overalt var ham i Veien, navnlig i hans Yndlingsplan, at faa Fællesregeringen i Hertugdømmerne ganske ophævet ved en Deling af det schlesw.-holsteinske Ridderskab imellem Kongen og Hertugen. Görtz arbejdede længe forgjæves paa at styrte Wedderkop og Königstein; endelig lykkedes det ham ved et mærkeligt Rænkespil at faa ham arresteret 1709 i Fæstningen Tönning. Königstein undslap til Danmark. Det var Görtz's Hensigt at faa en Dødsdom over Wedderkop; men fremmede Magters Forestillinger hindrede dog dette, saa at W. blev hensiddende i strengeste Fæstningsarrest, medens hans Formue inddroges eller rettere plyndredes, hvor Administratorens Regering kunde finde den.

en gal Mand, at jeg skulde gaa bort fra Traven¹⁾. Desuagtet gjorde han det.

Det er af stor Interesse at see, hvad der bestemte Stenbock til den skjæbnesvangre March imod Altona, der førte ham og den svenske Hær i Undergang, medens den blev saa fordelagtig for Danmark. Jeg skal derfor meddele en Brevvexling mellem Wellingk og Stenbock²⁾, der i mere end en Henseende er karakteristisk. — Wellingk, der var altfor snu til at give noget Skriftligt om Altonas og de andre Stæders Brand, skrev ham til den 2. Januar 1713: «Der er al Grund til at tro, at Russerne og Sachserne ville rette sig efter Kongen af Danmark, der lader til hellere at ville gjøre sine Lande til Krigens Skueplads og at drage Eder derhen, end at taale, at I tager Veien til Polen for at gaa vor Konge imøde. I Aaret 1644 havde man i Sverrig faaet Underretning om, at Kong Christian den Fjerde lagde onde Raad op med Sverrigs Fjender i Dronning Christines Mindreaarighed. Rigsraadet befalede da Marskalk Bannér uopholdelig at trænge ind i Holsten og Jylland, hvilket han udførte saa hurtigt, at man i Kjøbenhavn fik Efterretning om hans Indmarsch i Jylland, førend man vidste, at han havde sat sig i Marsch. Saasnart de Keiserlige fik det at vide, gik de til Holsten; de danske Tropper forenede sig med dem; men vor Armee havde indtaget en saadan Stilling, at den holdt sig der i Landet hele Vinteren, skjøndt den var den fjendtlige Hær langt underlegen i Antal. Denne mente at have vor Hær som i en Sæk; men efter at Marskalken havde nydt gode Vinterkvarterer og forsynet sit Rytteri med Heste, fandt han

¹⁾ Memoires du c. de Stenbock, p. 18.

²⁾ Loenbom, Stenbocks Lefverne IV p. 272.

tidlig paa Foraaret Midler til, trods Fjendens Aarvaagenhed, at bane sig Vei til Meklenborg mellem Hamborg og Lybek, uden at de kunde hindre det. Det forekommer mig, kjære Greve, at I er i omtrent samme Tilfælde. Troer I, at I kan holde Eder, uden at udsætte Eder for Fare, vil I uden Tvivl sætte vore Fjender i stor Forlegenhed, især H. M. Czaren, der ikke vil kunne tilbringe Vinteren i Holsten, efter at Tyrkerne have erklæret ham Krigen. Men troer I det ikke, mener jeg, at naar de nordiske Allierede trænge ind ad den ene Vei, vil I altid finde Midler til at gaa ud ad en anden og naa Dassau og Schweriner Færge, altsaa vinde to, tre Marcher foran dem, saa at I uden Hindring kan naa Sachsen eller Polen. Kommer I til Polen, vil det blive en slem Forstyrrelse for Rigsdagen i Warschau, hvor Kong August nu er, især efter Sultanens ny Krigserklæring til Czaren og Kong August's Tilhængere. — Dog, bedre end nogen Anden vil I, min kjære Greve, vide at fatte Eders Beslutning under disse Omstændigheder. Jeg haaber, at I ikke tager min Frihed ilde op».

Herpaa svarede Stenbock: «Jeg har modtaget Eders Brev af 3. d. M. (sic). Jeg har nøie overveiet hvad I siger om den sl. Marskal Bannér¹⁾ fra Aar 1644. Jeg smigrer mig med at kunne gjøre det Samme og efter Eders første Raad at drille og plage Fjenden det bedste jeg formaaer. Da Czaren efter al Anseelse snart maa tænke paa sine egne Stater, faa vi see hvad Tiden vil bringe. Kan jeg ikke holde min defensive Stilling, maa vi slaaes endnu engang; ske saa Guds Villie. Thi at gaa

¹⁾ Mærkeligt, at baade Stenbock og Wellingk ikke kjendte Sverrigs Historie bedre, end at de kunde forvexle Torstenson med Bannér.

gjennem Meklenborg og Brandenburg til Sachsen og Polen, førend Hæren er i Stand og forsynet med de Fornødenheder, den nu mangler, det vilde være at udlevere den i Fjendens Hænder. Gud forlade dem, der have sendt mig herover paa en saadan Maade, at jeg ikke har kunnet benytte en saa herlig Seir med Kraft. Den anden Transport vilde være velkommen i dette Øieblik, men i den Aarstid, vi nu ere, regner jeg den for tabt; og selv om den kom, seer jeg ikke, hvorledes den kunde naa mig.»

5. Men samtidigt med eller kort efter denne Brevvexling havde Stenbock i sin Tvivlraadighed sendt en af sine Officerer (Kapit. Fock) til Wellingk for at høre hans Mening, om han dog ikke hellere burde vove et Slag. Dette fraraadede Wellingk paa det Bestemteste, tillæggende: «Jeg haaber at I vil chikanere Fjenden og bruge Brandfaklen, for at han hverken skal faa Føde eller Fourage. Sætter man os Kniven paa Struben, maa vi bruge de yderste Midler»¹⁾. Sammenholder man alt dette, seer man hvor listigt Wellingk har baaret sig ad; thi Stenbock kunde ikke forstaa det oplæste Brev som et andet Raad end det, der mundtligt var givet ham, at bryde ind i Holsten, brænde Altona og hærje Landet med Ild og Sværd; men Wellingk har efter det ulykkelige Udfald søgt at fralægge sig al Skyld i en Skrivelse af 19. Mai 1713 til Raadet i Stockholm, idet han med Brevet af 2. Januar vilde bevise, at han netop har fraraadet Stenbock at trænge dybere ind i Holsten. Det Samme vil han indbilde Kong Karl i en Skrivelse af 13. Februar 1713 til hans Hofkantsler Baron von Müllern²⁾. Men han taler i disse Skrivelser Intet om

¹⁾ Oscar Fredrik III p. 68: «*Extrema facit cui extrema infliguntur*», sagde W.

²⁾ Loenbom IV p. 16 Anm.

de grusomme Raad, han mundtlig har givet Stenbock. Vistnok diskulperer Wellingks Medskyld ikke Stenbock. Han bærer selv Ansaret for sine Gjerninger; men i den Forlegenhed, hvori han befandt sig efter Seiren ved Gadebusch, er det dog nogen Undskyldning for ham, at han lod sig raade af en Mand, det var ham paalagt at tage Raad af, og som han maatte antage kunde oversee alle Forhold bedre end han selv.

Det var saaledes ikke Fjenden, der nødte Stenbock til at opgive sin forholdsvis gode Stilling i det sydøstlige Hjørne af Holsten, hvorfra han havde Veien fri til Vagrien, Kiel og derfra videre Nord paa uden at opgive Forbindelsen med Østersøen, og hvor hans udsendte Partier inddrevede Kontributioner, der kom Hæren vel tilpas. Det var for at udføre den Wellingkske Krigsplan han brød op fra Segeberg mod Sydvest. Fra sit nye Hovedkvarter i Pinneberg sendte han Bassevitz og Strømfeld til Altona og gik selv personlig derhen. Der forlangtes 100,000 Rd. Brandskat af Byen. En saadan Sum kunde ikke tilveiebringes; saa underhandlede der med Magistraten, som tilsidst bød 50,000 Rd. Stenbock vaklede; i sin Uro anmodede han Wellingk om en Sammenkomst i Altona. Wellingk undskyldte sig med Upasselighed. Saa opsøgte Stenbock ham i Hamborg. Wellingk var kold og frastødende; han vilde nu ikke indlade sig paa at give Raad om Felttoget, men fastholdt, at Altona burde ødelægges, da derved vilde tilføies Danmark en Skade, det ei kunde forvinde i 30 Aar¹⁾. Kl. 5 om Eftermiddagen kom Stenbock tilbage, og nu fordrede han atter 100,000 Rd. Forgjæves forestillede Magistraten og den høit ansete Provst Sass ham Umuligheden

¹⁾ Oscar Fredrik a. St. III p. 69.

af at skaffe en saadan Sum tilveie strax. Paa deres Knæ bade de om Skaansel for Staden; han svarede: «Jeg vasker mine Hænder i denne Sag med Pilatus og lader min Ordre gaa». Provsten foreholdt da de Andre deres Synder og den Guds Straf, de havde fortjent, «men Deres Excellence», vedblev han vendt imod Stenbock, «giver jeg min præstelige Velsignelse», derpaa læste han med brudt Stemme efter Ritualet: Herren velsigne Dig og være Dig naadig osv. — Dette gjorde et Indtryk paa Stenbock, han ikke kunde forglemme. Han blev staaende med nedslagne Blik. Men Dommen over Byen blev ikke forandret. Strømfeld fik Ordre til at sætte Ild paa den Kl. 12 om Natten den 8. Januar 1713. Dette skete, og da Solen gik op, stod den blomstrende By helt i Lue. Indbyggernes Nød og Fortvivelse i denne skrækkelige Nat behøver ikke at beskrives. Fra Hamborgs Volde skal Wellingk have taget Branden i Øiesyn. Man har beskyldt ham for, at han havde taget mod Bestikkelser af rige Hamborgere. Om det er sandt, veed jeg ikke. Men langt fra at vedgaa sin Del af Brøden, søgte han nu baade i Samtaler og Breve at vaske sig ren og vælte al Skylden over paa Stenbock alene.

Imellem Grev Flemming og General Scholten paa den ene Side, Stenbock og Wellingk paa den anden, fortælles der strax efter en mærkelig Brevvexling om Altonas Brand¹⁾.

¹⁾ Flemming & Scholten à Stenbock, Hambourg le 8. Janvier 1713;
Stenbock à Fl. & Sch., Elmeshorn le 10. Janv. 1713;
Wellingk à Flem. & Sch., Hambourg le 11. Janv. 1713;
Flem. & Sch. à Stenbock, Hambourg le 12. Janv. 1713;
Les mêmes au même, Hambourg le 13. Janv. 1713.
Stenbock à S. E. Mr. de Wibe, au quartier gener. à Pinneberg le 10. Janv. 1713.
Wibe à Stenb., à Fridericia le 22. Janvier 1713.
Særskilt trykte; findes i Samlingen Hjelmstjerne. Kwart. 2993 i det Store Kl. Bibliothek.

Flemming og Scholten, der befandt sig i Hamborg, forlangte endnu samme Dag at vide Aarsagen til en saa ubørt Voldsdaad. Hvad Stenbock og Wellingk hver for sig har svaret, gaaer i det Væsentlige ud paa, at Altona blev brændt til Gjengjæld for det, Stade maatte lide ved Bombardementet; dernæst, at de Danske havde i Altona samlet et Magasin af Fødevarer for deres Allierede og fordelt det omkring i Staden, saa at de Svenske ikke havde Transportmidler til at bortføre det og ikke kunde tilintetgjøre det paa anden Maade, end ved at tilintetgjøre Staden; endelig, at de Danskes Allierede havde i Pommern og andensteds mishandlet Indbyggerne med et umenneskeligt Barbari. Den første Grund er den svageste: Stade var en Fæstning, som forsvaredes, og som det var af Vigtighed at tvinge til Overgivelse saa hurtigt som muligt; derfor var et Bombardement nødvendigt og tilladt efter Krigsbrug; Altona var en aaben By, uden Krigsmagt, som hverken gjorde Modstand, eller kunde gjøre den. Men dog har denne Grund været den, der bevægede Wellingk til at forlange Altonas Brand. Han var rasende, fordi de Danske havde taget hans Generalguvernement fra ham, og Hævnens kogte i hans Hjerte, fordi hans eget Hus i Stade var bleven ødelagt i Bombardementet. At Altona gjemte store Magasiner, fandt man bagefter paa; i Stenbocks Manifest af 8. Januar fra Hovedkvarteret Pinneberg, hvori det forkyndes, at Altona skal brænde, fremstilles dette alene som Gjengjæld for Stades Brand¹⁾. Det var ogsaa et ganske grundløst Paaskud. Enhver kan indsee, at den danske Regering ikke havde opdyngtet sine Forraad i en By, hvor den ikke paa ti Mile nær havde en eneste Mand til at forsvare dem.

¹⁾ i den anførte Hjelmsk. Saml. Nr. 2993, 4to, i det Store Kl. Bibliothek.

— At navnlig Russerne havde faret grumt afsted i svenske Lande kan ikke bestrides; men ikke at tale om, at der, som Flemming og Scholten fremhævede, er i Krigen en betydelig Forskjel paa Voldsomheder begaaede af de Underordnede paa egen Haand, og saadanne Voldsomheder, som den Kommanderende befaler, saa er dette Argument egentlig kun en Anvendelse af det, der hos os hedder «for Smed at rette Bager». Det var en Ytring af den fordømmelige Krigsbrug, vi ogsaa have seet i vore Dage, der hedder at statuere et Exempel og at øve Repressalier, hvilket bestaaer i at mishandle den Uskyldige, fordi man ikke kan naa den Skyldige — at brænde Byen af, fordi man ikke kan faa fat paa den Friskare, der har revet Jernbanen op i dens Nærhed o. desl.

At Wellingk har angret sin Gjerning er der intet Spor til; men skjøndt Stenbock var en hærdet Krigsmand, var dog ikke al menneskelig Følelse udslettet af hans Hjerte. Det gik ham, som det gik den gamle Tilly efter Magdeborgs Ødelæggelse: en mørk Sky lagde sig over hans Sind; han fik ikke nogen glad Dag mere. I den Relation af 1716, han forfattede i sit Fængsel i Kastellet, siger han, idet Scenen i Altona gaaer forbi hans Tanker: «Jeg frygter, at Provstens Velsignelse paadrog mig Guds Vrede; thi foruden at min allernaadigste Konge aldrig har havt den allerringeste Nytte af denne Røg, medens jeg paa den Tid var saa fattig som en Kirkerotte og Armeen led Nød, saa er og mangan uskyldig Enke og mange Faderløse ved denne ulykkelige Brand ikke alene komne af Dage, men Mange have mistet Alt deres og ere bragte til Tiggerstaven. Og jeg, det være Gud klaget, er siden den Dag styrtet i den ene Ulykke efter den anden og har lige siden den Tid aldrig havt en glad eller god Time; thi Gud veed, at jeg

og hver redelig Mand har horreur for saadanne Exekutioner, naar ikke den yderste Nød og selve Krigs-Ræsonen udkræver det». — Man kunde tro, at dette er Ytringer af den sene Anger, et langvarigt Fængsels Ensomhed som oftest fremkalder i et Hjerte, der ikke er aldeles forhærdet. Men allerede den 29. Januar 1713 skriver han fra Oldensworth i Eiderstedt til Kong Karl: «Den usædvanlige Exekution, som sket er i Altona, stiller jeg derhen, og maa jeg bekjende, at for ikke at tale om andre Grunde og Omstændigheder, saa havde Eders Kl. Majestæt været bedre tjent med 50,000 Rd. til Skjorter, Sko og Strømper m. M. til sine arme Soldater end med en Haandfuld Aske og en Brand, der optænder hadefulde Domme om Eders Majestæts Vaaben, — men gjort Gjerning kan ikke gøres ugjort¹⁾).

6. Da Stenbock saaledes havde opgivet det østlige Holsten, var der nu for ham intet Andet at gøre end at trække sig nordpaa gennem det Vestlige, i den Hensigt at trænge ind i Jylland og om muligt efter Carl Gustavs Exempel over paa Øerne²⁾). Han gik derfor fra Pinneberg igjennem Ditmarsken, overalt udskrivende Kontributioner. Den 17. Januar gik han over den frosne, med Bjælker og Planker belagte Eider til Frederiksstad, hvor han lagde en stærk Besætning, og tog saa sit Hovedkvarter i Husum. Her gav han Hæren nogle Dages Hvile i Kantonnementer, der dækkedes af Trenen, hvorefter han agtede at drage længere nordpaa. Men saa indfaldt Toveir, saa at Marskveiene bleve ufremkommelige. Den svenske Hær maatte for det første blive staaende i Stillingen mellem Frederiksstad og Husum. — Nu drog den allierede Hær efter ham.

¹⁾ Oséar Fredrik anf. St. III p. 71.

²⁾ Brevet af 21. Februar 1713. *Memoires* p. 177.

Czaren var længe tvivlraadig; men Altonas Brand opbragte ham saaledes, at han svor høit og dyrt paa at hævne Indbyggernes Ulykke. Maaske har det især forbittret ham, at Stenbock i en Skrivelse af 10. Januar til den danske Geheimeraad Wibe opfordrer Kongen af Danmark til at enes med Czaren om større Menneskelighed i Krigsførelsen, og truer med at brænde ligesaa mange Stæder og Landsbyer i Danmark, som Russerne i Pommern. Dette Brev var skrevet paa Forlangende af Wellingk, og efter et Koncept, denne havde sendt Stenbock. Stenbock erkjender selv i sin omtalte Relation, at det var uheldigt og skadeligt baade i Form og Indhold. Dog vilde Czaren ikke tilstede, at hans Hær overskred Alsteren, før han saa Stenbocks Bevægelse mod Nord fuldkommen afgjort. Saa gik den allierede Hær rask frem over Neumünster og Rendsborg til Egnen østfor Trenen, hvor Russerne indtog Hollingsted og ødelagde Broen over Trenen. Denne Flod adskilte nu de to Hære. Imidlertid havde Kong Frederik med stor Virksomhed benyttet den Maaned, der var forløben siden Slaget ved Gadebusch, til at sætte sine Tropper i kampfærdig Stand og trække nogle Tusinde Mand norske Tropper til sig. Stenbock var saaledes indesluttet bag Trenen. Han havde snart ingen anden Udvei, end enten at bryde med Magt igjennem den langt overlegne Fjende, eller at søge tilbage over Eideren gjennem Ditmarsken. Det første vovede han ikke. Vel tilbød han Fjenden Slag ved Miltsted tæt sydfor Husum, hvor han i flere Dage stod med Hæren i Slagorden¹⁾; men de Allierede, som nu havde meer end dobbelt Overmagt, vilde Intet sætte paa Spil, og

¹⁾ Oscar Fredrik anl. St. III p. 86 efter Stenbocks Indberetning til Kong Karl.

Stenbock folte sig for svag til at angribe. I Slutningen af Januar, da han saa de Allierede i Færd med at overskride Trenen ved Hollingsted, Treja og Solbro, opgav han Stillingen ved Husum og trak sin venstre Fløi tilbage til Ülvsbøll, saa at han nu alene tænkte paa at holde sig i Landskabet Eiderstedt saa længe som muligt. Planen om at gaa tilbage over Eideren havde han i det mindste for Øieblikket maattet opgive, fordi Tøveir gjorde Marskveiene ufremkommelige. Den Klæg, hvoraf Digerne ere byggede, er saa seig, at i vaadt Veir kan en let Vogn, forspændt med fire Heste, være flere Timer om en Milsvei. Dengang var ogsaa Hovedveiene ikkechausserede Digeveie.

Anden Afdeling.

1. Det er indlysende, at Administratoren og det Gottorpske Hof maatte komme i en saare vanskelig Stilling ved denne Vending af Sagerne. Den gottorpske Regering ønskede i sit Hjerte de Svenskes Seir; men den turde ikke udtale dette Ønske eller røbe det ved sine Gjerninger og sin Holdning, saalænge den svenske Hærs Modstandere vare saa mægtige og Kampens Udfald uafgjort. Den haabede først at kunne liste sig igjennem med fagre Ord til begge Sider. Saasnart Stenbock efter Slaget ved Gadebusch var gaaet ind i Holsten, tilskrev Administratoren ham et forbindtligt Brev med Lykønskning til den vundne Seir, og tilføiede, at hans ubrødelige Hengivenhed for Sverrig ikke tillod ham at vente med denne Gratulation indtil H. Excel. formelig notificerede ham Seiren¹⁾. Ogsaa en Pengesum skal han have sendt Stenbock. Men i de samme Dage sendtes Baron Görtz til Kong Frederik i Flensborg

¹⁾ Høier I, 219.

med de høitideligste Forsikringer om Bevarelsen af den fuldstændigste Neutralitet fra Gottorps Side; og strax efter afgik Grev v. der Nath til Kongen, som nu opholdt sig i Fredericia, med et Kreditiv fra Administratoren af 13. Januar 1713 med mange smukke Ord om den Omhu, hvormed han altid trolig stræbte at gjøre det mellem det Kongelige og Hertugelige Hus saa lykkelig knyttede Enighedsbaand uopløseligt¹⁾. Grev v. d. Nath sparede ligesaa lidt som Görtz paa Løfter og Forsikringer; ja da der ytrede Frygt for, at den gottorpske Regering maaske vilde indrømme Stenbock Tønning, satte v. d. Nath sit Hoved i Pant paa, at naar man fra dansk Side vilde respektere Gottorps Neutralitet, skulde ikke en Mand af den svenske Hær komme ind i Fæstningen²⁾. Ogsaa blev det den 10. Januar indskærpet Kommandanten Oberst Zacharias Wolff ved et Møde paa Gottorp, at passe nøie paa, hvorfor han ogsaa den 15. Januar afviste en svensk General-Adjutant, som under Paaskud af en Samtale med en af de hertugelige Officerer forlangte at indlades i Fæstningen³⁾.

Men Knuden knyttedes haardere. Den 17. Januar gik Stenbock over Eideren, og nu fulgte den dansk-sachsisk-russiske Hær efter ham. Faren voxede, Udsigterne for Stenbock formørkedes, fagre Ord forslog ikke mere, Noget

¹⁾ I det Hjelmstjerneske Samlingsbind af hidhørende Aktstykker, 4to, Nr. 2993 i det St. Kgl. Bibl.

²⁾ Højer I, p. 250. Gründliche Widerlegung, Bil. A. 26 (Hjelmst. 2993) og i Acta publica Holsatica. Gründliche Widerlegung er et dansk Modskrift til Gjendrivelse af det holsten-gottorpske Stridskrift »Succinte Deduction dasz I. Kl. Mat^{te} v. Dännemark des hochfürst. Hauses Holstein-Gottorp aggressor seye«. Acta publica Holsatica er et Foliobind i det st. Kl. Bibliothek uden Fællestitelblad, alene med Rygtitel. Det indeholder en Samling af Stridskrifter imellem den danske og den holsten-gottorpske Regering.

³⁾ Wolffs Journal, Hjelmst. 2993.

maatte man vove for Sverrig; blev det ganske overvældet, var jo Holsten-Gottorp i Fremtiden et værgeløst Bytte for Danmark. Med Vaabenmagt kunde man rigtignok ikke staa Stenbock bi, men maaske dog paa anden Maade. Samme Dag som Stenbock ankom til Frederiksstad, den 17. Januar, indfandt sig hos ham de to gottorpske Geheimeraadere Baron Banér og Grev Henrik Reventlow — ikke at forvexle med den danske General og Geheimeraad Grev Chr. Ditl. Reventlow. De meddelte ham, at hele den allierede Hær rykkede efter ham i to Kolonner og nærmede sig Rendsborg; de fraraadede ham paa det stærkeste Marschen til Jylland og sluttede med, at Hertug Administratoren Intet ønskede hellere end at kunne være den svenske Hær til nogen Tjeneste under disse Omstændigheder. Da Stenbock nu ikke kunde faa de Kontributioner ind, han havde udskrevet i Holsten, var han i Pengeforlegenhed; han forlangte da 100,000 Rd. af Administratoren. Dette turde Geheimeraadere ikke indrømme: saamange Penge var der ikke i Kassen; desuden vilde de Danske tage det som et Brud paa Neutraliteten, om de fik at vide, at deres Fjende var understøttet med Penge. Ja saa vidste Stenbock intet Andet at forlange, end at Fæstningen Tønning i Nødsfald maatte staa ham aaben. Til hans Forundring, — som han selv siger — toge de dette ad referendum og vendte tilbage til Gottorp, medens han tog sit Hovedkvarter i Husum, som jeg ovenfor har fortalt. Og nu fabrikerede man paa Gottorp et saa listigt Skjælmestykke, at det søger sin Lige i Historien. Det gjaldt om at foie Stenbock uden at bryde Neutraliteten paa en Maade, der kunde bevises. Den 23. Januar kom de to Geheimeraadere tilligemed Kabinets-Sekretær Stambke tilbage til Hovedkvarteret, nu i Husum. De forlangte at tale med

Stenbock i Enrum og erklærede da i Administatorens Navn, at Penge kunde han af de anførte Grunde ikke give; men Tønning kunde stilles til hans Disposition i Nødsfald, dersom han vilde slutte en Traktat derom. Stenbock indvendte først, at han vel havde Fuldmagt til at anføre Hæren, men ikke vidste, om hans Konge vilde bifalde, at han afsluttede nogen Traktat. Dertil svarede, at da der ikke var Tale om Noget, som kunde være til Skade for Kongens Tjeneste, kunde det aldrig paadrage ham Misbilligelse. Desuden skulde Administratoren nok vide at udtyde Alt til det Bedste hos Kongen. Nu kom de frem med Udkast til forskjellige Aktstykker, skrevne af Stambke, nemlig:

et Brev fra Stenbock til Administratoren med Anmodning om Tønning,

en Traktat imellem Feltmarskalken og det Holsten-Gottorpske Hof,

et opdigtet Brev fra den umyndige Hertug Carl Frederik i Sverrig til Kommandanten i Tønning Oberst Zacharias Wolff,

et Revers fra Kommandanten til Grev Stenbock om at indslippe ham i Fæstningen,

samt et Revers fra Stenbock til Kommandanten om, at denne dog skulde beholde Kommandoen i Fæstningen.

Saasnart Stenbock havde givet sit Samtykke, bleve Koncepterne renskrevne, den unge Hertugs fingerede Brev med en svensk Kommissærs Haand, hans Navn efterskrevet af Grev Reventlow, og Brevet beseglet af Banér med det hertugelige Segl¹⁾. Dette falske Brev er dateret Slottet

¹⁾ Stenbocks Relation i Loenboms Anecdoter om namnk. svenska män p. 215.

Karlberg (ved Stockholm) den 23. Juli 1712 (altsaa fra den Tid, da man i Sverrig rustede sig til Toget til Tyskland) og underskrevet Carolus Fridericus. Man lader deri den Umyndige sige til Kommandanten, at det er tilkjendegivet ham, at det vilde være en Tjeneste af største Vigtighed imod Kongen af Sverrig, naar han, Hertugen, vilde tillade Grev Stenbock i Nødsfald at betjene sig af hans Fæstning Tønning til den kongelige Armees Sikkerhed. Da Hertugen nu er Hans svenske Majestæt den største Tak skyldig for al den Kjærlighed og de store Velgjerninger, han har vist ham fra Barndommen af, har han ikke taget i Betænkning at befordre Hans Majestæts Tjeneste saa meget det stod i hans Magt. «Derfor» — hedder det videre — «befale Vi Eder under Straf af Ære og Liv, at dersom Hr. Grev Stenbock af sine Fjender tvinges til, eller til den kongelige Armees Konservation finder det nødvendigt, at søge et sikkert Tilbagetog under Vor Fæstning Tønnings Kanoner, eller endog i Fæstningen selv, at I da samtykker deri, saasnart denne Vor naadigste Ordre bliver Eder forevist, og at I lader det skee, uden at spørge Eder for hos nogen Anden. Dog har I derhos at forbeholde Eder Kommandoen over Fæstningen. Vi forsee Os i Naade til, at I efterkommer dette uvægerlig; men skulde det ske, at I ikke adlyder denne Vor Befaling, skal I for vist vente at lide den anførte Straf».

Hovedexemplaret af dette Brev beholdt Stenbock; en verificeret Afskrift toge de to Geheimeraader med sig.

2. Dette er Stenbocks Beretning, som først mange Aar efter kom for Dagens Lys. I Hovedsagen er den utvivlsomt rigtig og stemmer med selve Aktstykkerne; men jeg vil lade det staa hen, om det er Gottorperne, som have fundet paa Alt dette, eller om ikke Stenbock selv har en

god Del i disse Rænker, navnlig om det ikke er ham selv, der har digtet den unge Hertugs Ordre, som det er ham, der har ladet det skrive med en Haand, Kommandanten ikke kjendte. Men i ethvert Fald have Gottorperne rakt Haanden til Bedrageriet, saa at de alle Tre have været lige gode i Sagen. Det Følgende beroer paa selve Aktstykkerne, der ere tilstrækkelig bekjendte, og paa Kommandantens Oberst Wolffs Journal, holdt fra Dag til Dag under Tønnings Beleiring.

De to Geheimeraader med Sekretæren reiste strax den 23. Januar 1713 fra Husum til Tønning, hvor de lode Kommandanten kalde til sig, og foreviste ham først Ordren af 23. Juli 1712 fra den unge Hertug. Havde Wolff nu ladet sig nøie dermed, var Sagen arrangeret paa det Yndigste og Bedste for Hoffet paa Gottorp; thi saa kunde de i paakommende Tilfælde have fornægtet ham som den, der havde handlet efter den umyndige Hertugs Ordre, hvilken naturligvis var ugyldig uden den regerende Administrators Samtykke, eller som den, der havde ladet sig føre bag Lyset af Stenbock med en falsk Ordre. Men Wolff var dem for klog; han svarede, at han havde underdanigst Respekt for denne naadigste Ordre, men ikke kunde adlyde den uden Hs. Durchl. Hertug Administratorens Befaling. Nu kunde Administratoren ikke længer holdes bag Kulisserne. Geheimeraaderne maatte rykke frem med hvad de havde i Lommen. Først legitimerede de sig med en Ordre fra Administratoren, der bød Kommandanten at efterkomme hvad de to Geheimeraader vilde sige ham og under deres Hænder give til Protokollen, om det ogsaa angik Ting, hvorom Administratoren havde givet ham modsatte Befalinger. Derpaa afgave de følgende Forklaring og Befaling baade mundtlig og skriftlig:

•Da den Kl. Svenske General-Feltmarskalk Grev Stenbock sidst var paa Karlberg, hvor det svenske Hof da opholdt sig, var det kommet under Overveielse, hvorledes han bedst skulde føre sine Krigsoperationer imod Sverrigs forskjellige Fjender. Man havde da forment, og Kong Karl selv havde i sine Ordre fra Bender ytret sig derhen, at Grev Stenbock først skulde tvinge Danmark til at indgaa en billig Fred. Men da man ogsaa maatte tage under Overveielse, hvorledes Grev Stenbock kunde konservere Armeen og sætte den i Sikkerhed, om den fjendtlige Krigsmagt var den altfor overlegen, saa var man kommen til det Resultat, at om det kom saa vidt, at Grev Stenbock kunde trænge ind i Holsten, vilde Fæstningen Tønning i Nødsfald være den bedste og sikreste Tilflugt for den kongelige Armee. Man havde da henvendt sig til Hs. Durchl. Hertug Carl Frederik, og ved Overtalelser, Enhver let kan tænke sig, havde man formaaet ham til at medgive Grev Stenbock en Ordre til ham, Oberst Wolff, og deri befalede ham, at han i fornødent Fald skulde give Greven og den kongelige Armee Beskyttelse og Sikkerhed under Fæstningen Tønnings Kanoner, eller om nødvendigt var, i selve Fæstningen. Grev Stenbock havde ikke ladet noget forlyde om denne Ordre indtil nu, da hans Fjenders forenede Magt rykkede ham paa Halsen. Først for et Par Dage siden havde han givet Hs. Durchl. Administratoren Efterretning derom, og trængte nu paa Udførelsen. Hs. Durchlauchtighed var derved kommen i stor Forlegenhed, fordi Høistsamme havde anseet Neutralitet for det, der tjente hans Myndlings Lande bedst, saaledes som blandt Andet hans hidtidige Ordre til Kommandanten udviste. Imidlertid fandt han dog ogsaa, at det fyrstelige Hus havde altfor mange Forpligtelser imod Kronen Sverrig til at det

ikke skulde vise sin Erkjendtlighed ved en saa vigtig Leilighed. Vel kunde Hs. Durchlaughtighed ikke offentlig gaa fra Neutraliteten og erklære sig for Sverrig, saasom han da vilde paadrage sig Danmarks Had med farlige og maaske ødelæggende Følger. Kongen af Danmark vilde vel endog, dersom hans og hans Allieredes Magt beholdt Overhaand, benytte sig af Leiligheden til at bemægtige sig de fyrstelige Lande, hvorved Hs. Durchlaughtighed som en Formynder vilde paadrage sig det største Ansvar. Paa den anden Side maatte tages i Betragtning, at nægtede man Kronen Sverrig den vigtige Tjeneste, den nu forlangte, vilde de fyrstelige Lande blive ruinerede, uden at man turde haabe at faa den ringeste Erstatning derfor. Og overveiede man Sagen nøie fra alle Sider, saa var Hertugen allerede ikke mere bunden til Neutraliteten; thi hvor de danske Tropper havde berørt de fyrstelige Lande, havde de ikke behandlet dem som neutrale, men som fjendtlige; det Samme gjorde nu den allierede Armee, og Kongen af Danmark var ikke i Stand til at hindre det, selv om han vilde. Saaledes bleve de fyrstelige Lande opspiste af begge Parter Hære; og naar det i Fremtiden kom til Fred, vilde ingen af Parterne vide det fyrstelige Hus Tak for, at det havde opoffret sine Lande for Neutraliteten. Desuagtet vilde Hs. Durchl. Administratoren ikke offentlig forlade Neutraliteten, saa at han desaarsag maatte anstille sig for Verden, som om han ikke var tilfreds med den Ordre, Hertug Carl Frederik havde givet. Men i Virkeligheden var Hs. Durchl. Administratoren vel tilfreds dermed og befalede nu ved dem — Geheimeraaderne — at Hr. Kommandanten skulde holde sig bemeldte Ordre efterrettelig; kun skulde han gjøre sig al Umage for at bevare Skinnet, som om Hs. Durchlaughtighed ikke havde samtykt Ordren og dens Exekution.

Det var dette D'Herrer Geheimerader havde i Kommission at deklarere Hr. Obersten, med det Tillæg, at Hs. Durchlaughtighed haabede, at Hr. Obersten ikke vilde unddrage sig dette, men i Øvrigt efter Ed og Pligt bruge al Diskretion i denne Sag, da den angik de fyrstelige Landes Ve og Vel.

Hvor skulde Nogen, som ikke havde været med at sammenflikke dette Væv af Sandhed og Løgn, have været i Stand til at gennemskue dets sande Beskaffenhed? Kommandanten svarede derfor ogsaa, at han var ligesaa villig som pligtig til at efterkomme hvad saavel Hs. Durchl. Hertugen som hans Durchlaughtige Hr. Formynder naadigst befalede ham i dette Tilfælde.

3. Men hvad der er Hovedstykket i dette hele Rænkespil, er den Traktat, som den Gottorpske Regering havde sluttet med Stenbock paa Kongen af Sverrigs Vegne under strengeste Tausheds-Løfte. Da denne Traktat har faaet afgjørende Indflydelse paa Danmarks og Gottorps Skjæbne, bør jeg gøre nærmere Rede for den. Traktaten er affattet i to ligelydende Exemplarer, underskrevne Husum og Gottorp den 21. Januar 1713, det ene af Stenbock, hvilket den hertugelige Regering modtog, det andet af Hertug Administratoren Christian August og med ham af hans Geheimerader Baron Görtz, Johan Banér og Grev Henrik Reventlow, paraferet af Kabinetssekretæren Stambke. Traktaten bestaaer af to Stykker, Artiklerne og en Separat Artikel, saaledes affattede, at den, der læser Hovedstykket, ikke kan vide Andet, end at dette er det Hele; derfor ere ogsaa begge Stykker underskrevne og be-seglede fuldstændigt hver for sig. I Hovedstykket berettes først, at Stenbock indtrængende har forlangt, i fornødent Fald at maatte søge Beskyttelse hos Fæstningen Tønning, hvad Administratoren ikke vil nægte ham formedelst

Hertughusets ubrødelige Hengivenhed for Kronen Sverrig. Han samtykker derfor i, at Stenbock samler sine Magasiner under Fæstningens Kanoner; ligeledes maa hele Armeen søge Beskyttelse under Fæstningen, om den enten trænges haardt af Fjenden eller taber et Slag. Derimod lover Stenbock, at da det let kan forudsees, at Danmark kan ansee dette for et Brud og benytte det til at bemægtige sig Hertugens Lande, saa vil Kongen af Sverrig ikke indgaa nogen Fred med Danmark, uden at det hertugelige Hus bliver ikke alene fuldstændig restitueret, men tillige faaer sin Skade erstattet ved Afstaaelsen af i det mindste Amtet Segeberg og Grevskabet Pinneberg. Stenbock forpligtør sig til, at om han betjener sig af Fæstningens Beskyttelse, vil han ikke forlade Landet med sin Armee, førend Fred er sluttet paa de angivne Vilkaar; men benytter han slet ikke Fæstningen, skal han have Frihed til at føre Hæren hvorhen han vil. Og da det let kan hændes, at Hertugens Indkomster beslaglægges, skal Sverrig forsyne saavel den unge Hertug som Administratoren med de fornødne Subsistensmidler, indtil Danmark har sluttet Fred paa de angivne Vilkaar. Stenbock forsikrer paa Tro og Love og ved Alt, hvad der kan forpligte en Mand af Ære i denne Verden, at han aldrig skal lade noget andet Menneske end Kongen af Sverrig see denne Traktat, eller lade Indholdet komme til Nogens Kundskab. —

Dette er det Væsentlige af Hovedtraktaten. Den endnu hemmeligere Separat-Artikel lyder saaledes:

„Skulde det imod Formodning skee, at den kgl. svenske Armee lider et Nederlag af sine Fjender, og Grev Stenbock ikke skulde ansee sig og sine Tropper sikre nok under Tønnings Kanoner, men see sig nødsaget til at salvere sig og sine Folk ind i Fæstningen selv, saa

vil Hs. Durchlauchtighed Administratoren hermed ogsaa samtykke deri; hvisaarsag herhos tilstilles Herr Grev Stenbock en eventuel Ordre til Fæstningens Kommandant. Derimod lover Grev Stenbock,

- 1) at han alene i Tilfælde af den yderste Nød vil betjene sig af saadan Retraite ind i Fæstningen, nemlig naar der ingen anden Redning er for ham og Hs. Majestæt Kongen af Sverrigs Tropper;
- 2) at han i saa Fald ikke vil tiltage sig Kommando i Fæstningen, men lade Kommandanten beholde fri Disposition over den;
- 3) at naar enten Fred sluttet med Danmark, eller Grev Stenbock af andre Grunde forlader disse Lande, vil han lade Fæstningen fuldstændig rømme af de kongelige Tropper og under intet Paaskud vægre sig derved;
- 4) at han ikke vil blande sig i det fyrstelige Huses private Sager eller i dem, der angaa Administrationen, hverken direkte eller indirekte, og endnu mindre enten ved Intercession eller paa nogen anden Maade antage sig den i Tønning arresterede Wedderkop eller hans Sager.

Det vil erindres, at de gottorpske Geheimeraader ogsaa havde medbragt til Sammenkomsten den 23. Januar i Husum Udkastet til et Brev fra Stenbock til Administratoren. Dette var skeet for i fornødent Fald at sætte Verden og Kong Frederik Blaar i Øinene. Dette Brev fra Stenbock og Hertugens Svar vare nemlig saaledes indrettede, at disse Breve kunde forevises, om Nogen vilde vide, hvad det var, de havde at forhandle med hverandre. Stenbock forlangte i sin Skrivelse, der blev dateret Husum den 24. Januar 1713, at Administratoren skulde overlade ham Tønning; og Administratoren afslog i sit Svar, dateret

Hamborg den 28. Januar, dette Forlangende, gjendrev Stenbocks Argumenter, og forsikrede, at han vilde iagttage den strenge Neutralitet, han havde lovet Kongen af Danmark; mere havde den svenske Regering selv ikke forlangt af ham ved Krigens Begyndelse. Dette var jo et smukt og værdigt Svar, som var godt beregnet paa at komme Alle for Øie, i den Tanke, at bag denne Brevvexling skulde Ingen saa let faa Øie paa de virkelige Forhandlinger¹⁾.

4. Stenbock havde vel paa det Helligste lovet, ikke at vise noget Menneske (uden K. Karl) det mærkelige Aktstykke; men hvorfor skulde han være ærligere mod Gottorperne, end de vare imod Danmark? Da han den 25. Januar holdt Raad med sine Generaler, hvorved en af de Beslutninger, man kunde vælge imellem, var, at trække sig ind i Eiderstedt og opgive Marschen til Jylland, meddelte han dem under Tausheds Ed — som det hedder: for Livs og Døds Skyld — baade Hertug Karl Frederiks foregivne Ordre af 23. Juli 1712 og Traktaten af 21. Januar 1713, sandsynligvis for at paavirke Generalerne i den Retning, han vilde, og dække sit eget Ansvar, om Alt gik galt og det gottorpske Hus kom i Ulykke over det, der nu skete. Saavidt man kan see, sagde han dem ikke, at den unge Hertugs Ordre var falsk; men han lod Generalerne attestere, at han aldrig før havde prætenderet dette om Tønning, førend de gottorpske Geheimeraader selv havde proponeret det. «Da nu» — tilføie de — «vi Alle og Enhver af os i Betragtning af de nærværende Konjunkturer aldeles ikke have fundet det raadeligt at gaa til Jylland, og Indrømmelsen af Tønning altsaa er os uundgaaelig nødvendig, saa skal denne vidimerede Kopi med Tiden tjene

¹⁾ A. Fabers Europäische Staats-Canzelei XXI p. 524. 529.

til Retfærdiggjørelse af Hans Excellences herved brugte Konduite og til Forebyggelse af arglistige Rænker»¹⁾).

Oscar Fredrik siger, at man i de Allieredes Hovedkvarter meget snart fik Nys om disse Underhandlinger angaaende Tønnings Indrømmelse; og han synes at nære nogen Mistanke til Görtz og Banér som dem, der havde røbet Hemmeligheden. Dette er dog lidet troligt, da de derved jo fornemlig vilde have skadet det Gottorpske Hof, imod hvilket deres Troskab, mig vitterligt, ikke har været underkastet Tvivl. Forholder det sig da virkelig saaledes, at »knap vare Underhandlinger i Gang om Tønnings Indrømmelse, førend man i de Allieredes Hovedkvarter vidste derom»²⁾, hvad jeg hverken tør modsige eller bekræfte, saa kan Rygtet ligesaa snart have havt sin Oprindelse fra Stenbock og hans Omgivelser som fra Andre. Thi naar han imod sit givne Ord strax meddelte det til ni Mænd af sine Omgivelser, — hvad den svenske Forfatter ikke synes at have bemærket, saa er det tilladt at formode, at de ikke Alle have været lige tause, især da Interessen ved at holde Sagen skjult ikke var paa de Svenskes, men paa Gottorpernes Side. Iøvrigt er det indlysende, at selve Situationen, de Svenskes langsomme Tilbagevigen ind i Eiderstedt, og de Gottorpske Raaders Reiser til Hovedkvarteret og til Tønning, næsten med Nødvendighed maatte fremkalde Formodningen om, at der var Underhandlinger om Fæstningen i Gang. Sagen laa saa nær, at Kong Frederik jo allerede til Görtz i Flensborg og v. d. Nath i Fredericia havde talt derom³⁾).

¹⁾ Alt det Ovenstaaende er efter Aktstykkerne i Hjelmst. Nr. 2993.

²⁾ Oscar Fredrik anf. St. III p. 89.

³⁾ Jfr. Görtz's Brev til General Grev Reventlow d. d. Hamborg 12. Febr. 1713 i Supplementum verschiedener Pieces zu den Nachrichten vom nordischen Kriege, Freystadt 1726 p. 129—143.

Kun for den yderste Nød var der tilsagt Stenbock Adgang til Fæstningen; men denne Nød lod ikke vente længe paa sig. Den 13. Februar 1713 angrebe de Allierede de svenske Poster fra Frederiksstad til Ulsbøll og trængte dem med Overmagt overalt tilbage. Frederiksstad blev besat af Russerne, hvor Czar Peter og Menzikof toge deres Hovedkvarter, medens Kong Frederik beholdt sit i Husum. Altsaa maatte Stenbock nu ty til Tønning. Den 14. Februar 1713 indrykkede 4 Regimenter, og snart det øvrige Fodfolk, medens Rytteriet forlagdes i Omegnen af Fæstningen.

Gottorperne synes imidlertid at være blevne forskrækkede over deres egen Gjerning. Administratoren havde efter de Allieredes Indmarsch i Slesvig begivet sig til Hamborg, hvorfra han den 2. Februar 1713 udfærdigede en Ordre til Kommandanten¹⁾, der under Ære og Liv gjordes ansvarlig for, at ingen Fremmede indlodes i Fæstningen. Denne Ordre sendtes med Sekretæren Stambke; men de Allierede vilde ikke tilstede ham Adgang til Fæstningen, saa at Brevet ikke kom i Kommandantens Haand. Man har betragtet det som et Træk endnu i det hele Gottorpske Rænkespil, nemlig som om Stambke var sendt afsted for at Administratoren kunde være vis paa, at Ordren ikke kom tids nok til Kommandanten, og at det opsnappede Brev da kunde tjene som et Skjærmbælt, bag hvilket Regeringen kunde krybe i Skjul, om det blev fornødent! — Dette er jo i sig selv troligt nok og svarer godt til alt det Øvrige; men den historiske Retfærdighed byder dog at indrømme Muligheden af en anden Forklaring. Baade de Svenskes og Gottorpernes Adfærd efter Stenbocks Indmarsch

¹⁾ Fabers Europ. Staats Canzeley XXI p. 534.

i Holsten er ubegribelig under anden Forudsætning, end at de ikke have troet paa Czarens Deltagelse i Kampen mod Stenbock. Og dette var ikke saa forunderligt endda. Czarens aabenbart forsætlige Lunkenhed i Angrebet paa de pommerske Fæstninger, hans Langsomhed med at forfølge Stenbock efter Slaget ved Gadebusch, Tyrkernes Krigserklæring i December 1712, maatte gjøre Haabet om, at han ikke vilde for Alvor indvikle sig i den danske Krig i Hertugdømmerne, meget stærkt hos de Svenske. Wellingk og Stenbock have troet det; Gottorperne aabenbart ogsaa: havde de vidst, at Forudsætningen vilde svigte, var det jo taabeligt at binde sig uden Nødvendighed til Stenbock, hvis Undergang syntes vis, dersom alle tre allierede Hære virkelig holdt sammen imod ham. Men dersom Russerne holdt sig tilbage og Sachserne, som rimeligt var, fulgte dem, saa var der god Udsigt for Stenbock til at kunne ganske overvælde de allerede to Gange slagne Danske: hvilken Fristelse da for Gottorp til at faa Adkomst til Sverrigs Taknemlighed ved at aabne det Fæstningen, som der sandsynligvis ikke vilde blive Brug for!

5. Jeg for min Part troer ogsaa, at indtil over Midten af Januar har Czar Peter virkelig været i det mindste ubestemt, og at det har været Altonas Brand i Forbindelse med de Svenskes høirøstede Paastand om, at den var Gjengjæld ikke alene for Stades Bombardement, men ogsaa for Russernes Barbari, der har opbragt Czaren personlig. Muligt er det jo ogsaa, at der er nogen Sandhed i det Rygte, der vilde vide om Bestikkelser til Fyrst Menzikof ved Grev Christian Ditlev Reventlow, hvem Kong Frederik havde sendt til det russiske Hovedkvarter for at formaa Czaren til at gaa

fremad¹⁾. — Men da nu Russerne og Sachserne virkelig i Slutningen af Januar 1713 brøde frem imod Stenbock, saa at Wellings, Stenbocks og Gottorpernes Haab brast som en Sæbeboble, saa kan det nok være, at Angesten har grebet Administratoren og hans Omgivelser, der nu have ønsket at trække sig ud af den Snare, de havde lagt sig selv om Halsen. Thi de vidste altfor vel hvad Følgen vilde blive, om Stenbock laa under for de Allieredes Overmagt, som der nu var al Udsigt til. Gottorperne have selv udtalt deres Dom i Traktaten med Stenbock af 21. Januar 1713, hvor det udtrykkelig siges, at dersom Stenbock søger Beskyttelse under Tønnings Kanoner, «er det let at indsee, at man fra dansk Side vil holde dette for et Fredsbrud og ikke alene behandle de fyrstelige Lande fjendtligt, men endog være betænkt paa at bringe dem under sit Herredømme og rent at berøve Hertug Carl Frederik dem». — Administratorens Forlegenhed og Angest, efter at Stenbock var kommen ind i Tønning, fremlyser ogsaa af hans Brev fra Hamborg af 23. Marts 1713 til Kommandanten²⁾, hvori han søger at bevæge denne til at brænde alle Papirerne og hellere at tage Ansvar paa sig end røbe de hemmelige Ordre, som vilde have de værste Følger for hans Herre.

Det er da ogsaa virkelig sket, hvad Gottorp frygtede for. Saasnart Tønning havde aabnet sine Porte for den svenske Hær, satte Kong Frederik sig i Besiddelse af de Gottorpske Lande i Hertugdømmerne og lod sin Gesandt Waldersee erklære Rigsdagen i Regensburg den 5. Marts

¹⁾ (P. F. Arpe.) *Gesch. des Schlesw.-Holst.-Gottorf. Hofes unter der Regierung Herz. Friedrichs IV etc.* p. 24.

²⁾ I det Hjelmstjerneske Samlingsbind 2993, Kvart, i det S. Kl. Bibl. Højer I, 252—53.

1713, at han nu seer sig nødsaget til at betragte Administratoren og hans Myndling som sine aabenbare Fjender og behandle de gottorpske Lande som Fjendeland¹⁾. Det gottorpske Hof opløftede høie Raab herover og foregav, at enten var Kommandanten overrumplet ved en Krigslist, eller bleven ført bag Lyset ved en opdigtet Ordre fra den umyndige Hertug Karl Frederik — hvilket Sidste jo var sandt nok, som Ingen vidste bedre end de gottorpske Ministre, der selv havde fabrikeret denne Ordre. Grev Wellingk udstedte i Hamborg en Deklaration af 20. Februar, hvori det hedder, »at rigtignok var den unge Hertug forledet til at udstede en saadan Ordre, og Kommandanten havde været uforsigtig nok til at adlyde den. Men da Administratoren var uskyldig i Alt dette, saa havde Kong Frederik ingen Aarsag til at hævne sig paa det hertugelige Hus og dets Lande. Gjorde han det dog, vilde Kongen af Sverrig i sin Tid vide at hævne det dobbelt«. Men Kong Frederik lod sig ikke skræmme. De af mine ærede Tilhørere, der have fulgt den Udvikling af Holsten-Gottorps Forhold til Danmark og Sverrig, jeg har givet i tidligere Forelæsninger, ville nu ogsaa af disse sidste Rænker, der satte Kronen paa al dets Falskhed og Fjendskab, see med hvor store Farer Gottorps Forbindelse med Sverrig truede vort Fædreland, saa det var ikke for haardt et Ord, da Kong Christian den Femte kaldte det en Slange i Danmarks Barm.

Men hvor meget Slangen nu bugtede og snoede sig, denne Gang slap den ikke ud af det gode og faste Tag, Danmarks Konge havde om dens Hals.

¹⁾ Fabers Europ. Staats Canzeley XXII p. 252 jfr. Kong Frederiks Patent af 13. Marts 1713 til Stænderne i Slesvig og Holsten i Acta publica Holsatica.

6. Stenbock var som anført den 14. Februar 1713 og de følgende Dage indrykket i Fæstningen. Men endnu var det ikke kommet saa vidt med ham, at han tænkte paa at lade sig fuldstændigt indespærre i den. Han havde endnu ikke opgivet enhver Tanke om at udføre hele Felttogets Hensigt, en Marsch til Polen for at møde Kong Karl og Tyrkerne; thi endnu havde han ingen Anelse om hvad der i de samme Dage gik for sig ved Bender. Kunde han slippe over Eideren ind i Holsten med i det mindste nogle Tusinde Mand, der endnu vare ved Helbred og i kampdygtig Stand, saa kunde han maaske atter naa Vismar, og kom da den anden Transport endelig, vilde han have en halv Snes tusind Mand til sin Raadighed. Ligeoverfor Tønning stod i Ditmarsken kun en Postering af nogle hundrede Mand under den danske Oberst Rosenørn. Den 19. og 20. Februar forsøgte Stenbock Overgangen; men da han ikke havde Materialier til at slaa en Bro, maatte Tropperne sættes over i Baade. Hestene maatte svømme over. Men Alt hvad Stenbock foretog sig efter Altonas Brand var ledsaget med et mærkeligt Uheld. Natten imellem den 19. og 20. da nogle af Tropperne vare komne over, blæste det op til en heftig Storm; Floden steg; Overfarten blev umulig. Og inden Veiret lagde sig, saa at der kunde overføres flere Tropper, havde Czaren fort en betydelig Troppemagt fra Frederiksstad over Floden, saa at det blev umuligt at bryde igjennem imod Syd. De allerede overførte Svenske maatte føres tilbage til Fæstningen. Hestene kunde de ikke faa med; de maatte dræbes. Et andet Forsøg paa at bryde igjennem paa Nordsiden af Floden henimod Frederiksstad, maatte strax opgives som udførligt, fordi Fjendens Overmagt var altfor stor.

Fra nu af formørkedes alle Udsigter for de Svenske. Langsomt, men sikkert trængtes Tropperne udenfor Fæstningen ind imod denne. I April vare de alle indkvarterede der og den allernærmeste Omegn. De Allierede beredte sig nu til umiddelbart Angreb paa Tønning. 20,000 Mand russiske, danske og sachsiske Tropper samledes til et Angrebskorps under General Scholtens Kommando, Løbegravene aabnedes og Alt var beredt til et Bombardement, der nødvendig maatte blive ødelæggende for den Hær, som nu var sammenpakket i den ikke store Fæstning.

Har Stenbock under disse Omstændigheder da ikke gjort et fortvivlet Forsøg paa at bryde igjennem og i det mindste frelse om og kun en mindre Del af Hæren? Nei, det har vel flere Gange været under Overveielse i Krigsraadet; men Overbevisningen om, at det var umuligt, da Sygdom og Dødelighed tog Dag for Dag Overhaand blandt Mandskabet, hos hvem Nøden tillige slappede Disciplinen, lod det ikke komme til Udførelse. Hvad vi saa for faa Aar siden ved Beleiringen af Metz, indtraf ogsaa her: en Fortvivlelsens Energi vil aldrig blive Frugten af en fælles Overveielse; vover den Hoistbefalende ikke selv at tage Ansvaret paa sig alene, vil Krigsraadet altid tilsidst bøie sig for Omstændighederne. Stenbock vovede det ligesaa lidt som Bazaine. Og det saa meget mindre, som han skræmmedes ved Tanken om, at lod han det komme til det Yderste, drog han det Gottorpske Hertughus med sig i Undergangen. Thi blev Tønning erobret ved Storm eller tvungen ved et Bombardement til at overgive sig, saa vilde ikke alene Fæstningen komme i Kongen af Danmarks Hænder som Krigsbytte, men den hertugelige Regering var da overvunden i Krig og maatte som saadan finde sig i Alt. Da havde det heddet: væ victis!

Man vil spørge, om der da ikke fra den svenske Regerings Side blev foretaget Noget for at frelse Hæren? eller for at proviantere de Indesluttede? eller for i det mindste at gjenembryde den danske Blokade af Eidermundingen? Nei; — Raadet i Stockholm fandt, at de faa Tropper, der endnu vare tilbage i Sverrig, vare absolut fornødne til Landets eget Forsvar. Vovede man dem paa et uvist Tog til Tønnings Undsætning, stod man aldeles værgeløs, om Russerne fra Finland, de Danske fra Norge og Sjælland faldt over Sverrig. Flaaden kunde ikke udrustes uden Penge, — men Penge manglede, — Alt manglede — fremfor Alt: Villie manglede og en Mand, der som Stenbock i 1712 kunde bryde igjennem alle Men'er. En hemmelig Uvillie herskede hos Mange imod Stenbock, der var Kong Karl altfor hengiven. Grev Wellingk i Hamborg søgte vel at faa Korn og andre Livsfornødenheder opkjøbt i Holland; men nogle Skibe bleve kaprede, de andre vendte om for ikke at faa samme Skjæbne. De svenske Ministre i Paris, i Haag, i London, i Wien gjorde hvad de kunde for at skaffe Hjælp. Men overalt havde man meer end nok at gjøre med sine egne Sager; thi det var netop i den høit spændte Situation, da Freden i Utrecht mellem Frankrig, England og Holland skulde sluttet; Wellingk gav vel i Marts Haab om, at en engelsk og hollandsk Flaade vilde blive sendt til Øresund; men det blev til Intet. Stenbock var og blev sig selv overladt. Selv Wellingk trak sig kold tilbage fra ham. Da Stenbock i sin Nød forlangte hans Raad, om han skulde gjøre et fortvivlet Skridt eller søge Kapitulation, vilde Wellingk — han, der dog havde mest Skyld i, at Stenbock var geraadet i denne haabløse Stilling — Intet svare: det var et pur militært Spørgsmaal, som ikke vedkom ham!

Jeg har allerede bemærket, at hvad der fornemlig havde bevæget Wellingk og Stenbock til Toget ind i Holsten, var det i sig selv ikke ugrundede Haab om, at Tyrkerne atter vilde række Kong Karl Haanden imod Czar Peter, der da snart maatte trække sig ud af Tyskland til sine egne Staters Forsvar. Selv efter at Czaren var brudt ind i Holsten og i et Par Maaneder havde været virksom imod Stenbock, uden at der viste sig noget Tegn til, at han vilde forlade Landet, fastholdt de Svenske Haabet om en almindelig Vending i hele Situationen, bevirket ved Kong Karl og Sultanen. Da kom Tordenbudskabet om Kalabaliken ved Bender. Ethvert Haab om en tyrkisk-russisk Krig forsvandt; Kong Karl selv havde brudt med Sultanen; han havde ikke alene kæmpet som en Rasende med Tyrker og Tatarer d. $\frac{1}{2}$ Februar 1713, men var nu en værgelos Fange i Tyrkernes Haand. Haabløshed, Modløshed greb de Svenske overalt, ikke mindst den tappe Hær, der var indesluttet i Tønning, da den i Begyndelsen af April modtog Efterretningen om Katastrofen ved Bender. Det er jo ogsaa vist, at Kalabaliken vilde see ud som en Galmands-Gjerning, dersom man ikke tog med under Overveielse, at Kong Karl troede sig forraadt af Tatarkhanen — og maaske ikke uden al Grund. Han troede, at naar han fulgte Sultanens Ordre til at lade sig følge af Khanen gennem Polen, vilde denne levere ham i Kong Augusts Hænder. Men om der ogsaa lader sig Et og Andet sige, ikke just til Forsvar for, saa dog til Forklaring af Kongens desperate Slagsmaal med Tyrker og Tatarer, saa har Kalabaliken skadet Sverrig, og navnlig Stenbock og hans Hær. Maaske havde dog England og Frankrig gjort et Skridt til Sverrigs Redning fra den truende Undergang; men Kong Karls Stivsind og den Ulykke, hvori han derved havde

styrtet sit Land og sig selv, holdt den engelske Regering tilbage fra virksom Indgriben i de nordiske Anliggender¹⁾.

7. Men vare de Svenske i Tønning i den yderste Forlegenhed, vare Gottorperne i Hamborg det ikke mindre. Alt havde vendt sig ganske anderledes, end de havde haabet. Den visse Undergang stod for Øie, om Tønning blev tagen med Krigsmagt, og om alle Rænker kom for Dagens Lys. Et Forsøg maatte gjøres, om ikke i det mindste Tønning stod til at redde. I de sidste Dage af Marts 1713 indfandt Baron Görtz sig i Kong Frederiks Hovedkvarter i Husum. Czaren havde nemlig sidst i Februar forladt Hertugdømmerne, men efterladt sin Hær under Menzikof og overdraget Kommandoen til Kong Frederik. At Görtz nu har gjentaget de gamle Forsikringer om Administratorens Uskyldighed osv. kan ikke være tvivlsomt; og han vidste at tale saa vel, saa at Kongen og hans Ministre virkelig hørte efter og bleve uvisse om Administratorens Medskyld. Det vil erindres, at alle de Aktstykker, jeg har benyttet til Fremstilling af Rænkespillet, først senere ere komne for Dagen. Görtz udvirkede da saa meget, at Kong Frederik lod sine Ministre Ditlev Wibe og I. G. v. Holstein give ham en Deklaration af 30. Marts 1713²⁾, at naar ved Baron Görtz's Mægling og Virksomhed Fæstningen Tønning igjen bliver befriet fra de Svenske, og naar Stenbock med de svenske Tropper forlader samme paa en saadan Maade, som finder Kongens Bifald, samt overgiver sig til ham, saa

¹⁾ Letters and correspondence of Lord Bolingbroke III p. 479 ff.; p. 508—515; IV p. 53; 62; 63; 123 ff.; især p. 126, 130.

Jfr. Carlson, Om Fredsunderhandlingarne Åren 1709—18 p. 43—45.

²⁾ Bil. Littr. A. til Succincte Deduction p. 13 (Acta publica Holsatica, Folio.

er Kongen derved bleven eftertrykkelig forsikret om, at det ikke er Administratoren eller hans Ministre, der have foranlediget de Svenske optagne i Fæstningen, eller have bifaldet og samtykt, at det skete; og saa skal alt det ophøre og gaa tilbage, hvad der er fremgaaet af Forudsætningen om deres Samtykke til Indrykningen. Kongen vil da ogsaa lade Administratoren og hans Myndling komme i Besiddelse af de dem fratagne Lande og Rettigheder senest 14 Dage efter at Stenbock og hans Tropper have overgivet sig. Han vil i saa Fald lade al Uvillie imod Administratoren og hans Ministre fare og ikke søge at hævne sig paa dem.

Saasnart Görtz havde denne Deklaration i sin Haand, ilede han til Tønning. Men det lader til, at han først ikke har villet benytte den Adgang til Fæstningen, Deklarationen forskaffede ham, til Andet end til at undersøge med egne Øine hvad Udsigt der var til, at Fæstningen og de Svenske kunde holde ud i nogen Tid. Thi det eneste Spor af denne første Nærværelse er en Fortegnelse af 1. April over de Forraad og det Menneskeantal, der da virkelig var tilstede, med Beregning af den Tid, dette Forraad kunde slaa til¹⁾. Man hører Intet om, at han da endnu har talt om Kapitulation. Derfra ilede han til Hamborg, hvor han med de andre Gottorpere og med Wellingk maa have overlagt Alt og fundet, at det, som det kom an paa, var at frelse Fæstningen ved at faa Stenbock til at kapitulere med Hæren. Görtz gik tilbage til Tønning, hvor nu ogsaa den nedslaaende Efterretning om Kalabaliken ved Bender og Kong Karls Fangenskab var indtruffen. Og nu begyndte en Række af Krigsraadsmøder, hvor Stenbock overveiede med alle Generaler og Regimentskommandører, om man

¹⁾ Oscar Fredrik a. St. III, p. 211.

skulde modtage Görtz's Forslag om en Kapitulation. Den svenske Forfatter, der ikke vil betegnes anderledes end som Oscar Fredrik, hvis høist værdifulde og grundige Arbejde over den her behandlede Del af Sverrigs Krigshistorie har givet os saa mange vigtige Oplysninger, har blandt sine andre Fortjenester af Nordens Fælleshistorie ogsaa den, at have offentliggjort Krigsraadsprotokollerne over disse Møder i Tønning fra den 12. April til den 18. Mai 1713¹⁾, saa at man kan følge Forhandlingerne Skridt for Skridt. Man seer deraf blandt Andet ogsaa, at Kong Frederik under disse Forhandlinger har staaet paa Springet til at tage sit Tilsagn til Görtz tilbage og afbryde Underhandlingerne, fordi et Brev fra Tønning til Sverrig, der var faldet i hans Hænder, skildrede Tilstanden i Fæstningen med saa mørke Farver, at Kongen fik Haab om at kunne tvinge Stenbock til at overgive sig paa Naade og Unaade, — altsaa ogsaa til at overgive ham Fæstningen med det Samme. Dette vilde jo have været den største Fordel for Kongen. Ham var Fæstningen ligesaa vigtig, maaske vel saa vigtig, som den svenske Hær, der dog nu under alle Omstændigheder var gjort uskadelig. Men Görtz fik ham dog ved Flemmings Hjælp til at blive ved den første Aftale²⁾. Det maa overhovedet ikke oversees, at Kong Frederik kun til en vis Grad kunde paa-regne sine Allieredes Bistand. Russere og Sachserne havde en stor Interesse i at faa Stenbock afvæbnet, men slet ingen i at bringe det Gottorpske Hof under Danmarks Fødder³⁾.

¹⁾ Bilag Lit. S til 3. Del af Några Bidrag till Sveriges Krigshistoria Åren 1711, 1712 och 1713, anf. St. p. 213—256.

²⁾ Krigsraadsprotokollen af 16. April, Oscar Fredrik anf. St. III, 221.

³⁾ Jfr. Hojer, Glorw. Leben I, 256. 263.

Der udnævntes nu Underhandlere fra de Svenskes og de Allieredes Side. Men hele April og de første Dage af Mai gik hen, uden at man kunde enes. Tilsidst fattede baade Svenske¹⁾ og Danske Mistanke om, at Görtz ikke mente det ærligt med Nogen af dem. Det synes ogsaa, som om Görtz har villet bruge sine gamle Rænker, idet han har søgt at sætte Splid imellem Kong Frederik og hans Allierede. Han kom den 2. Mai ud fra Tønning til Oldensworth, hvor Menzikof havde sit Hovedkvarter. Her sagde han til ham og Flemming, at Stenbock vel om Formiddagen havde antaget de ham af de danske Underhandlere stillede sidste Betingelser, men om Eftermiddagen, da han havde faaet nye Efterretninger fra Orienten, havde aldeles forkastet dem. Men i Husum sagde han til de danske Ministre kun, at Grev Stenbock vel endnu gjorde nogle Vanskeligheder, men at Sagen nok skulde komme i Lag²⁾. Hans Hensigt med disse forskjellige Beretninger i en saa høivigtig Sag og saa spændt en Situation, har vist ikke været nogen anden, end at gjøre Menzikof og Flemming misfornøiede med de Danskes Fordringer. Men han faldt i sin egen Snare. Thi de to Generaler berettede strax hans Ord til det danske Hof, som overraskedes ved Uoverensstemmelsen. Dog, Kong Frederik og hans Ministre indsaa snart, at de havde god Grund til at være vel tilfredse

¹⁾ Krigsraadsprotokollen for Mødet 6. Mai 1713. Oscar Fredrik anf. St. III p. 244, cfr. Stenbocks Relation af 1716. Lønbooms Anekdoter II, 3, p. 237.

²⁾ In jure et facto gegründeter Beweis der vielfältigen Treulosigkeiten, so das Kl. Dänische Haus von dem Fürstl. Holstein-Gottorfischen bischer erlitten, LXVI p. 127. Dette er et Stridskrift fra dansk Side mod det holst.-gottorpske: In facto gegründete Nachricht, wie der Kl. dänisch. Hof etc. Acta publica Holsatica og i Hjelmstjernes Samlingsbind Nr. 2993.

med Görtz's Tvetungethed; thi nu havde de et godt Paa-skud til at blive fri for denne farlige Mand og da tillige for det Løfte, der var givet Gottorperne, om Görtz bragte Svenskerne ud af Fæstningen. Kongen paalagde strax sine Ministre at konferere med Görtz om de forskjellige Beretninger, han havde givet i Oldensworth og i Husum. Da Menzikof gjentog sin Relation, vidste Görtz ikke at give anden Forklaring, end at her maatte finde en Misforstaaelse Sted, og at det var bedre at skride til Hovedsagens Afgjørelse, da Stenbock nu var villig til at gaa ind paa de sidst stillede Bestingelser¹⁾. Men dermed vilde de Danske ikke lade sig noie; Kongen gjorde Ende paa denne gottorpske Mægling, sendte Görtz Reisepas og henvendte sig nu umiddelbart til Stenbock. Hans General-Adjutant Oberst Poul Lovenørn blev sendt til Tønning med Kongens Ultimatum, hvori Kongen erklærede, at eftersom Stenbock ifølge Baron Görtz's Beretning absolut havde nægtet at antage de sidste Betingelser, saa vilde Kongen nu ikke længer tilstaa ham disse²⁾, nemlig at de Svenske maatte beholde deres Faner og 12 Mand fuldt rustede til Fanevagt ved hvert Regiment. Stenbock blev hel forundret ved at høre dette. I en Skrivelse til det danske Conseil af 6. Mai forsikrede han, at han aldrig havde absolut forkastet de sidste Forslag, og at de Ændringer, der vare tilføiede fra svensk Side, vare skete ifølge Baron Görtz's egen Forsikring og paa Foranledning af ham³⁾.

Dog, Kongen fastholdt sit Ultimatum. Stenbock maatte boie sig, navnlig ogsaa fordi Wellingk stod paa, at under alle Omstændigheder burde Fæstningen reddes for

¹⁾ Bil. Lit. E. p. 40 til «In facto».

²⁾ «In jure et facto» LXVI p. 128.

³⁾ «In jure et facto» l. cit.

Hertugen, hvorledes det saa gik med den svenske Hær. Han skrev til Stenbock, at Tabet af Fæstningen var en meget betydeligere Sag, end om alle de svenske Tropper bleve fuldstændigt massakrerede i Marken¹⁾ — visselig en paafaldende Erklæring af en svensk General og Minister!

8. Saaledes blev da Kapitulationen sluttet i Oldensworth den 16. Mai 1713.

Denne Kapitulation²⁾ bestaaer af 22 Artikler. De vigtigste ere følgende:

«1. Den hele svenske Armee, som under Kommando af Feltmarskalk Grev Stenbock er indrykket i det Eiderstedtske og i Fæstningen Tønning, med sin Chef, sine Generaler, alle Over- og Underofficerer, Volontærer og Menige overgiver sig til Hs. M. Kongen af Danmark. Chefen, Generalerne og alle Overofficerer, som og de Volontærer, der ifølge Kartellets Indhold ere at betragte som saadanne, beholde alle deres Vaaben; ligeledes beholde Samme, saavel som alle Underofficerer og Menige, deres Bagage med derhos værende Dokumenter og Skrifter, ogsaa Feltkassen og alt hvad dertil hører, af hvad Navn det være vil, uantastet, uvisiteret og uplyndret; Saadant passerer overalt, dog at Alt derved gaaer til de bonne foi, til sikker Embarkering; og rette de sig iøvrigt efter den dem givne Marsch-Route; Underofficerer og Menige beholde alene deres Sidegevær og Mundering; men Kanoner og Overgevær, som og Rytter-Dragoner- og Artillerihesten og Alt hvad der ellers hører til Krigs-Armatur, af hvilket Intet maa forties eller ruineres, lades tilbage og bliver tilligemed

¹⁾ Krigsraadsprotokollen over Mødet 6. Mai 1713, Oscar Fredrik anf. St. III, 244.

²⁾ Trykt flere Steder. Her efter Original-Aftryk fra Flensborg uden Aar, i det Hjelmstjerneske Samlingsbind Nr. 2993.

alle Insignia, Pauker, Standarter, Faner og Trommer afgivne og overleverede i Hoyerswort af de svenske Tropper, eftersom de regimentsvis udmarschere af Tønning. De svenske Troppers Udmarsch begynder tre Dage efter, at denne Konvention er underskreven, og skal være tilendebragt inden 8 Dage fra den første Udmarschdag at regne. Bemeldte Troppers Marsch og Fordelingen af deres Kvarterer reguleres efter Hs. M. Kongen af Danmarks Behag.

2. Samtlige disse svenske Troppers Transport, naar de først enten ere udvexlede imod andre Fanger, eller have løst sig efter Kartellet, skeer intet andet Sted hen end til Sverrig, paa Kongen af Sverrigs Bekostning; og bliver iøvrigt Alt indrettet efter Kartellet. Fra svensk Side skal man være forpligtet til at tilveiebringe Fartøier dertil, hvilke af Kongen af Danmark skulle forsynes med Passer for frit og uhindret at kunne fare til Sverrig.

4. Efter de svenske Troppers Udmarsch af Tønning og det Eiderstedtske skal deres Transport til Sverrig skee paa svensk Bekostning uden Ophold, saasnart Udvexlingen eller Rançoneringen er skeet efter Kartellet.

5. Hvad Underholdningen af Tropperne angaaer, medens Gjennemmarschen og Rastdagene vare, holdes Alt efter Kartellet, og der tilstaaes de svenske Tropper frit Logement og Leirplads. Men Provisionerne paa Søreisen maa leveres fra svensk Side. — Saavidt ordret oversat.

I den 8. Artikel hedder det, at de svenske Officerer have Tilladelse til at sende deres Bagage andenstedshen end til Sverrig og skulle dertil faa danske Passer, naar der gives en Specifikation paa Bestanddelene.

I den 9. og 10. Artikel bestemmes, at Udmarschen skeer brigadevis og saaledes, at Tropperne marschere 3 Dage og holde Rastdag den 4de.

Ifølge den 16. Artikel skal Kongen af Danmark tilstede, at Transporten af de svenske Tropper konvoieres af 2 eller 3 Fregatter. Transporten skeer til Karlskrona, Karlshamn, Cimbrishamn og Ystad. Ifald noget Skib under Transporten af Storm kastes ind paa danske Kyster, skulle Tropperne ikke paany anholdes fra dansk Side¹⁾.

Den 18. Artikel lyder saaledes: »Endvidere forpligter man sig fra Kgl. svensk Side til at loslade de fra de tre høie nordiske Allierede tagne Fanger, der endnu sidde i de svensktydske Provinser og Fæstninger, førend Transporten skeer, og at sætte dem i Frihed paa Afdrag i de Løsepenge, der skulle betales efter Kartellet. Saa lover ogsaa Grev Stenbock at bestræbe sig efter al Mulighed for, at det Samme skeer med de Fanger fra de høie nordiske Allierede, der ere i Sverrig».

19. »Endelig har Hs. Kgl. Majestæt af Danmark pro ultimo allernaadigst indrømmet, at naar den hele svenske Armee fuldstændig er draget ud af Tønning, vil han i dette Aar ikke bombardere Tønning. Derfor kunne de fra dansk Side anlagte Løbegrave og Batterier raseres og udjævnes af de svenske Tropper ved deres Udmarsch».

20. »Det staaer de svenske Tropper frit at søge Garanti for denne dem tilstaaede Kapitulation hos andre Magter; dog skal dette ingenlunde opholde de svenske Troppers Udmarsch af Tønning, der maa være udført i den fastsatte Frist af 8 Dage».

At gjengive Kapitulationen helt ordret, vilde trætte mine ærede Tilhørere uden Nødvendighed. Er der Nogen, hvem det kan interessere at kjende den Ord til andet, saa

¹⁾ Dette sigter til Skibbruddet paa Bornholm i den skaanske Krig, hvor Forholdene dog vare meget forskellige fra de nærværende.

er den ikke svær at finde. Navnlig tilraader jeg i saa Fald at søge den i det store Kgl. Bibliothek efter den Tome af Katalogen over Bibliothekets danske Afdeling, der indeholder Literatur til Kong Frederik den Fjerdes Historie. Men da Kapitulationens Udtryk senere gav Anledning til forskjellige Fortolkninger, har jeg dog saa meget mere anseet det fornødent at gjengive de omstridte Artikler ordret, fordi man i Almindelighed kun seer Historikerne meddele et Udtog af Kapitulationen, hvor det er meget langt fra at man kan bedømme, hvilken Fortolkning der er den rette. Jeg fremhæver dette navnlig ogsaa med Hensyn til Oscar Fredriks Fremstilling. Den høie Forfatter har nemlig skaffet sig et Aktstykke fra det danske Geheimearchiv, som han vel netop fordi det kom derfra har anseet for mere paa-lideligt end andre Optegnelser om denne Kapitulation; men som dog kun giver et Udtog af selve Aktstykket. Følgen heraf har været, at han har ment at burde foretrække det for den tro og fuldstændige svenske Oversættelse — Aktstykket er afløst paa Tysk — der findes i Lönboms Levnetsbeskrivelse over Grev Stenbock¹⁾. Men da det er et af de Aktstykker, hvori, som Lönbom rigtig bemærker, «Ord gjælde som Penge», saa er det bedre at have selve de omtvistede Ord for sig end nogetsomhelst Udtog.

Kapitulationen henviser flere Steder til Kartellet²⁾. Dette Kartel er en Overenskomst, oprettet den 18. Januar 1713 n. st. i Lybek imellem den danske General-Auditor Bornemann og den svenske General-Auditor Sylvin, ratificeret af Kong Frederik i Husum den 10. April 1713, hvorved man enedes om Betingelser for Krigsfangers Udvexling

¹⁾ Lönbom, Grefve Magni Stenbocks Lefverne IV p. 138. Jfr. Oscar Fredrik anf. St. III p. 123.

²⁾ Findes i det Hjelmstjerneske Samlingsbind Nr. 2993, Kart.

og Behandling. Det er et vidtløftigt Aktstykke, hvis enkelte Bestemmelser ikke kunne interessere Andre end dem, der ville sætte sig ind i hele Detaillen af dette Stenbock'ske Felttog. Kun skal jeg af Hensyn til Kapitulationen anføre, at Kartellet indeholder en Taxt for Krigsfangers Løsepenge saaledes, at en General-Feltmarskalk skal løses for 8000 Rdl., en Feltmarskalk for 6000 Rdl. og saa videre nedad, indtil en menig Soldat for $2\frac{1}{2}$ Rdlr., ordnet efter de forskellige Vaabenarter og Stillinger. Alle krigsfangne Officerer skulle i Fangenskabet underholde sig paa egen Bekostning; den Gjæld, de gjøre, skal klareres inden Frigivelsen enten kontant eller mod Kaution. Underofficerer og Menige skulle daglig have $1\frac{1}{2}$ Pund Brød og 2 Skilling.

9. Selve Overgivelsen af Stenbocks Hær beskrives i en Extrakt af et Brev fra Husum, dat. den 22. Mai 1713. Den er trykt i Hamborg og maa betragtes som den danske Regerings Meddelelse til Publikum om denne da enestaaende Begivenhed, der trak hele Europas Opmærksomhed til sig. Jeg antager, at den vil interessere mine Tilhørere:

«H. M. Kongen af Danmark, Deres Durchl. Prinds Menzikof og Hertugen af Vürtemberg, Feltmarskalk Grev Flemming samt alle andre Generaler og høie Officerer begave sig den 20. Mai (1713) til Hoyerswort, hvor H. Majestæt steg tilhest og ledsaget af en talrig Svite af de fornemste Herrer, samt en stor Mængde af Tilskuere, mønstrede de i skøn Montur opstillede danske og russiske Armeer. Kort derpaa blev General Stenbock, ledsaget af 4 af sine Officerer og eskorteret af 40 Mand russiske Tropper, ved en dansk General-Adjutant bragt til Kongen. Da han blev Hs. Majestæt vaer, steg han omtrent 15 Skridt fra ham af Hesten, gik Kongen imøde og greb hans Stigboile for at kysse hans Fod, men Kongen udstrakte sin

Haand til Greven, som denne da kyssede med stor Reverents; og efter at have bukket sig flere Gange, overgav han en Rulle og Specifikation over alle Sunde og Syge i hans Armee, hvilken Kongen modtog meget naadig og sagde til ham, om han ikke vilde sætte sig til Hest igjen. Derpaa steg han efter ny Reverents atter tilhest, red under Tilløb af mange Mennesker bag Kongen og fulgte ham til hans Kvarter. Derefter blev han af Hertugen af Würtemberg indført i Kongens Forgemak til Audients. Som han da atter havde der gjort adskillige dybe Reverentser, udtalte han omtrent Følgende, at han hermed lagde sig og sin overblevne lille Skare under Hs. Majestæts Fodder, og haabede, at Kongen vilde have Naade for dem, og at det, der i Kapitulationen var lovet dem, maatte blive holdt. Paa sin Side vilde han paa sin Ære overholde Alt paa det Helligste hvad han havde forskrevet sig og Armeen til. Derefter spurgte Hs. Majestæt om forskellige Ting, som Greven gav distinkte Svar paa med god Kontenance. Noget efter kom tre Regimenter af den svenske Armee udmarscherende fra Tønning, nemlig et Regiment Infanteri, et Rytterregiment, der for det Meste havde sine Heste, og et Regiment Dragoner uden Heste, ganske stille, uden Trommeslag og uden at røre Spil, med overtrukne Faner og Standarter. Officererne vare tilfods med Kaarden i Haanden, de Menige med fuldt Gevær; de bleve rangerede paa en dem anvist Plads i een Linie, strax omringede af dertil kommanderede Folk og opraabte ved Navn, hvorpaa de maatte afgive Heste, Karabiner, Musketter, Pistoler og Patrontasker med alt Tilbehør og afmarschere geledvis; men Officererne beholdt deres Heste og Vaaben urørte. Derefter blev der holdt kongeligt Taffel, hvor Grev Stenbock havde Plads imellem Fyrst Menzikof og Hertugen af

Württemberg. Hans Kontenance og hans Forstand viste sig her i et fordelagtigt Lys, hvorfor han ogsaa af Alle blev meget rost og æstimeret. For de andre Officerer var 5 store Borde dækkede, hvor der blev drukket lystigt paa Kongens Sundhed».

Hvor stort Antallet af de svenske Fanger var, kan jeg ikke angive aldeles nøiagtigt. De trykte Lister stemme ikke ganske overens. Sandheden nærmest kommer det vel, at imellem 10 og 11,000 Personer ere blevne Krigsfanger; men af disse maatte omtrent 3000 Mand efterlades som Syge, hvilke nu fordeltes omkring i det Eiderstedtske udenfor Fæstningen. Efter Kommandantens Journal er omtrent 3000 Mand begravede i og ved Fæstningen efter deres Indmarsch i denne. Den svenske Armees Styrke ved Indmarschen i det Eiderstedte kan saaledes beregnes til henved 14,000 Mand; altsaa maa den ved Begyndelsen af Slaget ved Gadebusch have været ca. 16,000, medens den danske Hær da var henved 12,000 Mand og det sachsiske Rytteri under Flemming omtrent 3000 Mand. Der kan i Slaget ikke have været nogen Forskjel af Betydenhed paa de kæmpende Hæres Størrelse.

De tre Regimenter, der afvæbnedes den første Dag, den 20. Mai 1713, sendtes til Horsens; den 21. afgik atter et Regiment til Horsens, et til Aarøsund, et til Kolding; den 22. forskjellige Afdelinger til Horsens, Veile, Fyen, Haderslev og Aabenraa; den 23. til Fredericia, Fyen og Eckernförde; den 5. Dag til Haderslev. Armeen adskiltes altsaa; men saa længe Marschen varede, opløstes ikke de enkelte Afdelinger, idet Officerer og Underofficerer bleve ved Regimenterne i Forventning af den snarlige Transport til Sverrig.

10. Denne Transport har dog aldrig fundet Sted. Enkeltvis ere Mange komne tilbage til Sverrig, men intet Korps. Kapitulationen er ikke kommen til Udførelse. Om Danmark eller Sverrig bærer Skylden derfor, drøftedes i meget skarpe Stridsskrifter; og det kan siges, at endnu den Dag i Dag er det et historisk Stridsemne. For to Aar siden udkom en Undersøgelse af en tydsk Forfatter, som behandler Gjenstanden fuldkommen upartisk og lidenskabsløst. Han kommer til det Resultat, at Skylden er paa svensk Side, saa at de Svenske maa tilskrive sig selv, at Stenbock og hans Hær aldrig kom tilbage til Sverrig¹⁾. Oscar Fredrik har ikke behandlet denne Sag. Hans Undersøgelser standse ved Hærens Overgivelse. Fryxell vil kaste Skylden over paa de Danske. Jeg skal nu tillade mig at fremstille, hvorledes Sagen staaer for mine Øine, efter at jeg har gennemgaaet Datidens Stridsskrifter og Aktstykker, for ikke at tale om Historieskriverne, hvis Fremstillinger ikke ere fri for at være nationalt farvede.

For at forstaa den Strid, der reiste sig om Oldensworther-Kapitulationen, bør det vel betænkes, at Kong Frederik ikke havde nogen Interesse i at fremskynde den fangne Hærs Udløsning. Tværtimod, Meget maatte tilraade ham at holde den tilbage saalænge som muligt, altsaa saa længe, indtil alle de vedtagne Betingelser vare fuldstændigt og nøiagtigt opfyldte. Han havde ved at indrømme Kapitulationen opgivet en betydelig Fordel, som han havde i sin Magt under Beleiringen; thi

¹⁾ Reinh. Koser, Die Katastrophe der Schweden in Schleswig-Holstein im Jahre 1713; i Zeitschrift für preussische Geschichte und Landeskunde unter Mitwirkung von Droysen, Duncker, Ledebur und L. v. Ranke, herausgg. von Constantin Rösler. 12. Jahrg. September-October Heft (Nr. 9 und 10). Berlin 1875 p. 529—608.

endnu langt fordelagtigere end at tvinge Stenbock til at kapitulere havde det været, at nægte al Underhandling og tvinge ham og Fæstningen til Overgivelse paa Naade og Unaade. Dette havde været militært muligt; hverken Svenske eller Gottorpere kunde hindre det. Det var politiske Hensyn, og Grunde, der ikke vedkom Stenbock, som havde bestemt Kongens Handlemaade, navnlig, som anført, Hensynet til de Allierede Russerne og Sachserne. Kongens Stilling efter Hærens Overgivelse var altsaa naturligen den, at drage al den Fordel af det kostbare Pant, han havde i sin Haand, der lod sig forene med Kapitulationens Ordlyd. Kongen kunde for sin og sit Folks Skyld ikke føle nogen Fristelse til at behandle Sagen ridderligt eller vise Ædelmodighed ved Udløsningen; han vidste jo, at de Krigsfanger, han slap løs, vilde komme igjen imod ham og hans Hær, eller imod hans Allierede, som paany væbnede Fjender. Han maatte stille sig paa den strenge Rets Standpunkt. Nu midt i brændende Krig at give det Allermindste efter af den, vilde have været Uforstand. Og Kongen havde al Grund til at lade de Svenske komme til sig med det, der var betinget for Udløsningen. Han kunde vente, — om ikke ganske uden Uleilighed, saa dog uden at være tvungen til at fremskynde Sagens Afgjørelse. Derimod er det indlysende, at de Svenske, især Stenbock personlig, havde den allerstørste Interesse i at se den fangne Hærs Udløsning og Transport til Sverrig udført snarest muligt. Nu havde vistnok baade Kong Frederik og Stenbock afsluttet Kapitulationen hver med sine Tanker om Meningen af de Udtryk og Vendinger, der kunde forstaaes paa mere end een Maade. Da saa Spørgsmaalene reiste sig, tørnede Fortolkningerne imod hinanden og igjennem dem den indre Forskjel af begge Standpunkter. Fra

Kongens Side betragtede man Kapitulationen som en Naadesakt, hvor det i Tilfælde af Meningsforskjel ikke tilkom den Benaadede, men Velgjøreren at afgive en Forklaring af Ordene; medens Stenbock betragtede Kapitulationen som en Kontrakt, der gav ham ligesaa god en Ret, som den gav Kongen. Men han, eller rettere Wellingk, eller det svenske Raad, der jo burde have staaet ham bi af yderste Evne, havde forsømt at benytte den Ret, Kapitulationens 20. Artikel gav ham til at søge en fremmed Magts Garanti; derfor manglede der en Dommer imellem de Stridende, saa at Stenbock med sine Paastande snart stod værgeløs ligeoverfor en Modstander, der havde al Magten paa sin Side, ja som kunde unddrage sig endog Debatten med ham ved slet ikke at svare paa hans mangfoldige Forestillinger, indtil han og hans Patroner, den svenske Regering, kom med Likvidation, Fanger og Penge. Men dette skete aldrig; Stenbocks Stilling blev Dag for Dag pinligere.

Havde Sverrig og dets Venner sørget for, uden at spille en eneste Dag med unyttigt Rabulisteri om hvem der skulde gjøre det første Skridt, at alt det Fornødne til den krigsfangne Hærs Udløsning strax var ved Haanden, saa kunde dens Transport fra Danmark til Sverrig være foregaaet uden Ophold, saasnart Regningen var opgjort, altsaa vel engang i Juni eller Juli 1713. Sverrig havde da havt til sin Tjeneste en tapper, krigsvant, vel organiseret Hær paa en 8—10,000 Mand. Den skulde vel atter forsynes med Vaaben, Heste, Fornødenheder af alle Slags; men hvilken udmærket Kjærne, hvorom Statens og Folkets hele Modstandskraft kunde samles! Dette var ogsaa Stenbocks første Forventning, og der er ingen Grund til at betvivle, at Danmark jo vilde have udført Kapitulationen —

vistnok efter en skarp Prøvelse af den hele Likvidation. Det, der udkrævedes, var:

1. at alle danske, russiske og sachsiske Fanger i Vismar, Stralsund, Stettin — overhovedet i det svenske Tydskland stilledes til Udvexling imod de svenske Fanger i Danmark, først de, der vare tagne og endnu ikke udvexlede paa begge Sider førend Stenbocks Indmarsch i det Eiderstedtske, fra svensk Side altsaa fornemlig Fangerne fra Gadebusch, fra dansk Fangerne fra Udfaldet ved Vismar den 5. December 1711 og fra Bremens Erobring 1712. Det overskydende Antal paa svensk Side skulde saa være bragt i Regning ved Opgjørelsen om Tønninghæren.
2. at alle Regninger, som Likvidationen udkrævede, havde været klart opgjorte og tilstede.
3. at de fornødne Kontanter til Løsning efter Kartellets Taxt af de Kapitulationsfanger, der ikke kunde udvexles imod andre Fanger, havde været prompte tilstede i Mønt eller ulastelige Vexler, samt Betalingen af Danmarks Udlæg til Troppernes Underhold fra Overgivelsens Dag indtil Indskibningens.
4. at Transportskibene med fornøden Proviant havde været tilstede i de danske Havne, hvor Indskibningen skulde finde Sted.
5. at den svenske Regering uden Nølen var gaaet ind paa Udvexlingen ogsaa af de Fanger fra de Allierede, den havde i Sverrig selv; thi vel havde Stenbock ikke kunnet forpligte sig videre i Kapitulationens 18de Artikel end til at virke derfor efter Mulighed; men Kong Frederik betragtede dog dette som en *conditio sine qua non*, til hvis Opfyldelse han ikke kunde tvinge Stenbock, men vel nøde den svenske

Regering, der ikke fik sine Tropper tilbage paa anden Betingelse.

Dette Sidste betragtede man fra svensk Side som et vilkaarligt Tillæg til Kapitulationen, men fra dansk Side som den rette Fortolkning af dens 2. Artikel, hvor Udsagnet «andre Gefangene» ikke betydede andre danske Fanger alene, men Fanger fra de tre Allierede, altsaa ogsaa fangne Russer. Der kunde unægtelig herom være forskellige Meninger; havde der været en Dommer, er det ikke afgjort, hvilken Part han vilde have givet Ret i dette Punkt. Men da der nu ved de Svenskes egen Forsømmelse ikke var nogen Dommer, saa at Striden faktisk maatte afgøres af Magthaveren, den danske Konge, saa kan der kun siges, at hans Fortolkning ikke havde Kapitulationens Ordlyd imod sig.

11. Det er vel at mærke, at alle fem Betingelser maatte være opfyldte førend Transporten fandt Sted, og at det var Hæren som Helhed, der skulde løses efter en almindelig kartelmæssig Opgjørelse, ikke de Enkelte, der kunde løse sig, naar de havde Leilighed dertil.

Men af disse Betingelser ere kun den 1ste, de tyske Fangers Frigivelse, og den 4de, Transportskibenes betimelige Ankomst, virkelig bleven udført. Likvidationen kom aldrig istand ved de Svenskes egen Sendrægtighed. De havde aldrig deres Regninger i Orden og aldrig Løsepengene tilstede. Vel have de i Sommerens Løb gjort to Forsøg paa at frigjøre sig fra Gjælden uden at lægge Kontanter og gode Vexler paa Bordet. Først mindede Stenbock Baron Görtz om hans mange gode Løfter under Forhandlingerne i Tønning. Görtz formaaede ogsaa Administratoren til at laane Stenbock de Obligationer for 150,000 Rdl., som Kong Frederik havde udstedt for det

Forskud paa Plovskatten, hvorom jeg har talt i en foregaaende Forelæsning. Men Kong Frederik nægtede at modtage sine egne Obligationer som god Betaling: han havde Ret til Kontanter, og han vilde ikke erkjende sig forpligtet til at betale denne Gjæld nu, ja bestred overhovedet Fordringens Gyldighed, saa længe han var i Krigsforhold til Holsten-Gottorp. — Saa producerede de Svenske en Seddel fra en Kjøbmand Faber i Hamborg¹⁾, dateret 4. Juli 1713, hvorved denne vidnede, at den svenske Regering havde nedsat nogle og 70,000 Rdlr. hos ham til at udbetale Løsepengene efter den svenske General-Auditors Anvisning. Men ligesaa lidt som dette var Kontanter, var det en Vexel. Den forudsatte derhos Regningens Opgjørelse, og Summen, om den nogensinde virkelig har været fuldt tilstede, svandt hurtigt ind, da Wellingk disponerede over en Del til Fornødenheder for den svenske Garnison i Vismar. Hvor stor den i Hamborg deponerede Sum har været, er ikke klart. I Stridsskrifterne tales om 100,000 Rdl. I en Skrivelse til Stenbock af 26. August 1713 angiver Wellingk den til 84,650 Rdl. Banco²⁾. Faber siger meget flot og ukjøbmandsmæssigt i den anførte Seddel: »eine Summa von etliche Siebenzig Tausend Reichs-Thaler Hamburger Courant«. — Man kan ikke undre sig over, at der fra dansk Side spurgtes: er der virkelig en eneste Skilling svenske Penge hos Faber? er Sedlen ikke et aftalt Spil med Wellingk? og endelig: er den Sum, der staaer til Wellingks Disposition, stor nok til at likvidere kontant? Der kom ikke en Skilling deraf til Danmark; thi Wellingk nægtede endog haardnakket at overlade Stenbock 20,000 Rdl.

¹⁾ Unrechtfertigkeiten, Bilag A. p. 27. Om dette Skrift se nedenfor

²⁾ Aufgedeckte Schande, p. 146, jfr. Højer, Glorw. Leben I, 259.

til Krigsfangernes Fornødenheder. Endelig vilde den svenske Regering ikke gaa ind paa Kapitulationens 18. Artikel. Kong Karl har vel i Skrivelse af 17. August 1713 til Stenbock billiget Kapitulationen i det Hele, det siger i det mindste Stenbock selv; og det svenske Raad i Stockholm har frigivet danske og tyske Fanger i Sverrig, har ogsaa sendt 150 russiske Fanger ned til Skaane for at overføres til Helsingør, medens den holdt andre Russere parate i andre svenske Provinser; men da der reistes Spørgsmaal fra dansk Side om disse Fangers Modtagelse, — man vilde vel helst, at de Svenske skulde have afgivet Fangerne til Russerne — indtraadte en Standsning; og nu trak den svenske Regering Foden tilbage: den vilde ikke give de russiske Fanger i Sverrig fri. Da nu Czaren trængte paa Kong Frederik, at han ikke maatte slippe en Mand af Kapitulationshæren, førend alle russiske Fanger vare i Frihed¹⁾, saa gik den hele Udvexling i Staa.

Altsaa for at fastholde en Haandfuld Russere lod man Stenbock og hans Hær hensmægte i dansk Fangenskab! Ikke er det at undre over, at han troede sig og Sine forraadte af sine Fjender i Sverrig, — af Wellingk og af det Kong Karl og hans Tilhængere fjendske Parti, der ikke gjerne saa en afgjort Kongeven som Stenbock vende tilbage til Sverrig. Regeringen i Sverrig havde aldeles Intet forsøgt for at frelse Hæren i det Eiderstedtske, og nu lod den hele Befrielsesværket standse foran en ubetydelig Anstødssten, som det stod i dens Magt at rydde af Veien hvad Øieblik den selv vilde. Man fristes virkelig til at tro, at

¹⁾ Kong Frederiks Erklæring af 6. Januar 1714, Bil. N. til det svenske Stridsskrift *Unrechtferdigkeiten* osv. p. 33, i *Acta publica Holsatica*.

den sande Grund maa have været den, Stenbock antog; og saa tillige den, de Danske formodede: at man i Sverrig ikke kunde tilveiebringe Løsepengene, saa at man hellere vilde søge et Paaskud i Russernes Fangenskab end vedgaa sin Fattigdom og Mangel paa Kredit!

Stenbock havde Ret til at harmes over sine Landsmænds Ligegyldighed; men han havde ikke Ret til at anklage den danske Regering for Kontraktsbrud; thi Forholdet var i Virkeligheden dette, at han fortolkede Kapitulationen anderledes end Kong Frederik. Det var navnlig to Punkter, hvori Stenbock troede sig og Hæren forurettede: Kvartererne og Forpleiningen. Da Kapitulationen ikke udtrykkelig bestemte, at Korpserne skulde forblive i deres Organisation, men vel, at Kongen alene skulde anvise Kvartererne, saa havde Kongen opløst Hæren ikke alene ved at sende de forskjellige Regimenter til vidt spredte Kvarterer, men ogsaa ved at skille Officererne fra Mandskabet i Kvartererne. Han vilde overhovedet ikke indrømme de svenske Generaler og Officerer Kommando over Tropperne, og umuliggjorde den paa den angivne Maade. Dette, paastod Stenbock, var imod Kapitulationens Mening. Han uddrog ved Sammenstilling af forskellige Udtryk den Slutning, at Regimenterne skulde blive i deres Organisation. Men man kan ikke fortænke Kong Frederik i, at han ikke vilde lade saa farlige Gjæster forblive samlede, saa at han maatte anvende sin hele eller halve Armee til deres Bevogtning, og at han derfor benyttede Kapitulationens Taushed om dette Punkt saaledes, som det var ham tjenligst. Hertil kom nu Strid om Fangernes Forpleining. Kapitulationens 5. Artikel tilsagde dem kartelmæssig Brød og Dagpenge paa Gjennemmarschen og Rast-

dagene¹⁾. Dette blev ogsaa holdt dem efter Ordlyden; men da Tropperne vare ankomne til de dem anviste Internerings-Kvarterer og Udløsningen standsede, fandt Kong Frederik sig ikke forpligtet til at vedblive med denne kostbarere Forpleining i en ubestemmelig Tid, indtil det behagede de Svenske at likvidere. Den daglige Forsyning nedsattes; men Følgen blev, at de af Fangerne, der vare blottede for alle egne Midler, kom i stor Nød, saa at de solgte Undergevær og Mundering for Føden, eller lode sig hverve til dansk Krigstjeneste, hvad den danske Regering ikke havde noget imod²⁾; eller de søgte Arbejde som Dagleiere eller paa anden Maade i By og Land. De Svenske paastode ogsaa i deres Stridsskrifter, at Mange bleve tvungne ved grusom Behandling til at tage dansk Krigstjeneste. De Danske nægte det. Bevist er det ikke. Men jeg vil nok tro, at Hververe ikke have været samvittighedsfulde i Valget af de Midler, hvorved de droge mangan Karl over til sig. Jeg har i en tidligere Forelæsning fremhævet Kong Frederiks Vrede over Officerers og Underofficerers underfundige Vold ved Hverving af Landets egne Børn³⁾; hvor skulde det da have været Andet, end at Sligt ogsaa er forekommet ved Forlokkelse af Fangerne? Dette maa afgjort misbilliges; men det falder ikke den danske Regering til Last, førend det bevises, at den har trykket Øiet til for slige Misbrug eller nægtet at undersøge og afhjælpe grundede

¹⁾ «In währendem Durchzuge und denen Rasttagen, was den Unterhalt der Troupen betrifft, wird alles nach dem Cartel gehalten, wird denen und schwedischen Troupen frey Logement und Lager städt accordiret; die Provisiones zur See aber müssen Schwedischer Seiten furniret werden».

²⁾ Jfr. Historisk Tidsskrift 4. R. III, 655, Anm. 2.

³⁾ Se Forordningen af 7. August 1705.

Klager. Thi at deserterede Fanger og bidsige Stridsskrifter paastaa det, siger naturligvis Intet.

En Del af Krigsfangerne forsvandt ogsaa ved Flugt, især Officerer, da de ingen Ende saa paa Elendigheden; andre, der fik Hjemlov paa Tid imod Æresord, brøde deres Ord og vendte ikke tilbage.

Alt dette var den udeblivelige Følge af den svenske Regerings egen Vrangvillighed — eller maaske dens Vanmagt i den fortvivlede Stilling, hvori Sverrig befandt sig. Stenbock saa den dygtige Hær, han med saa stor Møie havde saa at sige fravristet Sverrigs nølende og vrangvillige Senat, og som han to Gange havde ført til Seir, — den saa han for sine Øine opløse sig og smelte som Sne for Vaarsolen, uden at han kunde hindre det. Ti Maaneder efter Kapitulationen siger Stenbock i en Skrivelse af 24. Februar 1714 til Prindsesse Ulrika Eleonora¹⁾, at endnu kunde 5000 Mand frelses for Sverrig, om Udløsningen skete uden Ophold. Halvdelen af Mandskabet var altsaa forsvunden, inden et Aar efter Kapitulationen var omme; og selvfølgelig gik det lige saa rask, eller endnu raskere, med Resten, da det først var bleven indlysende for Alle, at en Udløsning slet ikke vilde finde Sted. Snart var ikke Flere end Feltmarskalken selv og nogle faa Officerer tilbage, som ikke kunde komme bort, da den danske Regering fastholdt Paastanden om Løsning af Armeen i det Hele, under Et, og som ikke vilde flygte, eller ikke fandt Leilighed til Flugt. At Stenbocks Utaalmodighed, Sorg og Harme voxede Dag for Dag, var kun altfor naturligt. Fortvivlelsen greb ham. Snart saa han sig selv som det sidste Offer for Landsmænds Ligegyldighed eller Partihad og for Fjenders

¹⁾ Anzeige p. 137.

Haardhed. Da har han ladet sig henrive til Ord og Handlinger, der gik ud over de Grændser, en Mand af Ære aldrig tør overskride, og som førte ham i Undergang. Men hvo tør kaste den første Sten paa den ulykkelige Mand?

12. Striden om Kapitulationens Fortolkning var jo bitter nok imellem Ordførerne fra begge Sider, Stenbock og begge General-Auditorerne Sylvin og Bornemann; men den fik et Efterspil, der drev Lidenskaben til det Høieste. Da saa mange svenske Officerer flygtede eller brøde deres Æresord, indstævnede den danske General-Auditor Bornemann dem under Straf af Æreløshed, men med Tilsagn om eventuel Pardon, samt Trusel om haardeste Straf, dersom de uden at være udvexlede eller udløste lode sig bruge i Krigstjeneste imod Kongen af Danmark. Dette foranledigede et blodigt Stridsskrift fra svensk Side¹⁾, der »til de Danskes Beskæmmelse» lagde disses forment Synder for Verdens Øine, navnlig hvor troløst de, efter de Svenskes Mening naturligvis, havde brudt Oldenworther-Kapitulationen. Der truedes med de skarpeste Repressalier, dersom man i Danmark virkelig gik videre imod de undvegne Officerer. Skriftet udkom anonymt i Stralsund i August 1714; men det angiver sig selv som udarbejdet paa den svenske Regerings Foranstaltning. Det giver ikke alene en i høieste Grad ensidig Fremstilling af hele Sagen, men lægger ogsaa et mageløst Nationalhad for Dagen og en Forbittrelse, der søger sin Lige²⁾. Det er forfattet af,

¹⁾ Unrechtfertigkeit des an Seiten des Königl.-Dänischen Hofes gebrauchten Verfahrens in Eludir- und Nichterfüllung der . . . am 16. Mai 1713 zu Oldenworth geschlossenen Capitulation; i Acta publ. Holsatica.

²⁾ Man kunde maaskee ønske at se Prøver af Tønen i dette Skrift; men der hører større Øvelse og Taalmodighed, end jeg tør forudsætte hos Læserne, til at hugge sig igjennem den fortvivlede tyske

eller efter Foranstaltning af, Grev Wellingk¹⁾ og giver en afskrækkende Forestilling om det glødende Had til Danmark, der brændte i denne Mands Hjerte. Vi kunne prise vort Fædreland lykkeligt, at han ikke har havt Magt som Villie, og at alle hans Hævnplaner ere blevne til Dunst. Med Undtagelse af Altonas Brand har han ikke faaet sit Had tilfredsstillet paa noget Punkt. Han har ikke udrettet Andet end at lægge sin vanmægtige Hævntørst for Dagen. Hvad navnlig dette Stridsskrift angaaer, har vistnok hverken Wellingk eller den svenske Regering tænkt paa, at man i Danmark var kommen i Besiddelse af alle Stenbocks Papirer og derved sat i Stand til at gjendrive Modstanderens Beskyldninger Skridt for Skridt, ja af Brevvexlingen imellem de Svenske indbyrdes bevise, at Skylden for Kapitulationens Ikke-Udførelse var de Svenskes egen. At lægge dette for Verdens Øine har den danske Regering da heller ikke forsømt; den har ladet udarbejde et udførligt Modskrift²⁾, der i grundig Bevisførelse staaer betydeligt over det svenske Skrift og vel er i Formen bidende og skarpt, men dog ikke naaer Modstanderens rasende Lidenskab. Dermed var dog ikke Sagen mod Officererne sluttet. Thi da man havde forestillet Kong Karl hele Sagen, naturligvis

Kancellistil fra 1714; og skulde den omskrives i taaleligt Dansk, vilde den Arrigskab, der mæisommeligt skaffer sig Luft gennem Parykstilens uendelige Pedanteri, ndtværes og tabe meget af sin Virkning. Sligt maa læses i Originalsproget selv, om man kan udholde Bryderiet dermed.

¹⁾ Se Stenbocks Skrivelse d. d. Kopenhagen 15. Januar 1714 (Anzeige p. 107).

²⁾ Aufgedeckte Schande der unsinnigen Schwedischen Proceduren . . . Ihrer im vorigen Jahre zu Stralsund gedruckten, also rubricirten „Unrechtfertigkeit“ . . . und auch . . . Repressalien, auf allergnäd. Befehl entgegengesetzt. Kopenhagen 1715. Dette Skrift findes i det Hjelmskjerneske Samlingsbind Nr. 2993. Kvart.

i svensk Belysning, udstedte han i Sommeren 1714 fra Tyrkiet¹⁾ en Deklaration «som disse Officerers ene retmæssige Suveræn», hvori han siger «at saasom Fjenden havde brudt Kapitulationen, havde deres Fangenskab ophørt at være retmæssigt, hvisaarsag Enhver, i Erindring om sin Pligt, havde paa alle Maader at unddrage sig saadant forment Fangenskab og igjen at indfinde sig paa sin Post til Tjeneste». Og ikke nok dermed: som Modstykke til den danske Indstævning lod man under 28. November 1714 i Stralsund udgaa Citation til et Antal danske Officerer om at møde for svensk Krigsret og hælde Dom i Kraft af Gjengjældelsesretten. Dette var i sig selv en Absurditet, disse danske Officerer stode rent udenfor Sagen, da de ikke havde været undvegne eller paa Tid hjemforlovede svenske Fanger. Der manglede saaledes det nødvendige Grundlag for en Dom, saa at Modskriftet fra dansk Side med fuld Feie fremhæver, at Stævning og Dom var en Latterlighed: vilde den svenske Regering endelig øve Repressalier, maatte den da hellere have erklæret de indstævnte Officerer for æreløse ved et kongeligt Dekret i Henhold til Gjengjældelsesretten; men den hele Fremgangsmaade var en himmelraabende Misbrug af den forment Repressalieret²⁾. Selvfølgelig gjorde dette intet Indtryk paa Kong Karl eller hans Raadgivere; da derfor den danske Overkrigsret i Rendsborg den 14. December 1714 fældede Dom over de udeblevne svenske Officerer, der erklæredes at have forbrudt deres Ære, hvorfor deres Navne skulde opslaaes paa Galgen, og som truedes med Forræderes haardeste Straffe, hvis de atter grebes med Vaaben i Haand mod Danmark, saa gik

¹⁾ Se Anzeige, p. 118.

²⁾ Se § 63—74 i det anf. Skrift: Aufged. Schande p. 188—219.

der den 12. Februar 1715 en lignende Dom for Krigsretten i Stralsund over de indstævnte danske Officerer, hvis Navne derefter ligeledes opsloges paa Galgen som infame¹⁾. Denne Dom er ikke alene mærkelig som en aabenbar Taabelighed i retlig Henseende, men ogsaa ved sin Motivering, nemlig som Repressalie, fordi de undvegne svenske Officerer vare dømte, saasom disse, hedder det, ikke vare forpligtede til at holde deres Ord, da den væsentlige Betingelse i Kapitulationen, nemlig den ufortøvede Udvexling og Overførelse til Sverrig, ikke var bleven holdt²⁾. Ja, saaledes vilde man i Sverrig nok læse Kapitulationen, men uheldigvis lyde Ordene ikke saaledes.

Denne Sag drev nu Lidenskaben paa begge Sider til den største Høide. Stenbock har personlig faaet det at fornemme.

13. Efter Overgivelsen var der anvist Stenbock Kvarter i Flensborg³⁾; men der indrømmedes ham megen Frihed og vistest ham megen Opmærksomhed fra Hoffets Side.

¹⁾ Ved Rygens og Stralsunds Erobring 1715 faldt flere af de undvegne og nu atter fangne svenske Officerer i Kong Frederiks Haand, men Rendsborgerdommens Trusel med blodige Straffe kom dog ikke til Udførelse; Fangerne pardoneredes med kongelig Høimodighed. Ved Indmarschen i Stralsund nøiedes de Allierede med at nedhugge fra Galgen den svenske Krigsrets ærerørige Opslag mod de danske Officerer. Se Højer, *Glorw. Leben* I, 261, samt den *Journal*, der er trykt i *Droysens Geschichte der preuss. Politik* 4—4—327 ff.

²⁾ *Aufg. Schande* p. 196.

³⁾ Det Følgende efter Lønbom, *Stenbocks Lefverne* IV, samt efter «En kort dock sannfærdig Relation» etc., trykt i Lønboms *Anekdoter om namnkunniga och märkwärdiga Svenska Män* II, Stockholm 1773, 3die Stykke, p. 141—322, i Forbindelse med den danske Regerings Skrift: *Anzeige der Ursachen, welche Ilro Kl. Maj. zu Dänemark — genöthigt — wider Graf Magnus Stenbock . . . zu verfahren.* Kopenhagen 1716, i det anførte Samlingsbind *Hjelmst.* Nr. 2993.

Han opholdt sig i Juni og Juli 1713 snart i Husum, snart i Slesvig og paa Gottorp for at paadrive Udvexlingen. Dertil havde han fri Korrespondance, saavel som om sine private Anliggender — dog uden Tvivl kun i aabne Breve. Men efterhaanden som Knuderne knyttede sig og Debatten blev skarpere, ændredes Forholdet. Man fattede fra dansk Side Mistanke om, at han ved Siden af den tilladte Brevvexling førte en hemmelig af betænkelig Art. Formodenlig for at have ham bedre under Øinene anvistes der ham i Efteraaret 1713 Ophold i Kjøbenhavn, hvor han iøvrigt havde sin personlige Frihed og deltog i Selskabslivet med Mænd af hans Stand og Stilling. Men Haabet om at gennemdrive Udløsningen svandt mere, især efter at han havde modtaget den kongelige Resolution af 6. Januar 1714 som Svar paa mange Forestillinger. Han saa deraf, at Kong Frederik var fast bestemt paa at gjøre Udløsningen af de russiske Fanger i Sverrig til Betingelse for Kapitulationens Udførelse; men han havde intet Haab om, at den svenske Regering vilde gaa ind derpaa. Stenbock trak sig efterhaanden tilbage fra Selskabslivet; han fortsatte sin hemmelige Korrespondance tildels i chiffrerede Breve og til opdigtede Adresser. Brevene gik gennem en Jøde Aaron Goldzier i Kjøbenhavn til Forskjellige i Hamborg; dette var tildels en Omvei, da den vigtigste Korrespondent og Mellemmand var den svenske General-Krigskommissær Malmberg, der havde tjent under Stenbock i dette Felttog og nu opholdt sig i Lybeck vel netop for at vedligeholde Forbindelsen med Stenbock. Desuden kunde denne ogsaa fra Kjøbenhavn skrive til Sverrig om Udløsningen, og erholdt i Efteraaret 1713 midlertidigt Hjemlov paa Æresord for General-Major Patkul og Oberst Schlippenbach til Stockholm for at drive paa Sagen. Saaledes

indtil Juli 1714. Jeg vilde ikke lægge Fangen denne dobbelte Brevvexling til Last, dersom den hemmelige Korrespondance ikke havde været af et meget betænkeligt Indhold, idet Stenbock meddelte Alt, hvad han kunde faa at vide om den danske Regerings Planer, ledsaget med Raad til at forstyrre dem. Og dertil vare hans hemmelige Breve fulde af Vredesudbrud og Fornærmelser mod de Danske, endog Kong Frederik selv. Hans Nationalhad, skærpet ved hans Mening om at være forurettet af den danske Regering, gav ikke Grev Wellingks synderligt efter. Stenbocks Liden-skab bragte ham til at tilsidesætte Klogskaben i en paa-faldende Grad; han skrev som om det ikke faldt ham ind, at hans Breve kunde komme i de urette Hænder. Og dog skete netop dette. Han blev iagttaget paa det Skarpeste; man fulgte hans Brevvexling i Sporet, — afbrød den ikke, men beholdt Traaden i sin Haand. Det skal have været Postmester Christian Erlund, der lod sig bruge til saa at sige at liste sig paa Hosesokker efter Stenbock paa hans hemmelige Veie, forvende hans opsnappede Breve og efterskrive hans Navn¹⁾. Der kan neppe være Tvivl om, at man allerede i den første Halvdel af 1714 har havt i det mindste Hovedtraaden i den hemmelige Korrespondance i sin Haand uden at afbryde den, og uden at Stenbock eller Malmberg anede det.

Saaledes indtil den 5. August 1714. Da blev Stenbock Arrestant i sin Bolig i Kjøbenhavn. Man var kommen efter en imellem ham og Malmberg aftalt Plan til hans Flugt. En Skipper fra Pommern var af Malmberg leiet til at føre en Ladning Brænde til Kjøbenhavn, sætte sig i Forbindelse med Stenbocks Sekretær Wingreen, og

¹⁾ Gesch. des Herz. Schlesw.-Holst. Gottorf. Hofes (Arpe) p. 30.

saa føre Stenbock over til Skaane. Skipperen blev anholdt, og nu begyndte en Undersøgelse, som snart satte den danske Regering i Besiddelse af alle Stenbocks Hemmeligheder, især da man i et Brev fra Stenbock til Malmberg (falsk Navn: Bonou) af 28. Juli 1714¹⁾ var bleven opmærksom paa Stenbocks Ængstelse for, at en Kuffert, han havde staaende hos en ubenævnt Mand²⁾, skulde komme i de urette Hænder. Hans Opfordring til at lade den forblive hvor den var, indtil hans videre Ordre, maatte nødvendig gjøre det høist ønskeligt for den danske Regering at komme i Besiddelse deraf; og det lykkedes. Den 1. Oktober 1714 lod Vice-Admiral Sehested og Overauditor Neumann ifølge kongeligt Kommissorium i Wingreens Overværelse aabne fire forseglede Kufferter, der tilhørte Stenbock, og de deri værende Brevpakker inventere. Hvorledes disse Kufferter ere komne til Lybek fra Tønning — thi Papirer fra Felttoget i Eiderstedt vare iblandt Indholdet — veed jeg ikke med Vished, men formoder, at Stenbock har benyttet den Bestemmelse i Kapitulationens 8. Artikel, der tillod svenske Officerer at sende deres Bagage andenstedshen end til Sverrig. — Nu laa Stenbocks hele Brevvexling og alle Gottorpske Rænker aabne for den danske Regerings Blik. Stenbock blev den 17. November 1714 ført i Arrest til Kastellet som det eneste Sted, hvor han kunde sikkert bevarer. Den 25. Januar 1715 holdt en kongelig Kommission Forhør over hans Folk i Kastellet i hans Overværelse og lod dem gjentage hvad de tidligere havde udsagt. Ham selv foreholdt Kommissionen som Grund til den strenge Behandling, at han havde ført hemmelig Korrespon-

¹⁾ Anzeig p. 115.

²⁾ Efter (Arpe's) Geschichte des Herz. Schlesw.-Holst. Gottorf. Hofes p. 30 var det hos Dunt i Hamborg.

dance, da dog en ærlig aaben Brevvexling ikke havde været ham forment, at han havde tilladt sig et farligt Spioneri ved at tilskrive den svenske Regering, hvad han kunde opdage om den danske Regerings Planer, at han havde brugt saa fornærmelige Udtryk om den danske Konge og den danske Nation, at det maatte kaldes Majestætsforbrydelse.

14. Alt dette er vist nok og fuldt bevisligt. Men det, der fornemlig har skadet Stenbock hos den danske Regering og bevæget den til en ubøielig Strengthed imod ham, er hans næsten utrolige Upaalidelighed, ja Falskhed. Saalænge han endnu stod i den Mening, at hans Papirer vare i Sikkerhed, nægtede han Alt med haard Pande og paastod sin Uskyldighed med de høieste Eder. Efter at han havde faaet Husarrest, da Flugtforsøget var opdaget, skrev han til Kongen den 31. August 1714 blandt Andet: «Jeg forsikrer for Gud, Eders Kl. Majestæt og den hele Verden min store Uskyldighed, og at jeg ikke kan tænke mig, hvorved jeg har paadraget mig en saa svær kriminel Arrest, især da jeg ved min Sjæl og Salighed og under Tab af den Allerrhøieste Guds timelige og evige Velsignelse over mig og mit hele Hus sværger paa, at jeg aldrig har havt den ringeste Tanke imod Eders Kl. Majestæts høie Person, Høistsammes kongelige Hus eller Planer, der ere mig ikke bekjendte, endnu mindre har skrevet eller ladet skrive et Bogstav» — osv.

I samme Toneart skrev han den 24. September: «Jeg sætter min Salighed til Pant paa, at jeg i mit Fangenskab, skjøndt dette har været mig haardt og imod al Formodning draget sig længere ud, end Kapitulationen formelder, dog hverken til Hs. Majestæt min Allernaadigste Konge eller

Hendes Kl. Høihed» (Prindsesse Ulr. Eleon.) «eller det kl. Senat, eller Nogensomhelst Anden, enten direkte eller indirekte har raadet til, eller givet Anledning til det allerringeste Fjendtlige».

Hvad maatte den danske Regering tænke om en Mand, der talte saaledes til dem, for hvis Øine der laa hans egne Papirer, som vidnede netop om det Modsatte? f. Ex. Skrivelsen af 15. Oktober 1713, eller til Prindsessen af 20. December 1713, eller 14. og 26. Februar 1714 til Samme osv. osv., som netop meddeler Alt, hvad Stenbock har erfaret om de Danskes Planer. Ja, da Stenbock var ført til Kastellet og endelig kunde mærke, at den danske Regering var i Besiddelse af alle hans Papirer, skrev han den 20. November 1714 en Forestilling til Kong Frederik, hvori han nu ikke længer nægter at have ført en hemmelig Korrespondance, men søger at undskylde sig, saa godt han kan, og at vinde Kongens Naade ved de helligste Løfter for at opnaa sin forrige Frihed. «Jeg vil», vedbliver han, «om dette kan forundes mig, ved min Saligheds Tab forpligte mig til, ikke at undvige, ved mit Livs Tab ikke at skrive eller modtage et Bogstav, som jeg ikke ærlig vil forevise, som og hverken i Tanker, Ord eller Gjerninger begaa det Allerringeste imod Eders Kongel. Majestæts naadigste Villie». Men selv samme Dag, den 20. November, skrev han hemmeligt et Brev til Kong Karl og et til Prindsessen fuldt af Klager over sin Behandling. Disse Breve stak han til en af sine Tjenere, der med Kommandantens Tilladelse sendtes til Byen efter Medicin. Men Kommandanten sendte en Lieutenant med, der greb Brevene i det Øieblik, Tjeneren vilde praktisere dem til Stenbocks Hushovmester til videre Befordring. Hvor var det muligt, at den danske Regering kunde tro det Allermindste af en saadan Mands Eder og Løfter, naar

den fik en saa haandgribelig Kommentar til den ydmyge Anmodning! — Kort Tid efter faldt et andet Brev til Prindsessen, af 15. Januar 1715, i dens Hænder, hvor Stenbock ligefrem vedkjender sig, at han ikke agter at holde det Ord, han giver den danske Regering. Han søger deri gennem Prindsessen og Senatet i Stockholm at udvirke sig Tilladelse til en Badereise og til at maatte udstede en pro forma Revers til den danske Regering om, at han ikke vil tjene mere, saalænge denne Krig varer. *Thi kommer jeg først ud af disse falske Hænder og af dette daglige Helvede, hvori jeg nu befinder mig, saa veed jeg vel hvad jeg vil, kan og maa gjøre. Da en Konge har brudt sit Ord saa uforskammet, saa kan det ogsaa gaa an for en Stenbock at hazardere Alt med god Samvittighed, naar min Øvrighed vil tillade mig saadant*.

Naar man nu betænker det Had og den Hævntørst, de Svenske lagde for Dagen netop samtidig med alt dette — naar man seer, at det nu skulde være Krig paa Kniven og med Brandfaklen, saa at der ingen Fred var at opnaa, førend Danmark laa knust under Sverrigs Fod, — kan man da fortænke Kong Frederik i, at han ikke vilde give den Fordel, han havde i sin Haand, fra sig uden den punktligste Opfyldelse af Kapitulationens Ordlyd, saaledes som han fortolkede den, og navnlig at han holdt fast paa den farligste Mand af Alle, Sverrigs bedste Feltherre og bedste Administrator, den Mand, der to Gange havde reist Sverrig op fra Jorden, og som han nu med al Ret havde i sin Magt? Men vilde han holde paa ham, havde han intet andet sikkert Opbevaringssted end Kastellet.

Her maatte altsaa Stenbock forblive. Han kunde ikke overvinde sig selv til nu at forholde sig stille; og da han dog beholdt Tjenere til sin Opvartning, var det umuligt at

afskjære ham enhver Forbindelse med Omverdenen. Han fandt Leilighed til i al Hemmelighed at forfatte sit Testament eller som det almindelig kaldes Relationen, hvori han giver en udførlig Beretning efter Hukommelsen, og i sin Belysning, af sine Gjerninger og sin Skjæbne fra hans General-Guvernement i Skaane indtil den 17. Marts 1716. Det er et interessant og lærerigt Skrift; men som Kilde til Kundskab om Begivenhederne kan det selvfølgelig kun betragtes som en ulykkelig Fanges Indlæg i hans egen Sag.

Efter hans egen og hans svenske Landsmænds Fremstilling havde man givet ham en utilbørlig slet og usund Arrest i Kuppet, der snart undergravede hans Helbred. Familiesorg slog sig til. Han fik at vide, at hans ældste Datter, der, medens Faderen sad arresteret, havde Bryllup med Grev Carl Hans Wachtmeister, General-Admiralens Søn, Schoutbynacht i den svenske Marine, døde i første Barselseng den 21. Januar 1715, og kort efter, at Svigersønnen havde været saa ulykkelig i Søslaget ved Femern den 24. April s. A. og nu sad som en fangen Mand paa Korsør. Ikke længe bar Magnus Stenbock sin Ulykke; han udaandede sit sidste Suk i sit Fængsel den 23. Februar 1717. Hans Lig bisattes i Garnisonskirken, men førtes efter Freden til Sverrig, hvor det nedsattes i den Oxenstjerneske Grav i Upsala Domkirke.

Det var i Holbergs Dage, at disse store og rystende Begivenheder indtraf. Man hører ofte, at i Holbergs Tid var Livet i Danmark fortabt i Smaalighed, saa at Filisteriet ret florerede og fremkaldte den Holbergske Muses Satire. Seer man alene hen til visse borgerlige Kredse, er der nogen Sandhed deri, dog ikke mere end der vilde været til enhver Tid; ogsaa vore Dage have deres Filisteri, som trænger til Satirens Svøbe. Det er snarere Holbergs Natur,

hans Blik for de Medlevendes Svagheder, der har gjort ham til komisk Digter, end Manglen paa Alvor i hans Tid. Der er i de Gjerninger og Skjæbner, her ere tegnede i Omrids, et tragisk Stof, som ikke staaer tilbage for noget af dem, store Digtere have fremstillet i deres Sørge-spil. Her brydes stærke Lidenskaber imod hinanden, her er Kamp om Seir eller Undergang, her fødes Gjengjældelsen af Brøden; thi af Altonas Luer steg Nemesis frem og fulgte hvert af Seirherrens Skridt, indtil hun havde sønderbrudt den sidste Rest af hans Lykke og ført ham selv til det Fængsel, han ikke skulde levende forlade.

Tredie Afdeling.

Efter at have fulgt Stenbock og hans Hær til deres Undergang, maa vi vende os tilbage til Tønning i Mai 1713 for at see, hvorledes Kong Frederik benyttede de Fordele, Lykken havde undt ham.

1. Kapitulationen i Oldensworth den 16. Mai 1713 bragte den svenske Hær, ikke Tønning i Kong Frederiks Magt; men det var ikke Kongens Tanke at lade enten Fæstningen eller Gottorp slippe sig af Hænderne. Ham var det derfor nu vel tilpas, at Menzikof og Flemming i Juni Maaned drog ud af Hertugdømmerne med de russiske og sachsiske Tropper. De gik langsomt tilbage til Pommern; Russerne udpressede paa Veien af Hamborg og Lybek betydelige Pengesummer, der vel mest ere gaaede i Generalens egne Lommer, medens Flemming ingenlunde vægrede sig ved at modtage en anseelig Present af Hamborg¹⁾. Kong Frederik kunde nu vistnok uden stor Anstrengelse have taget Tønning, dersom han ikke af Hensyn til sine Allierede, for at

¹⁾ Højer, Gl. L. I, 263.

fremskynde den svenske Hærs Afvæbning, der alene laa dem paa Hjerte, havde i Kapitulationen forpligtet sig til at lade sine Beleiringsværker demolere og ikke at bombardere Tønning i dette Aar. Hans Hær var nu bleven forstærket med de prægtige Regimenter, der under Hertug Carl Adolph af Würtemberg havde tjent i den engelske Hær i Nederlandene. Kongen indskrænkede sig derfor til at lade nogle Regimenter blokere Tønning fra den Eiderstedtske Side, stille en stærk Posterung ligeoverfor Fæstningen i Ditmarsken og spærre Eiderens Munding ved nogle Skibe. Fæstningen maatte saaledes falde, uden at Kongen behøvede at løsne et Kanonskud paa den, dersom han blot kunde afholde fremmede Magter fra at indblande sig i hans Strid med Gottorp. Det var et Taalmodigheds-Arbejde og et Kabinets-Arbejde, han havde for sig i Resten af 1713; men han havde her med en snild og bøielig Modstander at gjøre, der forstod sig paa alle diplomatiske Kunster og alle Hofrænker. Til Lykke kjendte Kongen og hans Ministre, navnlig Geheimeraaderne Wibe, Holstein og Sehested, Baron Görtz altfor vel til lettelig at lade sig føre bag Lyset af hans politiske Taskenspillerkunster.

At det fra først af har været Kong Frederiks Hensigt at beholde alle de Gottorpske Lande i Holsten og Slesvig, som han havde i sin Magt siden Marts 1713, selv om han skulde opgive alt Andet, det kan ikke være tvivlsomt. I en Samtale imellem den engelske Udenrigsminister Lord Bolingbroke og den danske Minister i London Etatsraad Rosenkrands¹⁾, lod Englænderen forstaa, at Dronning Anna nu efter de Svenskes Kapitulation ventede Eftergivenhed mod Gottorp fra dansk Side. Rosenkrands forsikrede om

¹⁾ Letters of Lord Bolingbroke IV p. 130.

sin Konges Villighed til at underhandle, men bad, at Dronningen vilde lede Sagerne saaledes, at Danmark beholdt det hertugelige Slesvig og Holsten, idet hun saa igjennem Fingre med, at Kongen blev i Besiddelse af det, han nu havde; og han lod forstaa, at i saa Fald vilde Kongen ikke alene underhandle efter Englands Ønske om Fred, men modtage en saadan Fred, som Dronningen fandt for godt, uden at bekymre sig meget om Udfaldet af Underhandlingerne med hans Allierede; med andre Ord: vilde man lade Kong Frederik beholde de gottorpske Lande, var han ikke utilbøielig til at skille sig fra Rusland og Polen-Sachsen og slutte Fred med Sverrig uden Tab for dette. Men et saadant Løfte vilde Lord Bolingbroke ikke give.

Upaatvivlelig kunde Kong Frederik i 1713 og 1714 have angrebet Skaane paany med al Udsigt til Held. Sverrig havde ingen Hær og ingen Magnus Stenbock mere. Men han undlod det af Hensyn til Somagterne, der, som tidligere er viist, betragtede det som en Hovedsætning i deres Politik, at Forholdene i Øresund skulde blive som de vare ordnede ved Kjøbenhavnerfreden af 1660. Overhovedet var den politiske Situation vanskelig og farlig for Danmark i Aarene 1713 og 1714, saa at der krævedes stor Forsigtighed af Kabinettet i Kjøbenhavn. Thi naar paa den ene Side Kalabaliken i Bender og Kapitulationen i Oldensworth styrkede Sverrig i den dybeste Nød, saa var det netop ved samme Tid, at der rørte sig Tilbøielighed hos flere mægtige Hoffer til at indblande sig i den nordiske Krig for at forebygge Sverrigs fuldstændige Ruin. — Toryministeriet i England, ledet af Lorderne Oxford og Bolingbroke, havde knyttet Fredsunderhandlinger med Frankrig for at faa Ende paa den spanske Successionskrig. England havde frtaget Marlborough Kommandoen og skilt sin Hær

fra Hollændernes, der ikke ønskede Fred nu; Hollænderne fortsatte Krigen i Forbindelse med de Keiserlige og de tydske Tropper under Prinds Eugenius's Kommando, indtil Marechal Villars's Seir ved Denain den 27. Juli 1712 dæmpede deres Krigsiver, og Stenbocks Seir ved Gadebusch vakte deres Frygt — om ikke just for en svensk Diversion til Frankrigs Fordel, saa dog for en heftig og vidtomgribende Krig i Norden, der vilde lægge Beslag paa det halve Tydsklands Kræfter og derved svække Keiserens og hans Allieredes Magt til at modstaa Franskmændene. Ogsaa Holland bestemte sig til at træde ud af Successionskrigen. Saaledes kom Uetrechterfreden i Stand den 11. April 1713; og nu rørte der sig, som omtalt, Tilbøielighed hos de forsonede Modstandere England og Frankrig til at tage sig af Sverrig. Havde England kunnet faa Holland til at gaa med, da havde der i Sommeren 1713 sikkert viist sig en engelsk-hollandsk Flaade i Øresund. Men Hollænderne vilde ikke, og de vilde ikke erkjende, at hvad der nu var forefaldet mellem Danmark og Holsten-Gottorp vedkom dem som Garanter for Travendalerfreden. Derpaa, og nok ogsaa paa Handelsjalousi imellem England og Holland i Anledning af Farten paa Østersøen, strandede Vestmagternes Indblanding 1713¹⁾; thi det nu saa stærkt svækkede Frankrig kunde og vilde Intet vove uden Sømagterne — til største Fordel for Kong Frederik; men Enhver kan indsee, at han da ogsaa havde den stærkeste Opfordring til ikke at røre ved Skaane, for ikke at bringe Hollænderne og Englænderne ud af deres Uvirksomhed.

¹⁾ Letters of Lord Bolingbroke, anf. Brev af 29. Mai 1713 til Ambassadøren Hert. af Shrewsbury, navnlig p. 125, 127 ff. — Højer, Glorw. Leben I, 263. Lamberty, mémoires VIII, p. 880.

2. Imidlertid vare Gottorperne i levende Bevægelse for at agitere Europa til Fordel for deres Hof. Grev v. d. Nath virkede i England, Baron Banér i Haag, Grev Henrik Reventlow i Wien. Men især var Baron Görtz i fuld Virksomhed i Nordtyskland. Det var fornemlig Preussen, han spekulerede paa at drage over paa Sverrigs og Gottorps Side; thi nu omfattede hans politiske Kombinationer baade Sverrigs og Gottorps Sager, og maatte det jo, da Gottorp ikke kunde frelses, dersom Sverrig gik under. Den preussiske Konge Frederik den Første var død den 25. Februar 1713. Hans Søn Frederik Wilhelm den Første nærrede ganske sine Formænds Lyst til det svenske Pommern. Spørgsmaalet for ham var nærmest dette, om der var mest Udsigt til at profitere ved at række Sverrig eller dets Fjender Haanden. Sverrig vilde naturligvis heller end gjerne drage en saadan Allieret til sig. Der arbejdedes baade af Kong Karl i Demotika og af Grev Wellingk i Hamborg til dette Maal. Men Kong Karls Stivsind og Uforstand forhindrede det til hans Fjenders største Fordel — som det da overhovedet er vist nok, at Karl XII ikke har havt nogen værre Fjende end sig selv. For at give mine Tilhørere en Forestilling om Beskaffenheden af de Planer, han udklækkede, medens han selv var en Fange i Tyrkiet i de samme Dage, da den svenske Hær maatte strække Vaaben ved Hojersworth, skal jeg meddele et Forslag til et Forbund med Preussen, som under 15. Mai 1713¹⁾ sendtes fra Kongen til Wellingk som Grundlag for Underhandlinger. Det gik ud paa, at Preussen skulde indgaa Forbund med Sverrig for at sætte Stanislaus paa Polens Throne igjen, formaa Danmark til Fred og bidrage til de svenske Pro-

¹⁾ Carlson, Fredsunderhandlingarne p. 46 ff.

vindsers Gjenerobring fra Rusland. Dertil skulde Preussen opstille en Armee af 25—30,000 Mand, med hvilken skulde forenes en svensk Hær af lige Styrke, saaledes at 10,000 Mand skulde overføres fra Sverrig, 4000 tages fra Besætningerne i Stralsund og Vismar, 10,000 erholdes hos tyske Fyrster ved Forbund, som, vel at mærke, først skulde sluttes med dem. Disse forenede Hære burde først befri Sverrigs tyske Lande og drive Russerne ud af Tydskland; derefter tvinge Danmark til Fred. Saa burde de forenede Hære indbryde i Polen og sætte Stanislaus paa Thronen, som let kunde ske, da hans Tilhængere havde vundet betydeligt i Styrke og desuden en tyrkisk Krigshær var beredt til at staa ham bi. Derefter skulde Stanislaus, naar han havde gjenvundet sin Magt, forene alle polske og lithauiske Tropper med Sverrigs og Preussens, hvorpaa Alle skulde gaa løs paa Rusland. Ved et saadant Anfald skulde Czaren tvinges til ei alene at tilbagegive de Lande, han havde erobret, men til selv at aftræde saa meget af sit eget Land, som kunde blive en tjenlig Barrière for Sverrig. Til Gjengjæld for sin Del af Arbeidet skulde Preussen erholde Biskopsstiftet Ermeland (— fra Polen —) og besidde det under svensk Garanti; og Polen skulde til Erstatning have Smolensk, som skulde erobres fra Rusland ved Sverrigs og Preussens Bistand. Fandt Preussen ikke Ermeland tilstrækkeligt, vilde Sverrig afstaa Halvdelen af den konstante Erstatningssum, Rusland vilde have at udbetale; desuden formaa Polen til at afstaa Elbing og give Preussen Ret til en Militærvei imellem dets Besiddelser». — Man har svært ved at tro, at Kong Karl kunde henfalde til at bygge slige Kasteller i Luften. Planen er høist karakteristisk for hans mentale Tilstand. Det seer jo ud, som om han forsættelig lukkede Øinene for de virkelige Forhold,

for at hans Stolthed og Stivsind ikke skulde nødes til at vige et Skridt tilbage for disse. Wellingk kjendte Virkeligheden altfor vel til ikke at betænke sig paa at forelægge Preusserkongen denne fantastiske Plan. Da han endelig maatte lade sin Ven Görtz under dennes Ophold i Berlin give Kongen en let Antydning af den, lo Frederik Vilhelm og svarede: «Saa enfoldig er jeg ikke, at jeg vil gjøre saa mange og store Opofrelser for at vinde Fordele, som jeg dog skulde erobre med min egen Hær»¹⁾.

3. Görtz og Wellingk saa bedre end Kong Karl, at der maatte bydes Preussen ganske anderledes solide Fordele, om Sverrig skulde tænke paa at drage denne Magt til sig. De indsaa tillige, at Noget maatte offres, om Sverrig og Gottorp skulde kunne reise sig af deres fortvivlede Stilling. De fabrikerede derfor i Hamborg en Traktat af 10. Juni 1713²⁾ imellem Kongen af Sverrig og Administratoren af Holsten-Gottorp om at Administratoren i Forbindelse med «en neutral Magt» (der menes Preussen) skulde tage Vismar og Stettin i midlertidig Forvaring og opretholde en fuldkommen Neutralitet for Stralsund og den øvrige Del af svensk Pommern. Med denne Traktat ilede Görtz til Berlin og sluttede paa Grundlag af den en Overenskomst af 22. Juni 1713 imellem Administratoren og den nye Konge af Preussen af samme Indhold, hvorhos Preussen forpligtedes til at skaffe det gottorpske Hus Opreisning og Erstatning³⁾.

¹⁾ Carlson, Fredsunderh. 50.

²⁾ Trykt i Supplementum zu den Nachrichten von dem nordischen Kriege p. 163.

³⁾ Dumont, Corps diplomatique VIII p. 392 ff. Om Preussens Indblanding see I. G. Droysen, Geschichte der Preussischen Politik, 4. Theil, 2. Abth. (Friedr. Wilh. I, König von Preussen, I) p. 43 ff. 4. Abth. p. 218 ff.

Preussen gik ind derpaa for at faa en Haand med i Stettin, der blev den Pris, Wellingk og Görtz betalte for Preussens Bistand; men Planen lod sig dog ikke strax udføre, fordi den svenske General-Guvernør i Stettin, General Meyerfeld, ikke vilde følge Wellingks Ordre til at optage fremmede Tropper i sin Fæstning. Dog, aldrig var Görtz forlegen for Udveie. Han henvendte sig til Grev Flemming og Fyrst Menzikof, som han vidste vare ret gunstig stemte imod Gottorp. Imellem Görtz og Flemming sluttedes en Overenskomst, ifølge hvilken Russere og Sachsere paatog sig at udføre Planen med Vaabenmagt saaledes, at Kong August traadte i Preussens Sted. Med Wellingks Samtykke, ja efter hans Opfordring, tvang saa Menzikof General Meyerfeld ved et Bombardement til at underkaste sig Planen, saa at han med en Del af Stettins Besætning gik til Stralsund, medens to Batailloner af Besætningen toges i Ed til Holsten-Gottorp, indtil dettes egne Tropper ankom fra Nederlandene, hvor de havde tjent i de keiserlige Allieredes Hære imod Franskmændene. Det var den holstenske Landraad Bassewitz, en Meklenborger af Herkomst, Görtz's Ven og Redskab, der besørgede denne Transaktion. Nu skulde to andre Batailloner rykke ind, — men hvilke? Efter Overenskomsten mellem Görtz og Flemming maatte man ventet sachsiske Tropper; men denne Overenskomst havde kun været en øieblikkelig Nødhjælp, da Preussen uventet holdt sig tilbage. Nu da Russerne virkelig havde betvunget Stettin, havde Preussen nok Lyst til at faa sin Del af Byttet; det traadte atter frem og fik sine Batailloner ind i Fæstningen, dog ikke ligefrem ifølge Traktaten af 22. Juni med Gottorp, men ved en Traktat, som Menzikof sluttede i Schwedt d. 6. Oktober 1713 i de nordiske

Allieredes Navn¹⁾. Da de nordiske Allierede, hedder det i denne Traktat, have seet sig nødtvungne til at bemægtige sig den svenske Krones Lande i Tydskland, men Czaren ikke agter at beholde hvad han har taget, saa er Stettin med dets »Dependentier» overdraget Kongen af Preussen »til Possession og Sekvestration» indtil Freden med Sverrig; det Samme skal skee med Vismar og Stralsund, naar de enten frivillig rømmes eller indtages med Magt. Derefter ville de Allierede føre deres Tropper bort fra Pommern, hvorimod Preussen forpligter sig til at afholde Svenskerne fra at foretage Noget imod de Allieredes Lande fra Pommern af; i Øvrigt forbliver Preussen neutral i denne Krig. I Separatartikler forklares Udtrykket Stettins »Dependentier» ved Landet indtil Penefloden, Damm, Anclam og Wolgast; desuden paatog Preussen sig at betale de Allieredes Udgifter i Anledning af Stettins Beleiring med 400,000 Rdl., som Sverrig skulde erstatte det, naar den sekvesterede Stad og Land tilbagegaves ved den endelige Fred.

Man forbauses over at see Wellingk, Kong Karls høitbetroede Mand, i den Grad afhængig af Görtz og Gottorperne, at han medvirkede til det russiske Bombardement paa Stettin for at tvinge den tro svenske General og Besætning til at vige for fremmede Herrers Tropper. Men heller ikke denne Gang hjalp deres snilde Plan Gottorp ud af Nøden. Thi vel mente de, at Traktaten i Schwedt, som egentlig baseret paa den preussisk-gottorpske Traktat af 22. Juni 1713, hvis Grundlag atter var den Görtz-Wel-

¹⁾ Trykt i Supplementum zu den Nachrichten von dem Nordischen Kriege p. 172. Udtog hos Reedtz og hos Droysen, Gesch. der Preussischen Politik, 4. Theil, 2. Abtheil. p. 47. 58. Jfr. Czar Peters Dagbog i Bacmeisters Beiträge zur Gesch. Peters d. Groszen I, p. 462. — A. Højer, Glorw. Leben I, p. 264.

lingske Hamborger-Traktat af 10. Juni, nu skulde paalægge Preussen den Pligt, at skaffe Gottorp Opreisning og Erstatning, navnlig frelse Tønning. Men Schwedter-Traktaten selv blev aldrig til mere end et Udkast. Kong Frederik den Fjerde, som godt begreb dens Betydning for hans Strid med Gottorp, vilde ikke anerkjende den som bindende for de nordiske Allierede, i hvis Navn den var sluttet; og hans Forestillinger hos Czaren bleve ikke frugtesløse. Denne nægtede at ratificere Traktaten, med mindre den ændredes saaledes, at Alt udelukkedes hvad der kunde være til Danmarks Skade, hvilket under disse Omstændigheder var ensbetydende med: hvad der kunde være til Gottorps Fordel. Men en Omdannelse af Traktaten vilde Preusserkongen ikke indlade sig paa. Følgen blev, at Traktaten ikke ratificeredes af de nordiske Allierede, i hvis Navn den var sluttet¹⁾. For Preussen var dette i Grunden ret bekvemt. Kong Frederik Vilhelm havde jo opnaaet hvad han for det Første vilde, Medbesætning i Stettin; han havde opnaaet det ikke ved Görtz's Bistand, men ad anden Vei, ved en Traktat, der som ikke ratificeret heller ikke var forpligtende for ham, altsaa ikke paalagde ham, enten middelbart eller umiddelbart, at hjælpe Gottorp imod Danmark: hvad han i denne Sag vilde gjøre, beroede ganske paa hans eget Skjøn. Alt hvad Görtz og Wellingk havde udrettet var altsaa, at bringe Preussen i en Stilling, som kunde forudsees at maatte føre til Fjendskab mod Sverrig, tidligere eller senere, for at beholde som Krigsbytte hvad der var kommet i preussisk Besiddelse under Navn af Sekvester. Dette par nobile fratrum havde altsaa meget imod deres Villie netop gaaet Danmarks Ærinde, men

¹⁾ Czar Peters Dagbog hos Bacmeister I, p. 480.

skadet Sverrig og Gottorp omtrent ligesaa meget, som da de fik Stenbock ind i Tønning.

4. Preussen fandt det imidlertid bedst stemmende med sin Fordel, endnu i Sommeren 1713 at indtage en tvetydig Stilling til Danmark, som om det i Forbindelse med flere Fyrster i Nordtydskland virkelig vilde frelse Tønning fra at falde i Kong Frederiks Haand¹⁾. Det tilveiebragte en Samling hos Kong Frederik paa Gottorp Slot af en preussisk, hannoveransk og wolfenbüttelsk Diplomat. Görtz selv turde ikke indfinde sig, førend han havde faaet sikkert Leide af den danske Regering. Kong Frederik erklærede i dette Møde, at de gottorpske Lande i Holsten, der jo horte til det tyske Rige og udgjorde et Ledemod af den nedersachsiske Kreds, vilde han give tilbage, saasnart Tønning havde faaet en Besætning af upartiske Krigsfolk; han havde ogsaa allerede i Begyndelsen af Juni tilbagegivet Administratoren hans Fyrstendømme Lybek, hvilket han i Marts havde okkuperet tilligemed de gottorpske Lande. Men da nu Kongen foreslog, at den nye Besætning i Tønning skulde bestaa af engelske og hollandske Tropper, vilde Görtz ikke gaa ind derpaa, medmindre Holsten-Gottorp fik Ret til at besætte Fæstningen halvt med sine Tropper. Han frygtede nemlig for, at kom Englænderne ind i Tønning, vilde de sætte hans Dødsfjende, den gamle Wedderkop, i Frihed. Dette maatte forebygges. Wedderkops Død var allerede besluttet. Görtz fik Administratorens Underskrift paa hans Dødsdom, Rygtet sagde: paa en saadan Maade, at Administratoren selv ikke vidste det²⁾, nemlig saaledes, at Görtz i Berlin benyttede

¹⁾ Lamberty, Mémoires IX p. 315.

²⁾ Arpe, p. 37.

en Blanket med Hertugens Underskrift til derpaa at skrive Henrettelsesordren til Kommandanten i Tønning. Men i et stort Selskab i Berlin lod han Ord falde om, at han denne Morgen havde givet Ordre til at slaa Hovedet af den Gamle. Den engelske Gesandt Lord Raby hørte det og underrettede strax den engelske Resident i Hamborg Mr. Wich derom. Wichs Søn¹⁾ var forlovet med Wedderkops Datter. Han henvendte sig gennem sin Svoger Kammerjunker Wedderkop til Kong Frederik, som sendte en Trompeter til Kommandanten i Tønning den 19. Juli, og atter den 18. August 1713, med Advarsel om, at Kongen gjorde ham personlig ansvarlig for, at intet Ondt tilføiedes Wedderkop, da Kommandanten i modsat Fald skulde undgælde det²⁾. Görtz har senere villet udgive Truselen imod den Gamle for en Krigslist, hvorved han vilde understøtte Wellingk i Underhandlinger med Wedderkops Familie og gjøre de Danske varsomme i Angrebet paa Fæstningen³⁾. Man har imidlertid virkelig Administratorens Ordre til Kommandanten af 23. Juni 1713, hvori det udtrykkelig paalægges ham, dersom han nodes til at overgive Fæstningen, saa først at lade Hovedet hugge af Wedderkop, eller, om han ikke har nogen Skarpretter, at lade ham hænge paa den første Bastion⁴⁾. Og det siges, at denne Ordre bragtes til Kommandanten den 14. Juli 1713 af en Forstskriver

¹⁾ Arpe p. 35.

²⁾ Wolffs Journal, upagineret, i det Hjelmst. Samlingsbind Nr. 2993. De paaberaabte Steder maa opsøges i Journalen efter de angivne Dage.

³⁾ Arpe p. 37.

⁴⁾ Supplem. zu den historischen Nachrichten vom nordischen Kriege p. 149.

Ipsen. Nu viser Kommandantens Dagbog, at Ipsen virkelig paa den Dag er kommen ind i Fæstningen og har bragt ham Brevskaber fra Administratoren. Men General Wolff taler ikke om disse Brevskabers Indhold. Og i andre Skrivelser fra Görtz af 28. November og fra Administratoren af 3. December 1713 paalægges det Kommandanten, at lade Wedderkop i Tilfælde af Fæstningens Overgivelse føre sikkert til Helgoland¹⁾. Dette gjør den ældre Ordre tvivlsom; det synes ogsaa mere end paafaldende, om Görtz skulde have været saa betagen af Taffelets Glæder, at han snakke over sig i Gjæsternes Paahør om en saadan Bloddømme, dersom det ikke netop har været for at det skulde høres og løbe videre, saa at det unægtelig seer ud, som om han snarere har havt en eller anden Hensigt med at faa Efterretningen udbredt, end at det har været hans Alvor at lade Hovedet slaa af Fangen. Da Görtz imidlertid jo var en aldeles uberegnelig Person og havde Magt nok over Administratoren til at turde vove at udfylde en Blanket med hans Underskrift paa en saadan Maade, vil jeg dog ikke drive min Tvivlesyge videre end til at lade Historien om Bloddømmen staa ved sit Værd. Vist er det imidlertid, at ikke alene Residenten Wich, men ogsaa den engelske Regering interesserede sig for den gamle Wedderkop. Lord Bolingbroke selv talte flere Gange til Grev v. d. Nath om ham²⁾.

5. Det var altsaa intet Under, at Görtz nu ved Konferentsen paa Gottorp blev urolig over Udsigten til at faa

¹⁾ Supplem. zu den histor. Nachrichten vom nordischen Kriege p. 187, 192.

²⁾ Brev fra Lord Bolingbroke til Mr. Wich af 26. Mai 1713. Letters of L. Bolingbroke IV p. 101.

engelsk Besætning i Tønning, og at han i det mindste vilde have lige Magt i Fæstningen med de Fremmede. Men da Kong Frederik mødte denne Fordring med den Modfordring, at skulde gottorpske Tropper ind i Fæstningen, vilde han have ligesaa mange af sine Tropper derind, saa vilde Görtz paa ingen Maade indrømme dette¹⁾. Stemningen hos de andre Diplomater fandt han imidlertid saadan, at han ikke vidste, hvorledes han skulde kunne hindre Antagelsen af Kongens Forslag. Hertil kom, at Opholdet paa Gottorp ogsaa af andre Grunde blev ham ængstende og ubehageligt. Han mødte her ved det danske Hof Grev Stenbock, som troede sig forraadt af ham og var fuld af Vrede over, at Görtz ikke havde holdt sine Løfter om Penge til den fangne svenske Hærs Udløsning. Stenbock vilde ikke see Görtz og tog meget ilde imod hans Sekretær Stambke, som kom for at underrette ham om Baronens Nærværelse. Stenbock skal endog have betegnet ham som en stor Forbryder og yttret, at vilde han sige, hvad han vidste, vilde Kongen lægge Görtz's Hoved for hans Fødder inden Aften. Stenbock maatte Dagen efter afgaa til Flensborg, men en af Kong Frederiks Omgivelser kom strax efter og opfordrede ham til at forklare sine Ord nærmere. Dette afslog Stenbock dog for ikke at opægge Kongens Vrede endnu mere imod en gottorpsk Minister til Skade for det gottorpske Hus, der ikke havde Del i Sagen²⁾. Det er ikke usandsynligt, at Görtz har faaet Nys om disse Stenbocks Ord; det fortælles i det mindste, at Nogen

¹⁾ Jfr. Stykket: Das in Schweden abgesprochene Laudum betreffend p. 304 ff. i Suppl. zu den Nachrichten vom nordischen Kriege p. 332 ff.

²⁾ Lamberty, mémoires X p. 60.

hviskede Görtz i Øret en Advarsel om at tage sig i Agt, da Kong Frederik tænkte paa at lade ham arrestere. Han blev bange; under Paaskud af et Jagtparti forlod han Gottorp den 4. Oktober og ilede til Berlin, — hans Fjender sagde: for at hente en Snes Tusind Preussere, som nok skulde bringe de gottorpske Sager paa Fode¹⁾. Men her fandt han Alt forandret, da det just var i de samme Dage, at Preusserkongen sluttede Traktaten i Schwedt med Fyrst Menzikof og opnaaede hvad han vilde med Hensyn til Stettin uden at trænge til videre Hjælp af Görtz.

Dennes Flugt kom Kong Frederik ganske vel tilpas; der blev en almindelig Indignation over den Ringeagt, Mødets vigtigste Medlem havde vist det ved at gaa bort uden Afsked midt under Forhandlingerne og saaledes gjøre disse unyttige. Følgen blev, at Konferentsen opløste sig uden nogen Beslutning: det Heldigste, der kunde ske for Kong Frederik, som imidlertid havde fortsat Blokaden af Tønning, endskjøndt han medens Underhandlingerne varede havde, for at vise sin Forsonlighed, selv provianteret Fæstningen for otte Dage engang i September Maaned²⁾.

6. Endnu var det dog ikke afgjort, om Tydskland, navnlig Preussen, vilde lade Kong Frederik tage Tønning og dermed faa Gottorp helt under sin Fod. Paa Gottorper-Kongressen havde Kongen erklæret, at han med de Tilstedeværende vel vilde handle om Holsten, men hvad Slesvig angik, skulde Sagen afgjøres paa en Kongres i Brunsvig, hvor Keiseren vilde optræde som Mægler for at tilvejebringe

¹⁾ Jfr. den anonyme Anklageskrivelse imod de gottorpske Ministre d. d. 1. Mai 1714 i Supplem. zu den Nachrichten vom nord. Kriege p. 195 ff. — Arpe 36.

²⁾ Wolffs Journal.

en almindelig Fred i Norden. Det var ganske vist Keiser Karl VI meget om at gjøre at faa Ende paa Urolighederne i Nordtydskland. Han og det tydske Rige, eller rettere de Fyrster i Tydskland, der holdt sig til ham, havde ikke sluttet Fred med Frankrig i Utrecht, Keiseren heller ikke med Spanien. De fortsatte Krigen alene; men Frankrig, befriet fra sine andre Fjender, var dem for stærk, dersom Keiseren ikke kunde samle Tydsklands Kræfter til sig¹⁾. Her var den nordiske Krig ham i Veien; derfor skulde nu en Kongres i Brunsvig see at bringe en Fred i Stand. Kong Frederik var ikke alene villig til at møde; men da Preussen trak Tropper sammen ved Lentzen²⁾, hvis Bestemmelse man ikke kjendte, ansaa Kongen det for raadeligst at udsætte Afgjørelsen af Tønnings Skjæbne. Han samtykte i Gottorps Fordring³⁾ at proviantere Fæstningen fra 14 Dage til 14 Dage, hvilket ogsaa er sket to Gange, den 29. December 1713 og den 19. Januar 1714⁴⁾. Men det var rigtignok Sultføde, der kun forlængede den ved Desertion og Sygdom stærkt sammensmeltede Garnisons Dødskamp nogle Uger. Thi imidlertid passede Blokadekorpset under Brigadeer Kneyl nøie paa, at ingen Levnetsmidler kom ind i Fæstningen ad anden Vei. Han lod blandt Andet Sømærkerne i Eidermundingen borttage, saa at nogle Fartøier, Grev v. d. Nath havde fragtet i England for at bringe Proviant til Tønning, dels løb paa Grund, dels faldt i Kneyls Hænder. Og Kongressen i Brunsvig

¹⁾ Leop. v. Ranke, Franz. Geschichte IV, Gesammelte Werke II. Bind p. 216.

²⁾ Droysen, Gesch. der Preuss. Politik, 4. Th., 2. Abth. p. 70.

³⁾ Suppl. zu den Nachrichten vom nord. Kriege p. 184.

⁴⁾ Wolffs Journal ved disse Dage.

kunde ikke komme i Virksomhed, fordi Kong Karl XII haardnakket vægrede sig ved at sende nogen svensk Gesandt derhen. Han vilde i Grunden ikke vide af fremmede Magters Indblanding, han vilde alene see at adskille de Forbundne ved Separatunderhandlinger, saaledes som Ludvig den Fjortende i Nimvegen; men han vilde ikke afstaa en Fodsbred Land, eller opgive en eneste af sine Paastande for at opnaa nogen særskilt Fredsslutning. Al hans Hu stod til at vinde Tid og endnu engang at vende Lykken til sin Side med Vaabenmagt, og han gjorde saa mange Vanskeligheder med Hensyn til Mødestedet, at heller ikke Keiserens Mellemkomst kunde komme tidsnok til at frelse Tønning. Kong Frederik havde været Villigheden selv til at høre paa de andre Magters Forestillinger, han havde været forekommende nok til selv at proviantere Tønning blot for ikke at lægge Hindringer i Veien for Underhandlinger, som de, ikke han ønskede at aabne; men han havde ikke trukket sin faste Haand tilbage fra Tønning.

Gottorp blev sig selv lig til det Sidste. Da Tønning laa paa sit Yderste, sendte Administratoren til Kommandanten en Recept paa de Løgne, han skulde see at faa Kongen af Danmark til at tage imod. Han skulde sige, at der ikke havde været nogen Ordre fra Hertug Karl Frederik eller Administratoren, men at en saadan kun var forevist Garnisonens Officerer for at de ikke skulde opponere imod de Svenskes Optagelse. De Svenske havde heller ikke forlangt Fæstningen indrømmet; men da de vare komne udenfor Fæstningen paa Eiderdiget, havde de anmodet om at maatte marschere igjennem den til Garding og Omegn. Da havde Baron Banér ment, at dette ikke kunde afslaaes dem, og at Kommandanten vilde paadrage sig et stort An-

svar ved at nægte det. Det svenske Rytteri var saa ogsaa draget helt igjennem; men da Fodfolket kom ind, havde Grev Stenbock besluttet at gaa over Eideren og forlangt at blive i Fæstningen, indtil dette var udført. Da denne Entreprise imidlertid mislykkedes, bestemte han sig til at blive i Tønning, hvorover der reiste sig en heftig Strid med Barøn Banér. Kommandanten havde saa ikke kunnet gjøre videre ved Sagen. Forlangte de Danske, at Kommandanten skulde gjøre Ed paa denne Forklaring, saa skulde han undskylde sig med, at han var en Krigsfange, hvis Ed som tvungen ingen Betydning kunde have.

Endelig saa Kong Frederik Frugten af sin sindige og kloge Udholdenhed. I Begyndelsen af Februar havde Garnisonen i Tønning opspist Alt og maatte aabne Fæstningens Porte den 7. Februar 1714.

7. Nu slog endelig den gamle Wedderkops Frihedstime, trods Görtz's i fire Aar uafbrudt fortsatte Forfølgelse. Wedderkop havde i sit Fængsel været holdt saa strengt afsondret fra Verden¹⁾, at han Intet vidste om de store Ting, der vare foregaaede i Fæstningen, saa at han ved Synet af de danske Uniformer kom ud af Humør og ikke kunde skjule sin Misfornøielse over, at hans 40 Aars Arbeide for det hertugelige Hus havde været frugtesløst²⁾.

Jeg finder intet Spor til, at General-Major Wolff har forsøgt at anbringe den ham sendte Løgnehistorie, ligesaa lidt som han efterkom Opfordringen til at brænde alle Papirerne. Han forsvarede sin Fæstning saalænge han kunde, men vilde ikke give sin Ære eller sit Liv til Pris for at

¹⁾ Arpe p. 47.

²⁾ Arpe p. 37.

dække Görtz's og de andre Geheimeraaders Rænkespil. Kongen fandt da ogsaa i Tønning alle Papirerne, der godtgjorde den virkelige Sammenhæng med Stenbocks Optagelse i Fæstningen. Da nu nogle Maaneder derefter ogsaa de Stenbockske Papirer kom i danske Hænder, blandt hvilke fandtes Original-Traktaten af 21. Januar 1713, var den danske Regering forsynet med uigjendrivelige Beviser for Rigtigheden af Alt, hvad den havde paastaaet, Gottorp haardnakket havde nægtet. Den forsømte da heller ikke at lægge Sagens sande Sammenhæng frem for Europas Øine, saa at Gottorperne nu ligesom Stenbock ikke længer kunde fragaa deres Ord og Gjerninger, hvad der imidlertid ikke afholdt dem fra at forsvare sig med allehaande Skingrunde, hentede fra Historien og Folkeretten, saaledes som de vilde have begge forstaaede. Derom førtes en heftig Pennefeide, ikke mindre skarp end den med Wellingk og hans Skrivere. Kong Frederik fik da netop i sin Tjeneste en Mand, der baade ved sin Kundskab og sin Lidenskab var allerbedst skikket til at føre disse literære Feider. Christoph Heinrich Amthor, en Thyringer af Fødsel, havde været i Holsten-Gottorpsk Tjeneste og var i Aaret 1713 Professor i Lovkyndighed og Statsvidenskab ved det gottorpske Universitet i Kiel; men da han ikke vilde lade sig bruge af Baren Görtz til Forfølgelsen imod den gamle Wedderkop, havde man grebet et usselt Paaskud til at give ham Afsked. Det opdagedes nemlig, at han i 1712 havde for Klosteret Preetz skrevet en Lykønskings-Kantate til Kong Frederik. Dette var Forbrydelse nok i Gottorpernes Øine til at jage Manden bort. Men heller ikke her vidste de hvad de gjorde; thi Amthor gik til Kjøbenhavn og bød Kong Frederik sin Pen, sine Kundskaber og sin Vrede.

Han var velkommen; Kongen satte ham strax til at udarbeide Stridsskrifter imod Sverrig og Gottorp, og han svigtede ikke de Forventninger, man nærede om hans Duelighed. Thi den Dygtighed og Skarphed, hvormed han i utrolig kort Tid sendte det ene voluminøse Stridsskrift ud i Verden efter det andet, er overraskende. Ogsaa her havde Kong Frederiks Fjender tjent ham allerbedst. Thi det er vist, at Ingen har tjent Kongen bedre end den hævnfnysende Wellingk, den snedige Görtz og den ubøielige Karl den Tolvte. Det er dem, der i deres Lidenskab have imod deres egen Villie vendt Nederlaget ved Gadebusch og Altonas Brand saaledes, at hvad der syntes at maatte knuse Danmark blev til Held og Seir for dets Konge.

Saasnart Kong Frederik var i Besiddelse af Tønning, lod han Fæstningsværkerne demolere. Det var anden Gang Danmark havde trukket sig denne Torn ud af Foden; det skulde vise sig, om det blev sidste Gang, og om det overhovedet denne Gang vilde lykkes at faa varig Overhaand over det fjendske Gottorp; thi hvad der hidtil var sket, var jo kun en Vending i Striden, hvis Varighed beroede paa det endelige Udfald af den nordiske Krig.

8. Disse to Aar 1712 og 1713 kunne derimod siges at have været afgjørende for Kong Frederiks personlige Væsen som Regent. Den haarde Provelse, han maatte gennemgaa, udviklede hans naturlige Dygtighed, der først da kom til Gjennembrud. Ved sin Arbeidsomhed havde han nu vundet klar Indsigt i Statens Kræfter og Fornødenheder, han havde lært at forstaa baade Politik og Krigsførelse; det er som saa man hans Personlighed voxte i disse Aar. Unægtelig var der noget Fusentasteri ved

Krigens uforberedte Begyndelse 1709, noget holdningsløst og famlende i den danske Regerings Adfærd efter Nederlaget ved Helsingborg, nogen Underordning under Ruslands og Polen-Sachsens Planer i Aarene 1710—1712. Men i 1713 have Rusland og Sachsen tjent Kong Frederik, og han træder fra nu af mere frem i Forgrunden som en Hovedmagt i den nordiske Krig og Politik.
